V. I. LENJIN

DRŽAVA I REVOLUCIJA

I DRUGI POLITIČKI SPISI

☆ o državi

☆ zadaci revolucije

☆ o čišćenju partije

☆ bolje manje, a bolje

›SVJETLOST‹ SARAJEVO

ἔθος BIBLIOTEKA Etos

IZBOR IZ DJELA KLASIKA MARKSIZMA

(Prva serija, knjiga 5)

V. I. LENJIN

DRŽAVA I REVOLUCIJA

I DRUGI POLITIČKI SPISI

»SVJETLOST«, IZDAVAČKO PREDUZEĆE, SARAJEVO
1975.

Prevod

RODOLJUB ČOLAKOVIĆ
ZVONKO TKALEC

Izbor

dr FRANC CENGLE i dr ARIF TANOVIĆ

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Pitanje o državi dobiva u sadašnje vrijeme i u teoretskom i u praktičnopolitičkom pogledu naročitu važnost. Imperijalistički rat izvanredno je ubrzao i zaoštrio proces pretvaranja monopolističkog kapitalizma u državnomonopolistički kapitalizam. Čudovišno ugnjetavanje radnih masa od strane države, koja se sve tješnje i tješnje stapa sa svemoćnim organizacijama kapitalista, postaje sve čudovišnije. Napredne zemlje pretvaraju se — ovdje je riječ o njihovoj »pozadini« — u vojne robijašnice za radnike.

Nečuveni užasi i stradanja dugotrajnog rata čine položaj masa nepodnošljivim, pojačavaju njihov revolt. Očigledno sazrijeva međunarodna proleterska revolucija. Pitanje njenog odnosa prema državi dobiva praktično značenje.

Elementi oportunizma, koji su se nagomilali u toku decenija relativno mirnog razvitka, stvorili su socijalšovinističku struju koja je postala vladajuća u službenim socijalističkim partijama cijelog svijeta. Ta struja (Plehanov, Potresov, Breškovskaja, Rubanovič, zatim, u malčice zavijenoj formi, gospoda Cereteli, Černov i komp. u Rusiji; Scheidemann, Legien, David i dr. u Njemačkoj; Renaudel, Guesde, Vandervelde u Francuskoj i Belgiji; Hyndman i fabijanci u Engleskoj itd. itd.), socijalizam na riječima, šovinizam na djelu, odlikuje se podlim lakejskim prilagođavanjem »vođa socijalizma« interesima ne samo »svoje« nacionalne buržoazije nego naročito »svoje« države, jer većina takozvanih velikih sila već odavno eksploatira i ugnjetava cio niz malih i slabih narodnosti. A imperijalistički rat i jeste upravo rat za podjelu i ponovnu podjelu te vrste plijena. Borba za oslobođenje radnih masa ispod utjecaja buržoazije uopće, a imperijalističke

buržoazije posebice, nije moguća bez borbe protiv oportunističkih predrasuda o »državi«.

Mi u početku razmatramo učenje Marxa i Engelsa o državi, zadržavajući se naročito podrobno na zaboravljenim stranama tog učenja ili na onima koje su oportunisti unakazili. Zatim ćemo se specijalno pozabaviti glavnim predstavnikom tih unakazivanja, Karlom Kautskim, najpoznatijim vođom Druge internacionale (1889—1914), koja je tako bijedno bankrotirala za vrijeme ovog rata. Najzad ćemo izvući glavne zaključke iz iskustva ruske revolucije od 1905. i naročito od 1917. godine. Ova posljednja, izgleda, završava sada (početak avgusta 1917) prvu fazu svog razvitka, ali sva ta revolucija uopće može biti shvaćena samo kao jedna od karika u lancu socijalističkih proleterskih revolucija koje izaziva imperijalistički rat. Pitanje odnosa socijalističke revolucije proletarijata prema državi dobiva na taj način ne samo praktično-političko nego i najaktuelnije značenje kao pitanje objašnjenja masama onoga šta one treba da rade, u najbližoj budućnosti, radi svog oslobođenja ispod kapitalističkog jarma.

Avgust 1917. *Pisac*

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Ovo, drugo, izdanje štampa se gotovo bez izmjena. Dodan je samo treći paragraf u glavi II.

Pisac

Moskva.
17. decembra 1918.

Glava I

KLASNO DRUŠTVO I DRŽAVA

1. Država — proizvod nepomirljivosti klasnih suprotnosti

S Marxovim učenjem sada se zbiva ono što se često u istoriji događalo s učenjima revolucionarnih mislilaca i vođa ugnjetenih klasa u njihovoj borbi za oslobođenje. Ugnjetačke klase stalno su progonile velike revolucionare za njihova života, dočekivale su njihova učenja s bijesnom zlobom, jarosnom mržnjom, najneskrupuloznijom kampanjom laži i kleveta. Poslije njihove smrti čine se pokušaji da ih pretvore u ništavne ikone, da ih, tako reći, kanoniziraju, da njihovom *imenu* dadu izvjesnu slavu radi »utjehe« i obmanjivanja ugnjetenih klasa, ujalovljujući *sadržaj* revolucionarnog učenja, tupeći njegovu revolucionarnu oštricu, vulgarizirajući ga. Na takvom »obrađivanju« marksizma susreću se sada buržoazija i oportunisti u radničkom pokretu. Zaboravlja se, briše, unakazuje revolucionarna strana učenja, njegova revolucionarna duša. Ističe se u prvi plan, veliča se ono što je prihvatljivo ili što izgleda prihvatljivo za buržoaziju. Svi su socijalšovinisti danas »marksisti«, šalu na stranu! I sve češće buržoaski učenjaci, dojučerašnji specijalisti za uništenje marksizma, govore o »nacionalnonjemačkom« Marxu, koji je, tobože, odgojio radničke organizacije, tako sjajno organizirane za vođenje pljačkaškog rata!

U takvoj situaciji, kada su nevjerovatno rasprostranjena unakazivanja marksizma, naš zadatak je prije svega u tome da *uspostavimo* pravo učenje Marxa o državi. Radi toga je potrebno navesti čitav niz dugačkih citata iz vlastitih djela Marxa i Engelsa. Dugački citati, naravno, učiniće izlaganje glomaznim, niukoliko neće pridonijeti njegovoj popularno-

sti. Ali sasvim je nemoguće ne navesti ih. Sva, ili bar sva, odlučujuća mjesta iz djela Marxa i Engelsa u pitanju države moraju obavezno biti navedena u što je moguće potpunijem obliku, kako bi čitalac mogao samostalno dobiti predstavu o ukupnosti pogleda osnivača naučnog socijalizma kao i o razvitku tih pogleda, a isto tako da bi unakazivanje njihovo od strane sada vladajućeg »kautskijanstva« bilo dokumentirano dokazano i očigledno pokazano.

Počećemo s najrasprostranjenijim djelom F. Engelsa: »Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države«, koje je, već kao šesto izdanje, izašlo 1894. u Stuttgartu. Moraćemo prevoditi citate s njemačkih originala, jer su ruski prijevodi, pored sve svoje mnogobrojnosti, većinom ili nepotpuni ili su rađeni krajnje nezadovoljavajuće.

»Država — kaže Engels rezimirajući svoju istorijsku analizu — ni u kom slučaju ne predstavlja silu koja je spolja nametnuta društvu. Isto tako, država nije »stvarnost moralne ideje«, »slika i stvarnost uma«, kao što tvrdi Hegel. Država je naprotiv, proizvod društva na određenom stupnju razvitka; država je priznanje da se to društvo zaplelo u nerazrješivu protivrječnost sa samim sobom, da se ono rascijepilo u nepomirljive suprotnosti iz kojih je nemoćno da se oslobodi. A da te suprotnosti, klase sa suprotnim ekonomskim interesima, ne bi progutala jedna drugu i društvo u jalovoj borbi, bila je potrebna snaga koja prividno stoji nad društvom, snaga koja bi ublažavala sukob, držala ga u granicama »poretka«. I ta sila, proizašla iz društva, ali koja se stavlja iznad njega, koja se sve više otuđuje od njega, jeste država« (str. 177—178. šestog njemačkog izdanja).

Ovdje je sasvim jasno izražena osnovna ideja marksizma u pitanju o istorijskoj ulozi i značenju države. Država je proizvod i izraz *nepomirljivosti* klasnih suprotnosti. Država nastaje tamo, tada i utoliko, gdje, kada i ukoliko klasne suprotnosti objektivno *ne mogu* biti izmirene. I obrnuto: postojanje države dokazuje da su klasne suprotnosti nepomirljive.

Upravo od ove najvažnije i osnovne tačke počinje unakazivanje marksizma, koje se vrši po dvjema glavnim linijama.

S jedne strane, buržoaski i naročito sitnoburžoaski ideolozi, koji su prisiljeni da pod pritiskom neospornih istorijskih činjenica priznaju da država postoji samo ondje gdje postoje klasne suprotnosti i klasna borba, »dotjeruju« Marxa

na taj način što po njima ispada da je država organ *izmirenja* klasa. Po Marxu, država ne bi mogla ni nastati ni održati se da je bilo moguće izmirenje klasa. Kod malograđanskih i filistarskih profesora i publicista ispada — najčešće uz blagonaklono pozivanje na Marxa! — da država baš izmiruje klase. Po Marxu, država je organ klasne *vladavine*, organ ugnjetavanja jedne klase od strane druge; ona je stvaranje »poretka« koji ozakonjuje i učvršćuje to *ugnjetavanje* ublažujući sukobe klasa. Po mišljenju sitnoburžoaskih političara, poredak i jeste izmirenje klasa, a ne ugnjetavanje jedne klase od strane druge; ublažavati sukobe znači izmirivati, a ne ugnjetenim klasama oduzimati određena sredstva i metode borbe za obaranje ugnjetača.

Na primjer, svi eseri (socijalisti-revolucionari) i menjševici u revoluciji 1917. godine, kada je pitanje o značenju i ulozi države bilo upravo postavljeno u svoj svojoj veličini, postavljeno praktično, kao pitanje neodložne akcije, i to akcije masovnih razmjera, — svi su se oni odmah i potpuno srozali na sitnoburžoasku teoriju »izmirenja« klasa pomoću »države«. Bezbrojne rezolucije i članci političara tih obiju partija skroz su prožeti tom malograđanskom i filistarskom teorijom »izmirenja«. To da je država organ vladavine određene klase, koja se *ne može* izmiriti sa svojim antipodom (s klasom koja joj je suprotna), to sitnoburžoaska demokratija nikad nije u stanju da shvati. Po odnosu prema državi najočiglednije se vidi da naši eseri i menjševici uopće nisu socijalisti (što smo mi, boljševici, uvijek dokazivali), nego sitnoburžoaski demokrati s gotovo socijalističkom frazeologijom.

S druge strane, »kautskijansko« izopačavanje marksizma mnogo je tananije. »Teoretski« se ne poriče ni to da je država organ klasne vladavine ni to da su klasne suprotnosti nepomirljive. Ali se gubi iz vida ili se zabašuruje ovo: ako je država proizvod nepomirljivosti klasnih suprotnosti, ako je ona snaga koja stoji *nad* društvom i »*sve se više i više otuđuje* od društva«, onda je jasno da je oslobođenje ugnjetene klase nemoguće ne samo bez nasilne revolucije *nego i bez uništenja* onog aparata državne vlasti koji je stvorila vladajuća klasa i u kome je to »otuđivanje« otjelovljeno. Ovaj zaključak, teoretski jasan sam po sebi, Marx

je, kao što ćemo vidjeti kasnije, na osnovi konkretnoistorijske analize zadatka revolucije i izvukao s potpunom određenošću. I upravo taj zaključak Kautsky je — što ćemo pokazati podrobno u daljem izlaganju — »zaboravio« i izopačio.

2. *Posebni odredi oružanih ljudi, tamnice itd.*

...»U poređenju sa starom rodovskom organizacijom — nastavlja Engels — država se odlikuje, prvo, podjelom državljana *prema teritoriju*«...
Nama ta raspodjela izgleda »prirodna«, ali ona je iziskivala dugotrajnu borbu protiv stare organizacije po rodo ima i plemenima.
...»Drugo obilježje je — uspostavljanje *javne vlasti*, koja se više ne poklapa neposredno sa stanovništvom koje se samo organizira kao oružana snaga. Ta posebna javna vlast nužna je zato što je spontana oružana organizacija stanovništva postala nemoguća otkako se društvo podijelilo na klase... Ta javna vlast postoji u svakoj državi. Ona se sastoji ne samo iz oružanih ljudi, nego iz materijalnih dodataka: tamnica i prinudnih ustanova svake vrste, koje nije poznavalo rodovsko društvo«...

Engels razvija pojam one »sile« koja se naziva državom, snage koja je proizašla iz društva, ali koja se stavlja iznad njega i koja se sve više i više otuđuje od njega. Iz čega se, prvenstveno, sastoji ta sila? Iz posebnih odreda oružanih ljudi, koji imaju na raspolaganju tamnice i tako dalje.

Mi imamo pravo da govorimo o posebnim odredima oružanih ljudi zato što se javna vlast, svojstvena svakoj državi, »ne poklapa neposredno« s oružanim stanovništvom, s njegovom »spontanom oružanom organizacijom«.

Kao svi veliki revolucionarni mislioci, Engels nastoji da pažnju svjesnih radnika obrati upravo na ono što vladajućem filistarstvu izgleda najmanje vrijedno pažnje, najuobičajenije, osvještano predrasudama koje su ne samo čvrste nego, može se reći, okamenjene. Stajaća vojska i policija, to je glavno oruđe državne vlasti, ali — zar i može biti drukčije?

S gledišta ogromne većine Evropejaca kraja XIX vijeka, kojima se obraća Engels i koji nisu doživjeli ili izbliza promatrali nijednu veliku revoluciju, to i ne može biti drukčije. Njima je sasvim nepojmljivo šta je to »spontana oružana organizacija stanovništva«? Na pitanje: zašto je nastala potreba za posebnim odredima oružanih ljudi (policija, stajaća

vojska) koji stoje nad društvom i koji se otuđuju od društva, zapadnoevropski i ruski filistar sklon je da odgovori s nekoliko fraza uzajmljenih od Spencera ili od Mihajlovskog, pozivajući se na kompliciranje društvenog života, na diferencijaciju funkcija i sl.

Takvo pozivanje izgleda »naučno« i divno uspavljuje ćiftu, zabašurujući glavno i osnovno: rascjep društva na nepomirljivo neprijateljske klase.

Da nije bilo tog rascjepa, »spontana oružana organizacija stanovništva« odlikovala bi se svojom kompliciranošću, visinom svoje tehnike i ostalim od primitivne organizacije majmunskog čopora s motkama, ili prvobitnih ljudi, ili ljudi rodovskog društva, ali takva organizacija bila bi moguća.

Ona je nemoguća zbog toga što je društvo civilizacije razdijeljeno na neprijateljske i uz to nepomirljivo neprijateljske klase, čije bi »spontano« oružanje dovelo do oružane borbe među njima. Stvara se država, stvara se posebna sila, posebni odredi oružanih ljudi, i svaka revolucija, razbijajući državni aparat, očigledno nam pokazuje kako vladajuća klasa teži da obnovi posebne odrede oružanih ljudi koji služe *n j o j*, kao što ugnjetena klasa teži da stvori novu organizaciju takve vrste, sposobnu da služi eksploatiranim, a ne eksploatatorima.

U navedenom razmatranju Engels teoretski postavlja ono isto pitanje koje praktično, očigledno i uz to u razmjerima masovne akcije postavlja pred nas svaka velika revolucija, a to je pitanje o odnosu između »posebnih« odreda oružanih ljudi i »spontane oružane organizacije stanovništva«. Vidjećemo kasnije kako se to pitanje konkretno ilustrira iskustvom evropskih i ruskih revolucija.

Ali vratimo se Engelsovom izlaganju.

On ukazuje da je ponekad, na primjer ponegdje u Sjevernoj Americi, ta javna vlast slaba (riječ je o rijetkom izuzetku za kapitalističko društvo i o onim dijelovima Sjeverne Amerike u njenom doimperijalističkom periodu gdje je prevladavao slobodni kolonist), ali, uopće govoreći, ona se pojačava:

> ... »Javna vlast pojačava se razmjerno zaoštravanju klasnih suprotnosti unutar države i razmjerno tome kako države koje se graniče postaju veće i naseljenije. Pogledajte samo današnju Evropu, u kojoj su klasna borba i konkurencija osvaja-

nja podigle javnu vlast na takvu visinu da ona prijeti da proguta čitavo društvo, pa i samu državu«...

Ovo je pisano najkasnije početkom devedesetih godina prošlog vijeka. Posljednji Engelsov predgovor datiran je sa 16. juna 1891. Tada je zaokret k imperijalizmu — i u smislu potpune vladavine trustova, i u smislu svemoći najkrupnijih banaka, i u smislu grandiozne kolonijalne politike itd. — istom započinjao u Francuskoj, bio još slabiji u Sjevernoj Americi i Njemačkoj. Otada je »konkurencija osvajanja« gigantski koraknula naprijed, utoliko više što je zemljina kugla početkom drugog decenija XX vijeka bila već definitivno podijeljena između tih »konkurirajućih osvajača«, tj. velikih pljačkaških država. Kopneno i pomorsko naoružanje otada je nevjerovatno poraslo, a pljačkaški rat od 1914—1917. godine radi svjetskog gospodstva Engleske ili Njemačke, radi podjele plijena, približio je »gutanje« svih društvenih snaga od strane grabežljive državne vlasti potpunoj katastrofi.

Engels je još 1891. umio da ukazuje na »konkurenciju osvajanja« kao na jednu od najvažnijih karakteristika vanjske politike velikih sila, a nitkovi socijalšovinizma u godinama 1914—1917, kada je upravo ta konkurencija, uveliko još pooštrena, dovela do imperijalističkog rata, prikrivaju odbranu pljačkaških interesa »svoje« buržoazije frazama o »zaštiti otadžbine«, o »odbrani republike i revolucije« i sl.!

3. *Država — oruđe za eksploataciju ugnjetene klase*

Za izdržavanje posebne javne vlasti koja stoji nad društvom potrebni su porezi i državni dugovi.

...»Imajući javnu vlast i pravo ubiranja poreza — piše Engels — činovnici, kao organi društva, stoje sad iznad društva. Slobodno, dobrovoljno poštovanje koje je ukazivano organima rodovskog društva njima je nedovoljno, čak i kad bi ga mogli zadobiti«... Stvaraju se posebni zakoni o svetosti i neprikosnovenosti činovnika. »Posljednji policijski služitelj... ima više »autoriteta« nego svi organi rodovskog društva zajedno, ali i najmoćniji knez ili najveći državnik i vojskovođa civilizacije mogu pozavidjeti starješini roda zbog neprinuđenog i neospornog poštovanja koje on uživa.«

Ovdje je postavljeno pitanje o povlašćenom položaju činovnika kao organa državne vlasti. Istaknuto je kao najglavnije: šta je to što ih stavlja *iznad* društva? Vidjećemo kasni-

je kako je ovo teoretsko pitanje praktično rješavala Pariska komuna 1871. i kako ga je Kautsky reakcionarno zabašurivao 1912.

...»Budući da je država nastala iz potrebe da se obuzdavaju klasne suprotnosti; budući da je ona u isto vrijeme nastala usred sukoba tih klasa, to je ona po pravilu država najjače, ekonomski vladajuće klase, koja pomoću države postaje i politički vladajuća klasa i na taj način dobiva nova sredstva za ugnjetavanje i eksploataciju ugnjetene klase«... Ne samo što su antička i feudalna država bile organi eksploatacije robova i kmetova nego je i »moderna predstavnička država oruđe eksploatacije najamnog rada od strane kapitala. Međutim, kao izuzetak nastupaju periodi kada klase koje se međusobno bore gotovo uravnotežuju svoje snage, i onda država za neko vrijeme dobiva izvjesnu samostalnost u odnosu na obje klase i prividno nastupa kao posrednik među njima«... Takva je apsolutna monarhija XVII i XVIII vijeka, bonapartizam Prvog i naročito Drugog carstva u Francuskoj, Bismarck u Njemačkoj.

Takva je — dodajmo mi — vlada Kerenskog u republikanskoj Rusiji poslije prelaza na proganjanje revolucionarnog proletarijata, u momentu kada su sovjeti, zbog rukovodstva sitnoburžoaskih demokrata, *već* nemoćni, a buržoazija *još* nedovoljno jaka da ih naprosto rastjera.

U demokratskoj republici — nastavlja Engels — »bogatstvo vrši svoju vlast posredno, ali utoliko sigurnije«, i to, prvo, pomoću »neposrednog podmićivanja činovnika« (Amerika), drugo, pomoću »saveza između vlade i burze« (Francuska i Amerika).

U naše vrijeme imperijalizam i vladavina banaka »razvili« su oba ova načina odbrane i ostvarivanja svemoći bogatstva u kojoj hoćete demokratskoj republici do savršenstva. Kad, na primjer, u prvim mjesecima demokratske republike u Rusiji, može se reći u medenom mjesecu braka između »socijalistâ« esera i menjševika s buržoazijom, g. Paljčinski u koalicionoj vladi sabotira sve mjere za obuzdavanja kapitalista i njihovog maroderstva, njihovog pljačkanja državne blagajne pomoću vojnih liferacija, i kad g. Paljčinski, pošto je izašao iz vlade (u kojoj je, naravno, zamijenjen drugim, potpuno istim Paljčinskim), biva od kapitalista »nagrađen« mjestašcem s plaćom od 120000 rubalja godišnje, — što je to onda? Neposredno ili posredno podmićivanje? Savez vlade s trustovima ili »samo« prijateljski odnosi? Kakvu ulogu tu

igraju Černovi i Cereteliji, Avksentjevi i Skobeljevi? — Da li su oni »neposredni« ili samo posredni saveznici milionara koji kradu državnu blagajnu?

Svemoć »bogatstva« *sigurnija* je u demokratskoj republici zato što ona ne zavisi od rđave političke ljušture kapitalizma. Demokratska republika je najbolja moguća politička ljuštura kapitalizma, i zato kapital, zavladavši (preko Paljčinskih, Černovâ, Ceretelijâ i komp.) tom najboljom ljušturom, zasniva svoju vlast tako solidno, tako sigurno, da *nikakva* smjena ni ličnosti, ni ustanova, ni partija buržoaske demokratske republike ne potresa tu vlast.

Treba još podvući da Engels potpuno nedvosmisleno naziva opće pravo glasa oruđem vladavine buržoazije. Opće pravo glasa, kaže on, očevidno uzimajući u obzir dugo iskustvo njemačke socijaldemokratije, jeste

> »mjerilo zrelosti radničke klase. Ono nije moglo i ne može nikada biti više u današnjoj državi«.

Sitnoburžoaski demokrati, kao što su naši eseri i menjševici, a također njihova rođena braća, svi socijalšovinisti i oportunisti Zapadne Evrope, očekuju upravo »više« od općeg prava glasa. Oni sami vjeruju i sugeriraju narodu lažno shvaćanje po kome opće pravo glasa »u *današnjoj* državi« može doista da izrazi volju većine trudbenika i da osigura njeno provođenje u život.

Mi ovdje možemo ovo lažno shvaćanje samo zabilježiti, samo ukazati na to da se ta savršeno jasna, tačna, konkretna Engelsova izjava unakazuje na svakom koraku u propagandi i agitaciji »službenih« (tj. oportunističkih) socijalističkih partija. Podrobna analiza sve lažnosti tog shvaćanja, koje Engels ovdje odbacuje, biće dana u našem daljem izlaganju Marxovih i Engelsovih pogleda na »*današnju*« državu.

Opći rezime svojih pogleda Engels daje u svom najpopularnijem djelu sljedećim riječima:

> »Država, dakle, ne postoji od pamtivijeka. Bilo je društava koja su lijepo mogla i bez nje, koja nisu imala ni pojma o državi i državnoj vlasti. Na određenom stupnju ekonomskog razvitka, koji je bio nužno povezan s cijepanjem društva na klase, država je zbog tog cijepanja postala nužnost. Mi se sad brzim koracima približavamo takvom stupnju razvitka proizvodnje na kome postojanje tih klasa ne samo što je prestalo da bude nužnost nego postaje direktna smetnja za razvitak proizvodnje. Klase će iščeznuti isto onako neizbježno

kao što su u prošlosti neizbježno nastale. Sa iščezavanjem klasa iščeznuće neizbježno i država. Društvo koje će organizirati proizvodnju na nov način, na temelju slobodne i ravnopravne asocijacije proizvođača, posla će svu državnu mašinu tamo gdje će joj tada i biti pravo mjesto: u muzej starina, pored kolovrata i bronzane sjekire.«

Ovaj citat ne sretamo često u propagandističkoj i agitacionoj literaturi savremene socijaldemokratije. Ali čak i onda kad ga sretamo, njega većinom navode reda radi, kao klanjanje pred ikonom, tj. službeno se odaje poštovanje Engelsu, ali bez ikakvog pokušaja da se zamisli nad tim kakav širok i dubok razmah revolucije pretpostavlja to »slanje sve državne mašine u muzej starina«. Većinom se ne vidi čak ni shvaćanje onoga što Engels naziva državnom mašinom.

4. »Odumiranje« države i nasilna revolucija

Engelsove riječi o »odumiranju« države uživaju tako široku popularnost, tako se često navode, tako reljefno pokazuju u čemu je smisao običnog falsificiranja marksizma u oportunizam, da je potrebno zadržati se na njima podrobno. Navešćeno cijelo izlaganje iz koga su uzete:

»*Proletarijat uzima državnu vlast i pretvara sredstva za proizvodnju prije svega u državno vlasništvo.* Ali samim tim on ukida samog sebe kao proletarijat, samim tim on ukida sve klasne razlike i klasne suprotnosti, a time i državu kao državu. Dosadašnjem društvu, koje se kreće u klasnim suprotnostima, potrebna je država, to jest organizacija dane eksploatatorske klase radi održavanja njenih vanjskih uslova proizvodnje, što znači u prvom redu radi nasilnog držanja eksploatirane klase u uslovima potlačenosti (ropstvo, kmetstvo ili podložništvo, najamni rad) koje određuje postojeći način proizvodnje. Država je bila službeni predstavnik cijelog društva, njegovo otjelovljenje u vidljivoj korporaciji, ali ona je bila to samo utoliko ukoliko je bila država one klase koja je za svoje vrijeme sama predstavljala cijelo društvo: u antičko doba ona je bila država građana-robovlasnika, u srednjem vijeku — feudalnog plemstva, u naše vrijeme — buržoazije. Kada država najzad doista postane predstavnik cijelog društva, onda ona samu sebe čini izlišnom. Čim više ne bude ni jedne društvene klase koju treba držati u potlačenosti, čim bude uklonjena borba za individualni opstanak uvjetovana klasnom vladavinom i dosadašnjom anarhijom u proizvodnji, kao i sukobi i ekscesi koji iz te borbe proističu, tada više neće imati ko da bude ugnjetavan, radi čega je i bila potrebna

naročita sila za ugnjetavanje — država. Prvi akt u kome država stvarno istupa kao predstavnik cijelog društva — uzimanje u svoje ruke, u ime društva, sredstava za proizvodnju — ujedno u njen posljednji samostalni akt kao države. Miješanje državne vlasti u društvene odnose postaje izlišnim u jednoj oblasti za drugom i prestaje samo od sebe. Vladu nad osobama smjenjuje upravljanje stvarima i rukovođenje procesima proizvodnje. Država se ne »ukida«, *ona odumire*. Na osnovi toga treba ocjenjivati frazu o »slobodnoj narodnoj državi«, frazu koja je imala privremeno opravdanje s gledišta agitacije, ali koja je u krajnjoj liniji naučno neodrživa. Na osnovi toga treba ocjenjivati i zahtjev takozvanih anarhista da se država ukine od danas do sutra.« (»Anti-Dühring«, »Prevrat u nauci izvršen od gospodina Eugena Dühringa«, str. 302—303, po trećem njem. izd.).

Može se reći, bez straha da ćemo pogriješiti, da je iz ovog Engelsovog razmatranja, izvanredno bogatog mislima, u današnjim socijalističkim partijama ostalo kao stvarna tekovina socijalističke misli samo to da, po Marxu, država »odumire«, za razliku od anarhističkog učenja o »ukidanju« države. Tako okljaštriti marksizam, znači svesti ga na oportunizam, jer pri ovakvom »tumačenju« ostaje samo maglovita predstava o polaganom, ravnomjernom, postepenom mijenjanju, o odsustvu skokova i bura, o odsustvu revolucije. »Odumiranje« države u običnom, općerasprostranjenom, masovnom, ako se može tako reći, shvaćanju znači, nesumnjivo, zabašurivanje, ako ne i odricanje revolucije.

Međutim, takvo »tumačenje« jeste najgrublje, samo buržoaziji korisno unakazivanje marksizma, teoretski zasnovano na zaboravljanju najvažnijih okolnosti i misli izloženih, na primjer, u Engelsovom »rezimirajućem« razmatranju koje smo naveli u cjelini.

Prvo. U samom početku tog razmatranja Engels kaže da proletarijat, uzimajući državnu vlast, »samim tim ukida državu kao državu«. Što to znači, o tome »nije uobičajeno« misliti. Ovo se obično ili potpuno ignorira, ili se smatra kao nekom Engelsovom »hegelijanskom« »slabošću«. U stvari, u ovim riječima kratko je izraženo iskustvo jedne od najvećih proleterskih revolucija, iskustvo Pariske komune od 1871, o čemu ćemo podrobnije govoriti kad na to dođe red. U stvari, Engels ovdje govori o »ukidanju« države *buržoazije* od strane proleterske revolucije, dok se riječi o odumiranju odnose na ostatke *proleterske* državnosti *poslije* socijalističke revoluci-

je. Buržoaska država, po Engelsu, ne »odumire«, nego nju »*ukida*« proletarijat u revoluciji. Odumire, poslije te revolucije, proleterska država ili poludržava.

Drugo. Država je »posebna sila za ugnjetavanje«. Ta Engelsova sjajna i izvanredno duboka definicija dana je ovdje potpuno jasno. A iz nje proističe da »posebna sila za ugnjetavanje« proletarijata od strane buržoazije, miliona trudbenika od strane šačice bogataša, mora biti zamijenjena »posebnom silom za ugnjetavanje« buržoazije od strane proletarijata (diktatura proletarijata). U tome se i sastoji »ukidanje države kao države«. U tome se i sastoji »akt« uzimanja u svoje ruke, u ime društva, sredstava za proizvodnju. I očevidno je samo po sebi da se *takva* smjena jedne (buržoaske) »posebne sile« drugom (proleterskom) »posebnom silom« ne može nikako izvršiti u formi »odumiranja«.

Treće. O »odumiranju« i — čak još reljefnije i slikovitije — o »uspavljivanju« Engels govori potpuno jasno i određeno u odnosu na epohu *poslije* »uzimanja sredstava za proizvodnju u ruke države u ime cijelog društva«, tj. *poslije* socijalističke revolucije. Mi svi znamo da je politička forma »države« u to vrijeme najpunija demokratija. Ali ni jednome od oportunista, koji bestidno unakazuju marksizam, ne pada na pamet da se prema tome, ovdje kod Engelsa radi o »uspavljivanju« i »odumiranju« *demokratije*. Ovo na prvi pogled izgleda veoma čudnovato. Ali »nerazumljivo« je samo za onoga ko se nije zamislio nad tim da je demokratija *također* država, i da će, prema tome, iščeznuti i demokratija čim iščezne država. Buržoasku državu može »ukinuti« samo revolucija. Država uopće, tj. najpunija demokratija, može samo »odumrijeti«.

Četvrto. Pošto je formulirao svoju čuvenu postavku: »država odumire«, Engels odmah konkretno objašnjava da je ta postavka uperena i protiv oportunista i protiv anarhista. Pri tom, kod Engelsa je na prvom mjestu onaj zaključak iz postavke o »odumiranju države« koji je uperen protiv oportunista.

Mogli bismo se kladiti da od 10 000 ljudi koji su čitali ili čuli o »odumiranju« države, 9 990 uopće ne znaju ili se ne sjećaju da Engels svoje zaključke iz te postavke nije upravljao *samo* protiv anarhista. A od ostalih deset ljudi, devet

sigurno ne znaju šta je to »slobodna narodna država« i zašto je u napadu na tu parolu sadržan napad na oportuniste. Tako se piše istorija! Tako se vrši neprimjetno falsificiranje velikog revolucionarnog učenja u vladajuće filistarstvo. Zaključak protiv anarhista ponavljao se hiljadu i hiljadu puta, banalizirao se, nabijao se u glave u najuprošćenijoj formi, dobio je čvrstinu predrasude. A zaključak protiv oportunista su zabašurili i »zaboravili«!

»Slobodna narodna država« bila je sedamdesetih godina programatski zahtjev i sasvim obična parola njemačkih socijaldemokrata. U toj paroli nema nikakvog političkog sadržaja osim malograđanski kitnjastog opisa pojma demokratije. Ukoliko se u njoj legalno aludiralo na demokratsku republiku, utoliko je Engels bio spreman da s gledišta agitacije »privremeno« »opravda« tu parolu. Ali ta parola bila je oportunistička, jer je izražavala ne samo uljepšavanje buržoaske demokratije nego i nerazumijevanje socijalističke kritike svake države uopće. Mi smo za demokratsku republiku kao formu države koja je za proletarijat pod kapitalizmom najbolja, ali mi ne smijemo zaboravljati da je najamno ropstvo udes naroda i u najdemokratskijoj buržoaskoj republici. Dalje, svaka država je »posebna sila za ugnjetavanje« potlačene klase. Zbog toga je *svaka* država *ne*slobodna *i ne*narodna. Marx i Engels često su to objašnjavali svojim partijskim drugovima sedamdesetih godina prošlog vijeka.

Peto. U tom istom Engelsovom djelu, iz koga se svi sjećaju razmatranja o odumiranju države, nalazi se i razmatranje o značenju nasilne revolucije. Istorijska ocjena njene uloge pretvara se kod Engelsa u pravi panegirik nasilnoj revoluciji. Toga se »niko ne sjeća«, o značenju tih misli nije uobičajeno govoriti pa čak ni misliti u današnjim socijalističkim partijama, a u svakodnevnoj propagandi i agitaciji u masama te misli ne igraju nikakvu ulogu. Međutim, one su sa »odumiranjem« države nerazdvojno povezane u jednu skladnu cjelinu.

Evo tog Engelsovog razmatranja:

...»A da nasilje igra u istoriji i drugu ulogu« (osim satanske sile), »i to revolucionarnu ulogu, da je ono, po Marxovim riječima, babica svakog starog društva kad je ono bremenito novim, da je nasilje ono oruđe pomoću koga društveno kretanje probija sebi put i lomi okamenjene, preživjele političke

forme — o svemu tome nema ni riječi kod gospodina Dühringa. Samo s uzdasima i stenjanjem on dopušta mogućnost da će za obaranje eksploatatorske privrede biti možda potrebno i nasilje — na žalost! — jer svaka primjena nasilja, tobože, demoralizira onog koji ga primjenjuje. I to se govori bez obzira na onaj visoki moralni i idejni polet koji je bio posljedica svake pobjedonosne revolucije! I to se govori u Njemačkoj, u kojoj bi nasilan sukob, koji može biti i nametnut narodu, imao bar tu prednost što bi iz nacionalne svijesti izagnao duh sluganstva koji je u nju pronikao iz poniženja tridesetgodišnjeg rata. I taj mlitavi, uvenuli, nemoćni popovski način mišljenja smije neko da nameće najrevolucionarnijoj partiji za koju zna istorija?« (str. 193, po trećem njem. izd., kraj 4. glave II odjeljka).

Kako je moguće sjediniti u jednom učenju taj panegirik nasilnoj revoluciji, koji je Engels uporno iznosio pred njemačke socijaldemokrate od 1878. do 1894, tj. sve do svoje smrti, s teorijom o »odumiranju« države?

Obično se jedno i drugo sjedinjuje pomoću eklekticizma, bezidejnog ili sofističkog čupanja proizvoljno (ili da se ugodi vlastodršcima) čas jednog, čas drugog razmatranja, pri čemu se u devedeset i devet slučajeva od sto, ako ne i češće, na prvi plan ističe upravo »odumiranje«. Dijalektika se zamjenjuje eklekticizmom: to je najobičnija, najrasprostranjenija pojava u službenoj socijaldemokratskoj literaturi današnjice u odnosu na marksizam. Takva zamjena, doduše, nije novost; nju možemo vidjeti čak u istoriji klasične grčke filozofije. Prilikom falsificiranja marksizma u oportunizam, falsificiranje dijalektike u eklekticizam najlakše obmanjuje mase, daje prividno zadovoljenje, tobože uzima u obzir sve strane procesa, sve tendencije razvitka, sve protivrječne utjecaje itd., a u stvari ne daje nikakvo cjelovito i revolucionarno shvaćanje procesa društvenog razvitka.

Već smo ranije govorili, a u daljem razlaganju pokazaćemo podrobnije, da se Marxovo i Engelsovo učenje o neizbježnosti nasilne revolucije odnosi na buržoasku državu. Ona *ne može* biti smijenjena državom proleterskom (diktaturom proletarijata) putem »odumiranja«, nego samo, po pravilu, nasilnom revolucijom. Panegirik koji je ovoj ispjevao Engels i koji potpuno odgovara mnogim Marxovim izjavama — (sjetimo se kraja »Bijede filozofije« i »Komunističkog manifesta« s ponosnom, otvorenom izjavom o neizbježnosti nasilne revolucije; sjetimo se kritike Gotskog programa od

1875, gotovo 30 godina kasnije, u kojoj Marx nepoštedno bičuje opportunizam tog programa) — taj panegirik nikako nije neki »zanos«, nikako nije deklamacija ili polemički ispad. Potreba da se mase sistematski odgajaju u *takvom* i upravo takvom gledanju na nasilnu revoluciju leži u osnovi *cijelog* učenja Marxa i Engelsa. Izdaja njihovog učenja od strane sada vladajućih struja socijalšovinizma i kautskijanstva naročito reljefno se izražava u tome što i jedni i drugi zaboravljaju *takvu* propagandu, takvu agitaciju.

Smjena buržoaske države proleterskom nemoguća je bez nasilne revolucije. Uništenje proleterske države, tj. uništenje svake države, nemoguće je drukčije nego putem »odumiranja«.

Marx i Engels davali su podroban i konkretan razvitak tih pogleda, izučavajući svaku revolucionarnu situaciju posebice, analizirajući pouke iskustva svake revolucije posebice. Mi sad i prelazimo na taj, bezuvjetno najvažniji dio njihovog učenja.

Glava II

DRŽAVA I REVOLUCIJA. ISKUSTVO GODINA 1848—1851.

1. Uoči revolucije

Prva djela zrelog marksizma, »Bijeda filozofije« i »Komunistički manifest«, napisana su upravo uoči revolucije od 1848. Zbog te okolnosti mi u njima imamo, pored izlaganja općih osnova marksizma, u izvjesnoj mjeri i odraz tadašnje konkretne revolucionarne situacije. Stoga će, možda, biti svrsishodnije razmotriti ono što autori tih djela govore o državi neposredno prije nego što su izvukli zaključke iz iskustva godina 1848—1851.

...»U toku razvitka radnička će klasa — piše Marx u »Bijedi filozofije« — postaviti na mjesto starog buržoaskog društva takvu asocijaciju koja isključuje klase i njihovu suprotnost, i više neće biti prave političke vlasti, jer je politička vlast upravo službeni izraz klasne suprotnosti u buržoaskom društvu« (str. 182 njem. izd. iz 1885).

Poučno je uporediti s ovim općim izlaganjem misli o iščezavaju države poslije uništenja klasa, ono izlaganje koje je dano u »Komunističkom manifestu«, koji su napisali Marx i Engels nekoliko mjeseci kasnije, tačno, u novembru 1847:

...»Ocrtavši najopćije faze razvitka proletarijata, mi smo pratili više ili manje prikriveni građanski rat u okviru postojećeg društva do one tačke na kojoj on izbija u otvorenu revoluciju, a proletarijat nasilnim obaranjem buržoazije zasniva svoju vladavinu«...

...»Već smo gore vidjeli da je prvi korak u radničkoj revoluciji pretvaranje« (doslovno: uzdizanje) »proletarijata u vladajuću klasu, izvojevanje demokratije.«

»Proletarijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da poste-

peno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države, tj. proletarijata organiziranog kao vladajuća klasa, centralizira sva oruđa za proizvodnju i da što je moguće brže poveća masu proizvodnih snaga« (str. 31 i 37 po sedmom njem. izd. iz 1906).

Ovdje vidimo formulaciju jedne od najznačajnijih i najvažnijih ideja marksizma u pitanju o državi, naime ideje »diktature proletarijata« (kao što su počeli govoriti Marx i Engels poslije Pariske komune), a zatim veoma interesantnu definiciju države, koja također spada među »zaboravljene riječi« marksizma. »*Država, to jest proletarijat organiziran kao vladajuća klasa.*«

Ova definicija države ne samo što se nikada nije objašnjavala u vladajućoj propagandističkoj i agitacionoj literaturi službenih socijaldemokratskih partija, nego je, štaviše, bila upravo zaboravljena, jer se ona nikako ne može izmiriti s reformizmom. Ona bije pravo u čelo obične oportunističke predrasude i malograđanske iluzije o »mirnom razvitku demokratije«.

Proletarijatu je potrebna država — to ponavljaju svi oportunisti, socijalšovinisti i kautskijanci, uvjeravajući da je takvo Marxovo učenje, a »*zaboravljajući*« da dodaju da je, po Marxu, prvo, proletarijatu potrebna samo država koja odumire, tj. koja je tako uređena da bi odmah mogla da odumire i da mora da odumire. I, drugo, trudbenicima je potrebna »država«, »to jest proletarijat organiziran kao vladajuća klasa«.

Država je posebna organizacija sile, ona je organizacija nasilja radi ugnjetavanja neke klase. Koju klasu treba da ugnjetava proletarijat? Naravno, samo eksploatatorsku klasu, tj. buržoaziju. Trudbenicima je potrebna država samo radi gušenja otpora eksploatatora, a rukovoditi tim gušenjem, provesti ga u život može samo proletarijat kao jedina dokraja revolucionarna klasa, jedina klasa koja je sposobna da sjedini sve trudbenike i eksploatirane za borbu protiv buržoazije, za njeno potpuno uklanjanje.

Eksploatatorskim klasama potrebna je politička vlast u interesu održavanja eksploatacije, tj. radi sebičnih interesa ništavne manjine protiv ogromne većine naroda. Eksploatiranim klasama potrebna je politička vlast u interesu potpu-

nog uništenja svake eksploatacije, tj. u interesu ogromne većine naroda protiv ništavne manjine savremenih vlasnika robova, tj. spahija i kapitalista.

Sitnoburžoaski demokrati, ti tobožnji socijalisti koji su klasnu borbu zamjenjivali maštanjima o sporazumu klasa, zamišljali su i socijalistički preobražaj kao sanjalice, ne u obliku svrgavanja vladavine eksploatatorske klase, nego u obliku mirnog potčinjavanja manjine većini koja je shvatila svoje zadatke. Ta sitnoburžoaska utopija, nerazdvojno povezana s priznavanjem natklasne države, dovodila je u praksi do izdaje interesa radnih klasa, kao što je to i pokazala, na primjer, istorija francuskih revolucija od 1848. i od 1871, kao što je to pokazalo iskustvo »socijalističkog« učešća u buržoaskim vladama u Engleskoj, u Francuskoj, u Italiji i drugim zemljama krajem XIX i početkom XX vijeka.

Marx se cijelog svog života borio protiv tog sitnoburžoaskog socijalizma, koji su sad uskrsle u Rusiji partije esera i menjševika. Marx je razvio učenje o klasnoj borbi dosljedno, sve do učenja o političkoj vlasti, o državi.

Obaranje vladavine buržoazije moguće je samo od strane proletarijata, posebne klase koju ekonomski uslovi opstanka pripremaju za takvo obaranje, daju joj mogućnost i snagu da to izvrši. Dok buržoazija razdrobljava, cjepka seljaštvo i sve sitnoburžoaske slojeve, ona zbija, ujedinjuje, organizira proletarijat. Samo je proletarijat — zbog svoje ekonomske uloge u krupnoj proizvodnji — sposoban da bude vođa *svih* radnih i eksploatiranih masa, koje buržoazija eksploatira, ugnjetava, guši ne manje, a često i više, nego proletere, ali koje nisu sposobne za *samostalnu* borbu za svoje oslobođenje.

Učenje o klasnoj borbi, koje je Marx primijenio na pitanje o državi i o socijalističkoj revoluciji, neizbježno dovodi do priznanja *političke vladavine* proletarijata, njegove diktature, tj. vlasti koja se ni s kim ne dijeli i koja se neposredno oslanja na oružanu snagu masa. Obaranje buržoazije ostvarljivo je samo pretvaranjem proletarijata u *vladajuću klasu* koja je sposobna da uguši neizbježni, očajnički otpor buržoazije i da organizira *sve* radne i eksploatirane mase za izgradnju novog privrednog sistema.

Proletarijatu je potrebna državna vlast, centralizirana organizacija sile, organizacija nasilja i radi gušenja otpora eksploatatora i radi *rukovođenja* ogromnom masom stanovništva, seljaštvom, sitnom buržoazijom, poluproleterima pri »uređivanju« socijalističke privrede.

Odgajajući radničku partiju, marksizam odgaja avangardu proletarijata koja je sposobna da uzme vlast i da *vodi cijeli narod* socijalizmu, da daje pravac i organizira novo društveno uređenje, da bude učitelj, rukovodilac, vođa svih trudbenika i eksploatiranih u izgradnji njihovog društvenog života bez buržoazije i protiv buržoazije. Naprotiv, danas vladajući oportunizam pretvara radničku partiju u predstavnika bolje plaćenih radnika koji se odvajaju od masa, koji snošljivo »udešavaju svoj život« pod kapitalizmom, koji za zdjelicu leće prodaju svoje pravo prvorodstva, tj. koji se odriču uloge revolucionarnih naroda protiv buržoazije.

»Država, to jest proletarijat organiziran kao vladajuća klasa« — ta Marxova teorija nerazdvojno je vezana s cjelokupnim njegovim učenjem o revolucionarnoj ulozi proletarijata u istoriji. Završetak te uloge jeste proleterska diktatura, politička vladavina proletarijata.

Ali ako je proletarijatu potrebna država kao *posebna* organizacija nasilja *protiv buržoazije*, onda se iz toga nameće sam po sebi zaključak: da li se može zamisliti stvaranje takve organizacije bez prethodnog uništenja, bez razorenja one državne mašine koju je *sebi* stvorila buržoazija? »Komunistički manifest« dovodi neposredno do takvog zaključka, i o tom zaključku govori Marx uopćavajući iskustvo revolucije 1848—1851.

2. *Rezultati revolucije*

U pitanju o državi, koje nas ovdje interesira, Marx uopćava iskustvo revolucije 1848—1851. u sljedećem razmatranju iz djela »Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparta«:

...»Ali revolucija je temeljita. Ona još prolazi kroz čistilište. Svoj posao ona svršava metodično. Do 2. decembra 1851« (dan izvršenja državnog udara Louisa Bonaparta) »svršila je prvu polovinu svojih priprema, sada svršava drugu. Najprije je usavršila parlamentarnu vlast da bi je mogla oboriti. Sad, kad je to postigla, ona usavršava *izvršnu vlast* — svodi je na

njen najčistiji izraz, izolira je, stavlja je preda se kao jedini objekt *da bi sve snage razaranja skupila protiv nje«* (kurziv je moj). »A kada dovrši tu drugu polovinu svog prethodnog rada, Evropa će skočiti sa svoga sjedišta i kliknuti: Dobro riješ, stara krtice!

Ta izvršna vlast sa svojom ogromnom birokratskom i vojnom organizacijom, svojom razgranatom i složenom državnom mašinerijom, svojom armijom činovnika od pola miliona, pored armije od još pola miliona, — taj strahoviti parazitski organizam koji se kao neka mrežasta opna obavija oko tijela francuskog društva i začepljuje mu sve pore, nastao je u doba apsolutne monarhije, s raspadom feudalizma koji je on ubrzao.« Prva francuska revolucija razvila je centralizaciju, »ali ujedno i opseg, atribute i aparat državne vlasti. Napoleon je tu državnu mašineriju usavršio«. Legitimna monarhija i julska monarhija »nisu dodale ništa do veću podjelu rada...« ...»Najzad, parlamentarna republika bila je, u svojoj borbi protiv revolucije, prisiljena da zajedno s mjerama ugnjetavanja pojača i sredstva i centralizaciju državne vlasti. *Svi prevrati su tu mašinu usavršavali mjesto da je razbiju«* (kurziv je moj). »Stranke koje su se naizmjence borile za vlast smatrale su zauzimanje te ogromne državne zgrade za glavni plijen pobjediočev« (»Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparta«, str. 98—99, četvrto izdanje, Hamburg, 1907).

U ovom izvanrednom razmatranju marksizam pravi ogroman korak naprijed u poređenju s »Komunističkim manifestom«. Tamo se pitanje o državi postavlja još krajnje apstraktno, u najopćijim pojmovima i izrazima. Ovdje se pitanje postavlja konkretno i pravi izvanredno tačan, određen, praktično opipljiv zaključak: sve dosadašnje revolucije usavršavale su državnu mašinu, a nju treba razbiti, slomiti.

Ovaj zaključak je glavno, osnovno u učenju marksizma o državi. I upravo to osnovno ne samo što su potpuno *zaboravile* vladajuće službene socijaldemokratske partije nego je to i direktno *unakazio* (kao što ćemo vidjeti kasnije) najugledniji teoretičar II internacionale K. Kautsky.

U »Komunističkom manifestu« sumirani su opći rezultati istorije koji nas primoravaju da u državi gledamo organ klasne vladavine i koji nas dovode do nužnog zaključka da proletarijat ne može oboriti buržoaziju ako prije ne osvoji političku vlast, ako ne uspostavi svoju političku vladavinu, ako ne pretvori državu u »proletarijat organiziran kao vladajuća klasa«, i da ta proleterska država odmah poslije svoje pobjede počinje da odumire, jer u društvu bez klasnih suprotnosti država je nepotrebna i nemoguća. Tu se ne postav-

lja pitanje kakvo mora biti — s gledišta istorijskog razvitka — to smjenjivanje buržoaske države proleterskom.

Upravo to pitanje Marx postavlja i rješava 1852. godine. Vjeran svojoj filozofiji dijalektičkog materijalizma, Marx uzima za osnovu istorijsko iskustvo velikih godina revolucije, 1848—1851. Učenje Marxovo i ovdje je, kao i uvijek, *uopćavanje iskustva* osvijetljeno dubokim filozofskim pogledom na svijet i bogatim poznavanjem istorije.

Pitanje o državi postavlja se konkretno: kako je istorijski nastala buržoaska država, ova za vladavinu buržoazije neophodna mašina? Kakve su njene promjene, kakva je bila njena evolucija u toku buržoaskih revolucija, a kakva kad je došlo do samostalnih akcija ugnjetenih klasa? Kakvi su zadaci proletarijata u odnosu prema toj državnoj mašini?

Centralizirana državna vlast, svojstvena buržoaskom društvu, nastala je u periodu raspadanja apsolutizma. Dvije ustanove su najkarakterističnije za tu državnu mašinu: činovništvo i stajaća vojska. O tome kako su te ustanove s hiljadama niti vezane upravo s buržoazijom, često se govori u djelima Marxa i Engelsa. Iskustvo svakog radnika govori o toj vezi veoma očigledno i uvjerljivo. Radnička klasa preko svojih leđa upoznaje tu vezu, — eto zašto ona tako lako shvaća i tako čvrsto usvaja nauku o neizbježnosti te veze, nauku koju sitnoburžoaski demokrati ili neznalački i lakomisleno odriču ili još lakomislenije priznaju »uopće«, ali zaboravljaju da iz nje prave odgovarajuće praktične zaključke.

Činovništvo i stajaća vojska, to je »parazit« na tijelu buržoaskog društva, parazit koga su rodile unutrašnje protivrječnosti što razdiru to društvo, ali parazit koji »začepljuje« životne pore. Kautskijanski oportunizam, koji sada dominira u službenoj socijaldemokratiji, smatra da pogled na državu kao na *parazitski organizam* specijalno i isključivo pripada anarhizmu. Naravno, takvo izopačavanje marksizma veoma je korisno onim ćiftama koje su odvele socijalizam do nečuvene sramote opravdavanja i uljepšavanja imperijalističkog rata primjenjujući na nj pojam »odbrane otadžbine«, ali to je ipak — nesumnjivo izopačavanje.

Kroz sve buržoaske revolucije, kojih je Evropa mnogo vidjela od propasti feudalizma, vrši se razvitak, usavršavanje, jačanje tog činovničkog i vojnog aparata. Krupna buržoazija

privlači na svoju stranu i potčinjava sebi naročito sitnu buržoaziju u znatnoj mjeri pomoću tog aparata, koji daje gornjim slojevima seljaštva, sitnih zanatlija, trgovaca i ostalih relativno udobna, spokojna i ugledna mjestašca koja njihove držaoce stavljaju *iznad* naroda. Pogledajte što se dogodilo u Rusiji za pola godine od 27. februara 1917: činovnička mjesta koja su prije davana prvenstveno crnostotinašima postala su plijen kadetâ, menjševikâ i eserâ. Ni o kakvim ozbiljnim reformama nije se, u stvari, ni mislilo, išlo se za tim da one budu odgođene »do Ustavotvorne skupštine«; a da se Ustavotvorna skupština malo-pomalo odgađa do kraja rata! A s podjelom plijena, sa zauzimanjem položaja ministara, pomoćnika ministara, generalgubernatora i tako dalje i tako dalje nije se otezalo i ni na kakvu Ustavotvornu skupštinu nije se čekalo! Igra s kombinacijama o sastavu vlade bila je, u suštini, samo izraz te podjele i nove podjele »plijena« koja se vršila i gore i dolje, u cijeloj zemlji, u cijeloj centralnoj i mjesnoj upravi. Rezultat, objektivan rezultat za pola godine, od 27. februara do 27. avgusta 1917, nesumnjiv je: reforme odgođene, podjela činovničkih mjestašca izvršena, a »pogreške« pri podjeli ispravljene putem nekoliko novih podjela.

Ali ukoliko je broj »novih podjela« činovničkog aparata između različitih buržoaskih i sitnoburžoaskih partija (između kadeta, esera i menjševika, ako uzmemo ruski primjer) veći, utoliko ugnjetenim klasama, i proletarijatu na njihovom čelu, postaje jasnije da su one nepomirljiv neprijatelj *cijelog* buržoaskog društva. Otuda potreba za sve buržoaske partije, čak i za najdemokratskije i »revolucionarnodemokratske« među njima, da pojačavaju represije protiv revolucionarnog proletarijata, da učvršćuju aparat represija, tj. tu istu državnu mašinu. Takav tok događaja prisiljava revoluciju da *»skupi sve snage razaranja«* protiv državne vlasti, prisiljava je da postavi zadatak ne poboljšavanja državne mašine nego njenog *razorenja, uništenja.*

Stvaran razvitak događaja i živo iskustvo 1848—1851, a ne logička razmišljanja, doveli su do takvog postavljanja zadatka. Koliko se strogo Marx drži činjenične osnove istorijskog iskustva, vidi se po tome što on 1852. još ne postavlja konkretno pitanje *č i m e* zamijeniti tu državnu mašinu koju treba uništiti. Tadašnje iskustvo još nije davalo materijala

za takvo pitanje, koje će istorija postaviti na dnevni red kasnije, 1871. godine. 1852. bilo je moguće s tačnošću prirodnonaučnog posmatranja samo utvrditi da je proleterska revolucija *prišla* zadatku »skupljanja svih snaga razaranja« protiv državne vlasti, zadatku »slamanja« državne mašine.

Ovdje se može pojaviti pitanje: da li je uopćavanje iskustva, opažanjâ i zaključaka Marxovih, njihovo prenošenje na šire polje nego što je istorija Francuske za tri godine, od 1848. do 1851, pravilno? Radi analize tog pitanja podsjetićemo najprije na jednu Engelsovu primjedbu, a onda ćemo preći na činjenice.

...»Francuska je — piše Engels u predgovoru trećem izdanju »Osamnaestog brumairea« — zemlja u kojoj su se, više nego drugdje, istorijske klasne borbe svaki put vodile do konačne odluke, pa su tu i promjenljivi politički oblici, u kojima se one kreću i u kojima se sažimaju njihovi rezultati, izraženi u najoštrijim potezima. Središte feudalizma u srednjem vijeku, uzor-zemlja jedinstvene staleške monarhije od doba renesanse, Francuska je u velikoj revoluciji uništila feudalizam i utvrdila čistu vladavinu buržoazije u tako klasičnom obliku kao nijedna druga evropska zemlja. A i borba proletarijata, koji se uzdiže, protiv vladajuće buržoazije ovdje se pojavljuje u tako akutnom obliku kakav je drugdje nepoznat« (str. 4. u izdanju od 1907).

Posljednja primjedba je zastarjela, jer je poslije 1871. godine nastupila pauza u revolucionarnoj borbi francuskog proletarijata, iako ta pauza, ma koliko ona trajala, niukoliko ne isključuje mogućnost da se Francuska u proleterskoj revoluciji koja se približava ne ispolji kao klasična zemlja klasne borbe do konačne odluke.

Ali da bacimo opći pogled na istoriju naprednih zemalja krajem XIX i početkom XX vijeka. Tu vidimo da se vršio isti proces, samo sporije, raznoobraznije, na mnogo široj areni: s jedne strane — izgrađivanje »parlamentarne vlasti« kako u republikanskim zemljama (Francuska, Amerika, Švicarska) tako i u monarhijama (Engleska, donekle Njemačka, Italija, skandinavske zemlje itd.), s druge strane — borba za vlast raznih buržoaskih i sitnoburžoaskih partija koje dijele i ponovo dijele »plijen« činovničkih mjestašca, dok se osnova burožaskog poretka ne mijenja, i najzad — usavršavanje i jačanje »izvršne vlasti«, njenog činovničkog i vojnog aparata.

Ne može biti nikakve sumnje da su to zajedničke crte čitave novije evolucije kapitalističkih država uopće. Za tri godine, od 1848. do 1851, Francuska je u brzoj, oštroj, koncentriranoj formi pokazala iste procese razvitka koji su svojstveni cijelom kapitalističkom svijetu.

Naročito imperijalizam, epoha bankovnog kapitala, epoha gigantskih kapitalističkih monopola, epoha prerastanja monopolističkog kapitalizma u državnomonopolistički kapitalizam, pokazuje neobično jačanje »državne mašine«, nečuven porast njenog činovničkog i vojnog aparata u vezi s pojačanjem represija protiv proletarijata i u monarhijama i u najslobodnijim, republikanskim zemljama.

Svjetska istorija sad nesumnjivo privodi, i to u neuporedivo širem razmjeru nego 1852, »skupljanju svih snaga« proleterske revolucije na »razaranje« državne mašine.

Čime će je proletarijat zamijeniti, o tome je izvanredno poučan materijal dala Pariska komuna.

3. *Kako je Marx postavljao pitanje 1852. godine*[1]

Godine 1907. objavio je Mehring u časopisu »Neue Zeit« (XXV, 2, 164) izvatke iz Marxova pisma Weydemeyeru od 5. marta 1852. Između ostalog, u tom pismu je i ovo izvanredno razmatranje:

> »Što se mene tiče, meni ne pripada zasluga ni da sam otkrio postojanje klasa u modernom društvu ni da sam otkrio njihovu međusobnu borbu. Davno prije mene buržoaski istoričari izložili su istorijski razvitak te borbe klasa, a buržoaski ekonomisti ekonomsku anatomiju klasa. Ono novo što sam ja učinio sastoji se u tome što sam dokazao sljedeće: 1) da je postojanje klasa povezano s određenim istorijskim fazama razvitka proizvodnje; 2) da klasna borba neizbježno vodi diktaturi proletarijata; 3) da ta diktatura predstavlja samo prelaz k ukidanju svih klasa i k besklasnom društvu« . . .

U ovim riječima Marx je uspio da zapanjujuće reljefno izrazi, prvo, glavnu i temeljnu razliku svog učenja od učenja najboljih i najdubljih mislilaca buržoazije i, drugo, suštinu svog učenja o državi.

---

[1] Dodano drugom izdanju. *Prev.*

Glavno u Marxovu učenju je klasna borba. Tako se govori i piše vrlo često. Ali to nije tačno. A iz te netačnosti redovno proizlazi oportunističko unakazivanje marksizma, njegovo falsificiranje u duhu prihvatljivosti za buržoaziju. Jer učenje o klasnoj borbi, koje nije stvorio Marx nego buržoazija *prije* Marxa, *prihvatljivo je,* uopće govoreći, i za buržoaziju. Ko priznaje *samo* klasnu borbu, taj još nije marksist, taj može još uvijek ostajati u granicama buržoaskog mišljenja i buržoaske politike. Ograničavati marksizam na učenje o klasnoj borbi znači krnjiti ga, unakazivati ga, svoditi ga na ono što je prihvatljivo i za buržoaziju. Marksist je samo onaj *ko proširuje* priznavanje klasne borbe do priznavanja *diktature proletarijata.* U tome je najdublja razlika između marksista i običnog sitnog (pa i krupnog) buržuja. Na tom probnom kamenu treba ispitivati *stvarno* shvaćanje i priznavanje marksizma. I nije nikakvo čudo što su, kad je istorija Evrope privela radničku klasu *praktično* ovom pitanju, ne samo svi oportunisti i reformisti nego i svi »kautskijanci« (ljudi koji se kolebaju između reformizma i marksizma) ispali bijedni filistri i sitnoburžoaski demokrati koji *otklanjaju* diktaturu proletarijata. Brošura Kautskog »Diktatura proletarijata«, koja je izašla u avgustu 1918, tj. mnogo poslije prvog izdanja ove brošure, uzor je ćiftinskog unakazivanja marksizma i podlog odricanja od njega *na djelu,* uz licemjerno priznavanje *na riječima.* (Vidi moju brošuru »Proleterska revolucija i renegat Kautsky«, Petrograd i Moskva 1918).

Savremeni oportunizam u licu svog glavnog predstavnika, bivšeg marksista K. Kautskog, u cjelini spada pod navedenu Marxovu karakteristiku *buržoaske* pozicije, jer taj oportunizam ograničava oblast priznavanja klasne borbe na oblast buržoaskih odnosa. (A unutar te oblasti, u njenim granicama, nijedan obrazovani liberal neće se odreći da »načelno« prizna klasnu borbu!) Oportunizam *ne dovodi* priznavanje klasne borbe upravo do najvažnijeg, do perioda *prelaza* od kapitalizma ka komunizmu, do perioda *obaranja* buržoazije i njenog potpunog uništenja. U stvarnosti taj period je neminovno period neviđeno ogorčene klasne borbe, neviđeno oštrih formi te borbe, pa, dakle, i država tog perioda neizbježno mora biti država *na nov način* demokratska (za proletere

i sirotinju uopće) i *na nov način* diktatorska (protiv buržoazije).

Dalje, suštinu Marxovog učenja o državi shvatio je samo onaj ko je razumio da je diktatura *jedne* klase neophodna ne samo za svako klasno društvo, uopće, ne samo za *proletarijat* koji je oborio buržoaziju nego i za čitav *istorijski period* koji odvaja kapitalizam od »društva bez klasa«, od komunizma. Forme buržoaskih država veoma su različite, ali suština im je ista: sve te države su na ovaj ili onaj način, ali u krajnjoj liniji obavezno *diktatura buržoazije.* Prelaz od kapitalizma ka komunizmu, naravno, odlikovaće se ogromnim obiljem i raznovrsnošću formi, ali suština će pri tome biti neizbježno ista: *diktatura proletarijata.*

Glava III

DRŽAVA I REVOLUCIJA. ISKUSTVO PARISKE KOMUNE OD 1871. GODINE. MARXOVA ANALIZA.

1. *U čemu je heroizam pokušaja komunara?*

Poznato je da je Marx nekoliko mjeseci prije Komune, u jesen 1870, opominjao pariske radnike, dokazujući im da bi pokušaj obaranja vlade bila naprosto glupost očajanja. Ali kad je u martu 1871. radnicima bio *nametnut* odlučni boj i oni ga prihvatili, kad je ustanak postao činjenica, Marx je s najvećim ushićenjem pozdravio proletersku revoluciju, bez obzira na loše predznake. Marx se nije ukopistio na pedantskom osuđivanju »preuranjenog« pokreta, kao žalosno poznati ruski renegat marksizma Plehanov, koji je u novembru 1905. pisao u duhu podsticanja borbe radnika i seljaka, a poslije decembra 1905. derao se liberalski: »Nije se trebalo laćati oružja.«

Međutim, Marx se nije samo ushićivao heroizmom komunara koji su, po njegovim riječima, »jurišali na nebo«. On je u masovnom revolucionarnom pokretu, makar ovaj i ne postigao cilja, vidio istorijsko iskustvo od ogromne važnosti, izvjestan korak naprijed svjetske proleterske revolucije, praktičan korak važniji od stotine progorama i razmišljanja. Analizirati to iskustvo, izvući iz njega taktičke pouke, provjeriti na osnovi njega svoju teoriju — eto kako je Marx postavio svoj zadatak.

Jedini »ispravak« »Komunističkog manifesta« koji je Marx smatrao nužnim bio je učinjen na osnovi revolucionarnog iskustva pariskih komunara.

Posljednji predgovor novom njemačkom izdanju »Komunističkog manifesta«, koji su potpisala oba njegova autora, datiran je sa 24. juna 1872. U tom predgovoru autori, Karl Marx i Friedrich Engels, vele da je program »Komunističkog manifesta« »danas mjestimično zastario«.

...»Naročito je — nastavljaju oni — Komuna pružila dokaz »da radnička klasa ne može naprosto uzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve««...

Riječi u dvojnim navodnicima u ovom citatu autori su uzeli iz Marxovog djela »Građanski rat u Francuskoj«.

Dakle, jednu osnovnu i glavnu pouku Pariske komune Marx i Engels smatrali su tako izvanredno važnom da su je unijeli kao bitan ispravak u »Komunistički manifest«.

Vrlo je karakteristično da su upravo taj bitni ispravak unakazili oportunisti, i njegov smisao, sigurno, nije poznat devetorici od deset, ako ne i devedeset i devetorici od sto čitalaca »Komunističkog manifesta«. Podrobno ćemo o tome unakazivanju govoriti kasnije, u glavi specijalno posvećenoj unakazivanjima. Zasad je dovoljno reći da se obično, vulgarno »shvaćanje« čuvenog Marxovog stava, koji smo citirali, sastoji u tome da Marx u njemu, tobože, podvlači ideju polaganog razvitka nasuprot osvajanju vlasti i tome slično.

U stvari, *upravo je obrnuto.* Marxova misao sastoji se u tome da radnička klasa mora *razbiti, slomiti* »gotovu državnu mašinu« a ne zadovoljiti se naprosto njenim osvajanjem.

12. april 1871, tj. baš u vrijeme Komune, Marx je pisao Kugelmannu:

...»Ako pogledaš posljednju glavu moga »Osamnaestog brumairea«, vidjećeš da kažem da se sljedeći pokušaj francuske revolucije neće više, kao dosad, sastojati u tome da se birokratsko-vojna mašina prenese iz jednih ruku u druge, nego da se *razbije* (kurziv Marxov; u njemačkom originalu stoji zerbrechen), a to i jeste preduvjet svake stvarne narodne revolucije na kontinentu. Baš to i pokušavaju da urade naši herojski pariski drugovi« (str. 709 u »Neue Zeit«, XX, 1, god. 1901—1902). (Marxova pisma Kugelmannu izdana su na ruskom najmanje dva puta, jedno izdanje pod mojom redakcijom i s mojim predgovorom.)

U tim riječima: »razbiti birokratsko-vojnu državnu mašinu« kratko je izražena glavna pouka marksizma u pitanju zadataka proletarijata u revoluciji u odnosu na državu. I

upravo ta pouka ne samo što je potpuno zaboravljena nego je od strane vladajućeg, kautskijanskog »tumačenja« marksizma i direktno izvitoperena!

Što se tiče Marxovog pozivanja na »Osamnaesti brumaire«, mi smo ranije citirali u potpunosti odgovarajuće mjesto.

Interesantno je naročito istaći dva mjesta u navedenom Marxovom razmatranju. Prvo, on svoj zaključak ograničava na kontinent. To je bilo razumljivo 1871, kad je Engleska bila još uzor čisto kapitalističke zemlje, ali bez militarizma i u znatnoj mjeri bez birokratije. Zbog toga je Marx isključivao Englesku, gdje se revolucija, i čak narodna revolucija, zamišljala i bila tada moguća *bez* prethodnog uvjeta razaranja »gotove državne mašine«.

Sada, 1917. godine, u epohi prvog velikog imperijalističkog rata, ovo Marxovo ograničenje otpada. I Engleska i Amerika, najveći i posljednji — u čitavom svijetu — predstavnici anglosaksonske »slobode« u smislu nepostojanja militarizma i birokratizma, skljokale su se potpuno u općeevropsku krvavu kaljužu birokratsko-vojnih ustanova koje sve sebi potčinjavaju čiji teret sve davi. Sada je i u Engleskoj i u Americi »preduvjet svake stvarne narodne revolucije« *razbijanje, razaranje* »gotove« (izgrađene tamo 1914—1917. do »evropskog«, općeimperijalističkog savršenstva) »državne mašine«.

Drugo, naročitu pažnju zaslužuje izvanredno duboka Marxova primjedba da je razaranje birokratsko-vojne državne mašine »preduvjet svake stvarne *narodne* revolucije«. Ovaj pojam »narodne« revolucije izgleda čudan u Marxovim ustima, i ruski plehanovci i menjševici, ti sljedbenici Struvea koji žele da budu smatrani marksistima, mogli bi, možda, objaviti da se Marxu ovaj izraz »omakao«. Oni su marksizam sveli na tako bijedno liberalsko izvrtanje da za njih ništa osim suprotstavljanja buržoaske i proleterske revolucije ne postoji, — pa i to suprotstavljanje shvaćaju krajnje ukočeno.

Ako, primjera radi, uzmemo revolucije XX vijeka, onda, naravno, moramo i portugalsku i tursku revoluciju priznati kao buržoaske. Ali »narodna« nije bila ni jedna ni druga, jer masa naroda, njegova ogromna većina, nije ni u jednoj ni u drugoj revoluciji aktivno, samostalno, sa svojim vlastitim ekonomskim i političkim zahtjevima primjetno istupila. Naprotiv, ruska buržoaska revolucija 1905—1907, iako u njoj

nije bilo tako »sjajnih« uspjeha kakve je povremeno bilježila portugalska i turska, bila je nesumnjivo »stvarna narodna« revolucija, jer u njoj je masa naroda, njegova većina, jer u njoj su najdublje društvene »nizine«, pridavljene ugnjetavanjem i eksploatacijom, ustajale samostalno, udarile na cio tok revolucije pečat *svojih* zahtjeva, *svojih* pokušaja da na svoj način grade novo društvo na mjesto starog koje su rušile.

Na evropskom kontinentu nije proletarijat 1871. godine ni u jednoj zemlji činio većinu stanovništva. »Narodna« revolucija, koja u pokret stvarno uvlači većinu, mogla je biti takvom samo ako obuhvati i proletarijat i seljaštvo. Obje ove klase su i činile tada »narod«. Obje ove klase ujedinjene su time što ih ugnjetava, davi, eksploatira »birokratsko-vojna državna mašina«. *Razbiti* tu mašinu, *slomiti* je, to je pravi interes »naroda«, njegove većine, radnika i većine seljaka, to je »preduvjet« slobodnog saveza siromašnih seljaka i proletera, a bez takvog saveza nesigurna je demokratija i nemoguć socijalistički preobražaj.

Kao što je poznato, takvom savezu krčila je sebi put Pariska komuna, ali nije postigla cilj zbog niza uzroka unutarnjeg i vanjskog karaktera.

Prema tome, govoreći o »stvarnoj narodnoj revoluciji«, Marx je, niukoliko ne zaboravljajući osobenosti sitne buržoazije (o njima je on govorio mnogo i često), strogo uzimao u obzir stvaran odnos klasa u većini kontinentalnih država Evrope u 1871. godini. S druge strane, on je utvrdio da »razbijanje« državne mašine zahtijevaju interesi i radnika i seljaka, da ih ono ujedinjuje, stavlja pred njih zajednički zadatak uklanjanja »parazita« i njegovog zamjenjivanja nečim novim.

A čime upravo?

2. *Čime zamijeniti razbijenu državnu mašinu?*

Na ovo pitanje Marx je 1847. godine, u »Komunističkom manifestu«, davao još sasvim apstraktan odgovor, tačnije, odgovor koji je pokazivao zadatke, ali ne i način kako da se oni riješe. Zamijeniti je »organizacijom proletarijata kao vladajuće klase«, »osvojenjem demokratije« — takav je bio odgovor »Komunističkog manifesta«.

Ne upuštajući se u utopije, Marx je od *iskustva* masovnog pokreta čekao odgovor na to kakve će konkretne forme dobiti ta organizacija proletarijata kao vladajuće klase, na koji će se način ta organizacija uskladiti s najpunijim i najdosljednijim »osvojenjem demokratije«.

Iskustvo Komune, ma koliko da je bilo malo, Marx najpažljivije analizira u »Građanskom ratu u Francuskoj«. Navešćemo najvažnija mjesta iz tog djela:

U XIX vijeku, vodeći porijeklo iz srednjeg vijeka, razvila se »centralizirana državna vlast sa svojim svuda prisutnim organima: stajaćom vojskom, policijom, birokratijom, svećenstvom, sudačkim staležom«. S razvitkom klasne suprotnosti između kapitala i rada »državna vlast dobivala je sve više i više karakter javne sile za ugnjetavanje radničke klase, karakter mašine klasne vladavine. Poslije svake revolucije koja označava napredak klasne borbe, čisto ugnjetački karakter državne vlasti ispoljava se sve otvorenije i otvorenije«. Poslije revolucije 1848—1849. državna vlast postaje »nacionalno oruđe rata kapitala protiv rada«. Drugo Carstvo to utvrđuje.

»Sušta suprotnost carstva bila je Komuna«. »Ona je bila određena forma takve republike koja je imala da ukloni ne samo monarhijsku formu klasne vladavine nego i samu klasnu vladavinu« ...

U čemu je bila ta »određena« forma proleterske, socijalističke republike? Kakva je bila država koju je ona počela da izgrađuje?

»Prvim dekretom Komune bilo je ... uništenje stajaće vojske i njena zamjena naoružanim narodom« ...

Taj zahtjev stoji danas u programima svih partija koje žele da važe za socijalističke. Ali koliko vrijede njihovi programi, najbolje se vidi iz držanja naših esera i menjševika, koji su se u praksi, upravo poslije revolucije od 27. februara, odrekli da provedu u život taj zahtjev!

... »Komuna je bila sastavljena od gradskih odbornika izabranih na osnovu općeg prava glasa u raznim kvartovima Pariza. Oni su bili odgovorni i u svako doba smjenljivi. Većina njih, naravno, bili su radnici ili priznati predstavnici radničke klase« ...

... »Policija, koja je dotle bila oruđe centralne vlade, odmah je lišena svih svojih političkih funkcija i pretvorena u odgovoran i u svako doba smjenljiv organ Komune ... Isto tako i činovnici svih ostalih grana uprave ... Počevši od članova Komune pa naniže, javna služba morala se vršiti za *radničku nadnicu.* Sve povlastice i novčani izdaci na reprezentaciju

državnih velikodostojnika iščezli su zajedno s tim velikodostojnicima... Pošto je odstranila stajaću vojsku i policiju, ta oruđa materijalne sile stare vlade, Komuna se odmah latila toga da slomi oruđe duhovnog ugnjetavanja, moć popova... Suci su izgubili prividnu nezavisnost... ubuduće su morali biti javno birani, odgovorni i smjenljivi«...

Dakle, razbijenu državnu mašinu Komuna kao da je zamijenila »samo punijom demokratijom: uništenje stajaće vojske, puna izbornost i smjenljivost svih službenika. Ali u stvari ovo »samo« znači gigantsko smjenjivanje jednih ustanova ustanovama načelno druge vrste. Ovdje se vidi baš jedan od slučajeva »pretvaranja kvantiteta u kvalitet«: demokratija provedena najpunije i najdosljednije kako se samo zamisliti može pretvara se iz buržoaske demokratije u proletersku, iz države (= posebne sile za ugnjetavanje određene klase) u nešto što zapravo već nije država.

Ugnjetavati buržoaziju i gušiti njen otpor još uvijek je potrebno. Za Komunu to je bilo naročito potrebno, i jedan od uzroka njenog poraza leži u tome što je ona to radila nedovoljno odlučno. Ali organ ugnjetavanja ovdje je već većina stanovništva a ne manjina, kako je to bilo i u ropstvu, i u kmetstvu, i u najamnom ropstvu. A pošto većina naroda *sama* ugnjetava svoje ugnjetače, onda »posebna sila« za ugnjetavanje *više nije potrebna!* U tom smislu država *počinje da odumire.* Mjesto posebnih ustanova povlašćene manjine (povlašćeno činovništvo, komandni sastav stajaće vojske), sama većina može to neposredno da vrši, a ukoliko samo izvršavanje funkcija državne vlasti postaje svenarodnije, utoliko potreba za vlašću postaje manja.

U tom smislu naročito je značajna mjera Komune koju Marx podvlači: ukidanje svih izdataka na reprezentaciju, svih novčanih povlastica činovnika, svođenje plaće svim državnim službenicima na »*radničku nadnicu*«. Ovdje se najočiglednije pokazuje *prelom* — od demokratije buržoaske k demokratiji proleterskoj, od demokratije ugnjetavačke k demokratiji ugnjetenih klasa, od države kao »*posebne sile*« za ugnjetavanje određene klase k ugnjetavanju ugnjetača *općom silom* većine naroda, radnika i seljaka. I upravo u toj, veoma očiglednoj — u pitanju o državi, možda, najvažnijoj — tački Marxove pouke su najviše zaboravljene! U popularnim komentarima — a njima se ni broj ne zna — o tome se ne

govori. »Uobičajeno je« da se to prešućuje kao zastarjela »naivnost«, baš kao što su kršćani, kad je kršćanstvo postalo državna religija, »zaboravili« »naivnost« prvobitnog kršćanstva s njegovim demokratskorevolucionarnim duhom.

Snižavanje plaća visokim državnim činovnicima izgleda da je »naprosto« zahtjev naivnog, primitivnog demokratizma. Jedan od »osnivača« savremenog oportunizma, bivši socijaldemokrat Ed. Bernstein, često se zanimao ponavljanjem banalnog buržoaskog podsmijevanja »primitivnom« demokratizmu. Kao i svi oportunisti, kao i sadašnji kautskijanci, on apsolutno nije razumio, prvo, da je prelaz od kapitalizma k socijalizmu *nemoguć* bez izvjesnog »vraćanja« »primitivnom« demokratizmu (jer inače kako da se priđe izvršavanju državnih funkcija od strane većine stanovništva i čitavog stanovništva?), i, drugo, da »primitivni demokratizam« na bazi kapitalizma i kapitalističke kulture nije ono što je demokratizam prvobitnog ili dokapitalističkog doba. Kapitalistička kultura *stvorila je* krupnu proizvodnju, tvornice, željeznice, poštu, telefon itd., a *na toj bazi* ogromna većina funkcija stare »državne vlasti« toliko je pojednostavljena i može biti svedena na najjednostavnije operacije registriranja, zapisivanja, kontroliranja, tako da će te funkcije postati potpuno dostupne svim pismenim ljudima, da će biti potpuno moguće vršiti ih za običnu »radničku nadnicu«, što će moći (i morati) tim funkcijama oduzeti i najmanju sjenku nečeg povlašćenog, »starješinskog«.

Potpuna izbornost, smjenljivost *u svako doba* svih državnih službenika bez izuzetka, svođenje njihove plaće na običnu »radničku nadnicu«, ove jednostavne i »po sebi razumljive« demokratske mjere, koje potpuno ujedinjuju interese radnika i većine seljaka, služe u isto vrijeme kao mostić koji vodi od kapitalizma k socijalizmu. Te mjere tiču se državnog, čisto političkog preuređenja društva, ali one, razumije se, dobivaju sav svoj smisao i značenje samo u vezi s »eksproprijacijom eksproprijatora« koja se vrši ili priprema, tj. u vezi s prelazom kapitalističkog privatnog vlasništva na sredstva za proizvodnju u društveno vlasništvo.

»Komuna je — pisao je Marx — ostvarila parolu svih buržoaskih revolucija — jevtinu vladu — ukinuvši dvije najkrupnije stavke rashoda: stajaću vojsku i činovništvo.«

Iz seljaštva, kao i iz drugih slojeva sitne buržoazije, samo se ništavna manjina »uzdiže«, »probija u ljude« u buržoaskom smislu, tj. pretvara se ili u imućne ljude, u buržuje, ili u osigurane i povlašćene činovnike. Ogromna većina seljaštva u svakoj kapitalističkoj zemlji gdje god postoji seljaštvo (a takva je većina kapitalističkih zemalja) ugnjetena je od strane vlade i teži za njenim obaranjem, teži za »jevtinom« vladom. Ovo može ostvariti *samo* proletarijat i, ostvarujući to, on ujedno čini korak k socijalističkom preuređenju države.

3. *Uništenje parlamentarizma*

»Komuna je — piše Marx — imala da bude ne parlamentarno, nego radno tijelo, izvršno i zakonodavno u isto vrijeme« ...
... »Mjesto toga da se jednom u tri ili šest godina rješava koji će član vladajuće klase predstavljati i tlačiti (ver- und zertreten) narod u parlamentu, opće pravo glasa treba da služi narodu organiziranom u komune, kao što individualno pravo glasa služi svakom drugom poslodavcu zato da u svom poslu izabere sebi radnike, nadzornike i knjigovođe.«

Ta izvanredna kritika parlamentarizma, dana 1871. godine, sada također spada, zahvaljujući vladavini socijalšovinizma i oportunizma, među »zaboravljene riječi« marksizma. Ministri i profesionalni parlamentarci, izdajnici proletarijata i »praktični« socijalisti naših dana ostavili su kritiku parlamentarizma isključivo anarhistima, i iz tog neobično pametnog razloga proglasili su *svaku* kritiku parlamentarizma »anarhizmom«!! Nije nikakvo čudo što je proletarijat »naprednih parlamentarnih zemalja, gnušajući se takvih »socijalista« kao što su Scheidemanni, Davidi, Legieni, Renaudeli, Hendersoni, Vanderveldei, Stauningi, Brantingi, Bissolatiji i komp., sve češće ispoljavao svoje simpatije prema anarhosindikalizmu, iako je ovaj bio rođeni brat oportunizma.

Ali za Marxa revolucionarna dijalektika nikad nije bila prazna pomodna fraza, praporac, što su iz nje napravili Plehanov, Kautsky i drugi. Marx je umio da nepoštedno kida s anarhizmom zato što ovaj nije znao da iskoristi čak i »štalu« buržoaskog parlamentarizma, naročito onda kad očito nije revolucionarna situacija, ali je istodobno umio i da daje doista revolucionarnoproletersku kritiku parlamentarizma.

Rješavati jednom u nekoliko godina koji će član vladajuće klase tlačiti, gaziti narod u parlamentu — eto u čemu je prava suština buržoaskog parlamentarizma, ne samo u parlamentarno-ustavnim monarhijama nego i u najdemokratskijim republikama.

Ali ako se postavlja pitanje o državi, ako se parlamentarizam, kao jedna od ustanova države, promatra s gledišta zadataka proletarijata u *toj oblasti*, gdje je onda izlaz iz parmentarizma? Kako se može bez njega?

Ne znam već po koji put mora se reći: Marxove pouke, zasnovane na izučavanju Komune, toliko su zaboravljene da je savremenom »socijaldemokratu« (čitaj: savremenom izdajniku socijalizma) svaka druga kritika parlamentarizma, osim anarhističke i reakcionarne, potpuno nepojmljiva.

Izlaz iz parlamentarizma, naravno, nije u uništenju predstavničkih ustanova i izbornosti, nego u pretvaranju predstavničkih ustanova iz brbljaonica u »radne« ustanove. »Komuna je imala da bude ne parlamentarna, nego radna ustanova, zakonodavna i izvršna u isto vrijeme.«

»Ne parlamentarna, nego radna« ustanova rečeno je tačno na adresu savremenih parlamentaraca i parlamentarnih »sobnih kučića« socijaldemokratije! Pogledajte koju god hoćete parlamentarnu zemlju, od Amerike do Švicarske, od Francuske do Engleske, Norveške itd.: pravi »državni« posao rade iza kulisa i svršavaju odjeljenja ministarstva, kancelarije, štabovi. U parlamentima se samo brblja sa specijalnim ciljem da se »prostom svijetu« baci prašina u oči. To je do te mjere tačno da su se čak u ruskoj republici, buržoaskodemokratskoj republici, prije nego što je ona stigla da stvori pravi parlament, ispoljili odmah svi ti grijesi parlamentarizma. Heroji trule ćiftarije, kao što su Skobeljevi i Cereteliji, Černovi i Avksentjevi, uspjeli su da i sovjete zagade po uzoru na najodvratniji buržoaski parlamentarizam, pretvorivši ih u puke brbljaonice. U sovjetima gospoda »socijalistički« ministri obmanjuju lakovjerne seljake frazerstvom i rezolucijama. U vladi se stalno igra kadrila, s jedne strane, da bi redom sjedalo što više esera i menjševika za »bogatu trpezu« unosnih i počasnih mjesta, s druge strane, da bi se »zabavila pažnja« naroda. A u kancelarijama, u štabovima »rade« »državne« poslove!

»Delo naroda«, organ vladajuće partije »socijalista-revolucionara«, nedavno je u uvodniku priznalo — s besprimjernom otvorenošću ljudi iz »dobrog društva« u kome se »svi« bave političkom prostitucijom — da je čak u onim ministarstvima koja drže »socijalisti« (oprostite za izraz!), da je čak u njima sav činovnički aparat ostao u suštini stari, funkcionira na stari način, sabotira revolucionarne poduhvate sasvim »slobodno«! Pa i kad ne bi bilo tog priznanja, zar stvarna istorija učešća esera i menjševika u vladi to ne dokazuje? Ovdje je karakteristično samo to da su gospoda Černovi, Rusanovi, Zenzinovi i ostali urednici »Dela naroda«, nalazeći se u ministarskom društvu s kadetima, toliko izgubili obraz da se ne ustežu da javno, ne crveneći, kao o sitnici govore da je »kod njih« u ministarstvima sve po starome!! Revolucionarnodemokratska fraza za zaglupljivanje seoskih mićuna, a činovničko-kancelarijsko odugovlačenje za »zadovljenje« kapitalista — eto to je *suština* »časne« koalicije.

Korumpirani i truli parlamentarizam buržoaskog društva Komuna zamjenjuje ustanovama u kojima se sloboda mišljenja i raspravljanje ne izrođava u obmanu, jer parlamentarci moraju sami raditi, sami izvršavati svoje zakone, sami kontrolirati ono što ispada u životu, sami odgovarati neposredno svojim biračima. Predstavničke ustanove ostaju, ali ovdje *ne postoji* parlamentarizam kao poseban sistem, kao podjela zakonodavnog i izvršnog rada, kao povlašćen položaj za poslanike. Bez predstavničkih ustanova mi ne možemo zamisliti demokratiju, čak ni proletersku demokratiju; bez parlamentarizma možemo i *moramo,* ako kritika buržoaskog društva nije za nas prazna riječ, ako je težnja za obaranjem buržoaske vladavine naša ozbiljna i iskrena težnja a ne »izborna« fraza za lovljenje radničkih glasova, kao kod menjševika i esera, kao kod Scheidemannâ i Legienâ, Sembatâ i Vanderveldeâ.

Krajnje je poučno da, govoreći o funkcijama *onog* činovništva koje je potrebno i Komuni i proleterskoj demokratiji, Marx uzima za poređenje službenike »svakog drugog poslodavca«, tj. obično kapitalističko preduzeće s »radnicima, nadzornicima i knjigovođama«.

Kod Marxa nema ni malčice utopizma u tom smislu da bi on iskonstruirao, isfantazirao »novo« društvo. Ne, on izu-

čava *rađanje* novog društva *iz* staroga, prelazne forme starog društva k novome kao prirodnoistorijski proces. On uzima stvarno iskustvo masovnog proleterskog pokreta i nastoji da iz njega izvuče praktične pouke. On »se uči« od Komune, kao što se svi veliki revolucionarni mislioci nisu bojali da uče na iskustvu velikih pokreta ugnjetene klase, nikad se ne odnoseći prema njima s pedantskim »naravoučenijem« (kao Plehanovljevo: »Nije se trebalo laćati oružja« ili Ceretelijevo: »Klasa se mora samoograničavati«).

O uništenju činovništva odmah, svuda, dokraja, ne može biti ni riječi. To je utopija. Ali *razbiti* odmah staru činovničku mašinu i odmah početi izgrađivati novu, koja omogućuje postepeno ukidanje svakog činovništva, to *nije* utopija, to je iskustvo Komune, to je neposredan, najbliži zadatak revolucionarnog proletarijata.

Kapitalizam pojednostavnjuje funkcije »državne« uprave, omogućava da se ukine »starješovanje« i da se sav posao svede na organizaciju proletera (kao vladajuće klase), koja u ime cijelog društva naima »radnike, nadzornike i knjigovođe«.

Mi nismo utopisti. Mi ne »maštamo« o tome kako bi *odmah* da budemo bez svake uprave, bez svakog potčinjavanja; ta anarhistička maštanja, zasnovana na nerazumijevanju zadataka diktature proletarijata, iz osnove su tuđa marksizmu i u stvari služe samo odlaganju socijalističke revolucije dotle dok ljudi ne postanu drukčiji. Ne, mi hoćemo socijalističku revoluciju s ljudima kakvi su sada, koji ne mogu bez potčinjavanja, bez nadzora, bez »nadzornika i knjigovođa«.

Ali potčinjavati se treba naoružanoj avangardi svih eksploatiranih i trudbenika — proleterijatu. Specifično »starješovanje« državnih činovnika može se i mora se odmah, od danas na sutra, početi zamjenjivati jednostavnim funkcijama »nadzornika i knjigovođa«, funkcijama koje su već sada potpuno dostupne nivou razvitka gradskih stanovnika i koje se sasvim mogu vršiti za »radničku nadnicu«.

Organiziraćemo krupnu proizvodnju mi *sami,* radnici, polazeći od onoga što je već izgradio kapitalizam, oslanjajući se na svoje radničko iskustvo, stvarajući najstrožu, gvozdenu disciplinu koju će podržati državna vlast naoružanih

radnika, svešćemo državne činovnike na jednostavne izvršioce naših naloga, odgovorne, smjenljive, skromno plaćene »nadzornike i knjigovođe« (s tehničarima svih vrsta, tipova i stepena, razumije se) — eto to je *naš* proleterski zadatak, eto od čega se može i mora *početi* u proleterskoj revoluciji. Takav početak, na bazi krupne proizvodnje, vodi sam po sebi postepeno »odumiranju« svakog činovništva, postepenom stvaranju takvog poretka — poretka bez navodnika, poretka koji nije nalik na najamno ropstvo — takvog poretka kad će sve jednostavnije i jednostavnije funkcije nadzora i kontrole izvršavati svi po redu, kad će one postati navikom i naposljetku otpasti kao *posebne* funkcije posebnog sloja ljudi.

Jedan oštroumni njemački socijaldemokrat sedamdesetih godina prošlog vijeka nazvao je *poštu* uzorom socijalističke privrede. To je vrlo tačno. Pošta je sad gazdinstvo organizirano po ugledu na državno*kapitalistički* monopol. Imperijalizam postepeno pretvara sve trustove u organizacije takvog tipa. Nad »prostim« trudbenicima, koji su pretrpani poslom i gladuju, ovdje stoji ista buržoaska birokratija. Ali mehanizam društvenog vođenja gazdinstva ovdje je već gotov. Zbaciti kapitaliste, slomiti gvozdenom pesnicom naoružanih radnika otopor tih eksploatatora, razbiti birokratsku mašinu savremene države — i pred nama je od »parazita« oslobođen tehnički visoko opremljen mehanizam, koji sasvim mogu staviti u pokret sami ujedinjeni radnici, naimajući tehničare, nadzornike, knjigovođe, plaćajući rad *sviju* njih, kao i uopće *svih* »državnih« činovnika, radničkom nadnicom. To je konkretan, praktičan zadatak, odmah ostvarljiv prema svim trustovima, koji oslobađa trudbenike od eksploatacije, koji uzima u obzir iskustvo, praktično već započeto (naročito u oblasti izgradnje države) od strane Komune.

Cijela narodna privreda organizirana kao pošta, s tim da tehničari, nadzornici, knjigovođe kao i *svi* državni službenici primaju plaću koja ne premaša »radničku nadnicu«, pod nadzorom i rukovodstvom naoružanog proletarijata — to je naš najbliži cilj. Eto kakva država, i na kakvoj ekonomskoj osnovi nam je potrebna. Eto što će uništiti parlamentarizam a sačuvati predstavničke ustanove, eto što će spasiti radne klase od prostituiranja tih ustanova koje vrši buržoazija.

4. *Organizacija jedinstva nacije*

...»U jednoj kratkoj skici nacionalne organizacije, koju Komuna nije imala vremena da dalje razradi, izričito se kaže da Komuna ima da bude... politički oblik čak i najmanjeg sela«... Komune bi birale i »Nacionalnu delegaciju« u Parizu. ...»Mali broj funkcija, ali veoma važnih, koje bi tada još ostale za centralnu vladu, nisu imale da budu ukinute — takvo tvrđenje bilo je svjestan falsifikat — nego su imale da budu prenijete na komunalne, tj. na strogo odgovorne činovnike«... ...»Jedinstvo nacije nije imalo da bude uništeno, nego, naprotiv, da bude organizirano putem komunalnog uređenja; ono je imalo da postane stvarnost putem uništenja one državne vlasti koja se izdavala za otjelovljenje tog jedinstva, ali je htjela da bude od nacije nezavisna i da stoji nad njom. U stvari, ta državna vlast bila je samo parazitska izraslina na tijelu nacije«... »Dok su čisto ugnjetački organi stare državne vlasti imali da budu odsječeni, njene opravdane funkcije trebalo je oduzeti od vlasti koja pretendira da stoji nad društvom i vratiti ih odgovornim slugama društva.«

Do koje mjere nisu razumjeli — možda bi bilo tačnije reći: nisu htjeli da razumiju — ova Marxova razmatranja oportunisti savremene socijaldemokratije, najbolje pokazuje herostratski čuvena knjiga renegata Bernsteina »Pretpostavke socijalizma i zadaci socijaldemokratije«. Upravo povodom navedenih Marxovih riječi Bernstein je pisao da ovaj program »po svojem političkom sadržaju pokazuje u svim bitnim crtama najveću sličnost s federalizmom — Proudhona... Pored svih drugih razmimoilaženja između Marxa i »sitnog buržoa« Proudhona (Bernstein stavlja riječi »sitni buržoa« u navodnike, što, po njegovom mišljenju, treba da bude ironično), u ovim tačkama njihov tok misli blizak je da ne može biti bliži.« Naravno, nastavlja Bernstein, značenje municipalitetâ raste, ali »ja sumnjam da je prvi zadatak demokratije takvo ukidanje (Auflösung — doslovno: rastvaranje) savremenih država i potpuna izmjena (Umwandlung — preobražaj) njihove organizacije kao što to zamišljaju Marx i Proudhon: formiranje narodne skupštine od delegata pokrajinskih ili oblasnih skupština, koje bi, sa svoje strane, bile sastavljene od delegata komuna, tako da bi dosadašnja forma nacionalnih predstavništava potpuno iščezla« (Bernstein, »Pretpostavke«, str. 134 i 136 njemačkog izdanja iz 1899).

Ovo je naprosto čudovišno: pobrkati Marxove poglede na »uništenje državne vlasti — parazita« s Proudhonovim fede-

ralizmom! Ali ovo nije slučajno, jer oportunistu ni na pamet ne pada da Marx ovdje uopće ne govori o federalizmu nasuprot centralizmu, nego o razbijanju stare, buržoaske državne mašine, koja postoji u svim buržoaskim zemljama.

Oportunistu pada na pamet samo ono što vidi oko sebe, u sredini malograđanskog filistarstva i »reformističke« žabokrečine, to jest samo »municipaliteti«! O revoluciji proletarijata oportunist se odvikao i da misli.

Ovo je smiješno. Ali je značajno da u ovoj tački s Bernsteinom nije vođen spor. Bernsteina su mnogi opovrgavali – naročito Plehanov u ruskoj, a Kautsky u evropskoj literaturi, ali ni jedan ni drugi o *ovom* izopačavanju Marxa od strane Bernsteina *nisu* govorili.

Oportunist se toliko odvikao da misli revolucionarno i da razmišlja o revoluciji, da »federalizam« pripisuje Marxu, brkajući ga s osnivačem anarhizma, Proudhonom. A Kautsky i Plehanov, koji žele da budu ortodoksni marksisti i da odbrane učenje revolucionarnog marksizma, o tome šute! Ovdje leži jedan od uzroka one krajnje vulgarizacije pogledâ na razliku između marksizma i anarhizma koja je svojstvena i kautskijancima i oportunistima i o kojoj ćemo još govoriti.

U navedenim Marxovim razmatranjima o iskustvu Komune nema ni traga od federalizma. Marx se slaže s Proudhonom upravo u onome što ne vidi oportunist Bernstein. Marx se razilazi s Proudhonom upravo u onome u čemu Bernstein vidi njihovu sličnost.

Marx se slaže s Proudhonom u tome što su oni obojica za »razbijanje« savremene državne mašine. To slaganje marksizma s anarhizmom (i s Proudhonom i s Bakunjinom) neće da vide ni oportunisti ni kautskijanci, jer su oni u toj tački odstupili od marksizma.

Marx se razilazi i s Proudhonom i s Bakunjinom upravo u pitanju o federalizmu (a da i ne govorimo o diktaturi proletarijata). Federalizam proističe načelno iz sitnoburžoaskih shvaćanja anarhizma. Marx je centralist. I u njegovim navedenim razmatranjima nema nikakvog odstupanja od centralizma. Samo ljudi puni ćiftinske »praznovjerne vjere« u državu mogu uništenje buržoaske državne mašine smatrati za uništenje centralizma!

A ako proleterijat i siromašno seljaštvo uzmu u ruke državnu vlast, organiziraju se potpuno slobodno u komune i *ujedine* akciju svih komuna u udarcima po kapitalu, u slamanju otpora kapitalista, u predaji privatnog vlasništva na željeznice, tvornice, zemlju i ostalo *cijeloj* naciji, cijelom društvu, zar to neće biti centralizam? Zar to neće biti najdosljedniji demokratski centralizam? I to proleterski centralizam?

Bernsteinu naprosto ne može da padne na pamet da je moguć dobrovoljan centralizam, dobrovoljno ujedinjenje komuna u naciju, dobrovoljno spajanje proleterskih komuna pri rušenju buržoaske vladavine i buržoaske državne mašine. Bernsteinu, kao i svakom filistru, centralizam se ocrtava kao nešto što može biti nametnuto i održavano samo odozgo, samo činovništvom i vojskom.

Marx, kao da je predviđao mogućnost izopačavanja svojih pogleda, namjerno podvlači da su optužbe protiv Komune da je ona, tobože, htjela uništiti jedinstvo nacije, ukinuti centralnu vlast, svjestan falsifikat. Marx namjerno upotrebljava izraz »organizirati jedinstvo nacije«, da bi svjesni, demokratski, proleterski centralizam suprotstavio buržoaskom, vojničkom, činovničkom.

Ali... gori je od svakoga gluhoga onaj koji neće da čuje. A oportunisti savremene socijaldemokratije upravo neće da čuju o uništenju državne vlasti, o odsijecanju parazita.

5. *Uništenje parazita — države*

Mi smo već naveli odgovarajuće Marxove riječi, a sad ih moramo dopuniti.

...»Obična je sudbina novih istorijskih tvorevina — pisao je Marx — da ih pogrešno smatraju kopijom starijih i čak preživjelih oblika društvenog života na koje one donekle liče. Tako je i ova nova Komuna, koja razbija (bricht — lomi) savremenu državnu vlast, bila pogrešno smatrana kao uskrsavanje srednjovjekovnih komuna... kao savez malih država (Montesquieu, žirondinci)... kao pretjerana forma stare borbe protiv pretjerane centralizacije«...

...»Komunalno uređenje vratilo bi društvenom tijelu sve one snage koje mu je dosad ispijala parazitska »država«, koja se hrani na račun društva i koja koči njegovo slobodno kretanje. Već samim tim ono bi krenulo naprijed preporod Francuske«...

...»Komunalno uređenje dovelo bi seoske proizvođače pod duhovno vodstvo glavnih gradova njihovih okruga i osiguralo bi im tamo, u gradskim radnicima, prirodne predstavnike njihovih interesa. — Sâmo postojanje Komune donosilo je sobom, kao nešto po sebi razumljivo, lokalnu samoupravu, ali ne više kao protivtežu državnoj vlasti, koja sada postaje suvišna.«

»Uništenje državne vlasti« koja je bila »parazitska izraslina«, njeno »odsijecanje«, njeno »razbijanje«; »državna vlast koja sada postaje suvišna« — eto kakvim je izrazima govorio Marx o državi, ocjenjujući i analizirajući iskustvo Komune. Sve je ovo pisano prije bezmalo pola vijeka, i sad se moraju vršiti prava arheološka iskopavanja da bi se neizvitopereni marksizam doveo do svijesti širokih masa. Zaključci stvoreni na osnovi posmatranja posljednje velike revolucije koju je Marx doživio zaboravljeni su upravo onda kad je došlo vrijeme sljedećih velikih revolucija proletarijata.

...»Raznovrsnost tumačenja koja je Komuna izazvala i raznovrsnost interesa koji su u njoj našli svoj izraz dokazuje da je ona bila veoma elastičan politički oblik, dok su svi pređašnji oblici vlade bili u svojoj suštini ugnjetački. Njena prava tajna bila je ovo: Ona je bila, u suštini, *vlada radničke klase*, rezultat borbe proizvođačke klase protiv prisvajačke klase, najzad pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada«...

...»Bez ovog posljednjeg uvjeta komunalno uređenje bilo bi nemogućnost i obmana«...

Utopisti su se bavili »pronalaženjem« političkih oblika pod kojima se trebalo izvršiti socijalističko preuređenje društva. Anarhisti nisu htjeli da se bave pitanjem političkih oblika uopće. Oportunisti savremene socijaldemokratije prihvatili su buržoaske političke oblike parlamentarne demokratske države kao granicu preko koje ne smiješ, i razbijali su sebi čelo moleći se pred tim »idolom«, proglašavajući anarhizmom svaku težnju da se *razbiju* ti oblici.

Marx je iz čitave istorije socijalizma i političke borbe izveo zaključak da će država morati iščeznuti, da će prelazni oblik tog iščezavanja (prelaz od države ka nedržavi) biti »proletarijat organiziran kao vladajuća klasa«. Ali Marx se nije laćao toga da *pronalazi* političke *oblike* te budućnosti. On se ograničio na tačno promatranje francuske istorije, na njenu analizu i zaključak kome je vodila 1851. godina: stvari idu ka *razaranju* buržoaske državne mašine.

A kada je izbio masovni revolucionarni pokret proletarijata, Marx je, bez obzira na neuspjeh tog pokreta, bez obzira na njegovu kratkotrajnost i očevidnu slabost, počeo izučavati kakve je oblike taj pokret *pronašao*.

Komuna je od proleterske revolucije »najzad pronađeni« oblik u kojem se može izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.

Komuna je prvi pokušaj proleterske revolucije da *razbije* buržoasku državnu mašinu i »najzad pronađeni« politički oblik koji može i mora *zamijeniti* razbijeno.

U daljem izlaganju ćemo vidjeti da ruske revolucije od 1905. i 1917, u drugoj situaciji, pod drugim uslovima, nastavljaju djelo Komune i potvrđuju Marxovu genijalnu istorijsku analizu.

Glava IV

NASTAVAK. ENGELSOVA DOPUNSKA OBJAŠNJENJA

Marx je dao ono što je osnovno u pitanju o značenju iskustva Komune. Engels se nekoliko puta vraćao na tu temu, objašnjavajući Marxovu analizu i zaključke, osvjetljavajući ponekad *druge* strane pitanja tako snažno i reljefno da je potrebno posebno se zadržati na tim objašnjenjima.

1. »Stambeno pitanje«

U svome djelu o stambenom pitanju (1872. godine) Engels već uzima u obzir iskustvo Komune, zaustavljajući se nekoliko puta na zadacima revolucije prema državi. Zanimljivo je da se na konkretnoj temi očigledno ispoljavaju, s jedne strane, crte sličnosti među proleterskom državom i sadašnjom državom, — crte koje dopuštaju da se u oba slučaja govori o državi, a, s druge strane, crte po kojima se razlikuju ili prelaz k uništenju države.

»Pa kako da se riješi stambeno pitanje? U današnjem društvu ono se rješava baš kao i svako drugo društveno pitanje: postepenim ekonomskim izravnanjem ponude i potražnje, a to je rješenje koje sâmo stalno rađa isto pitanje nanovo, dakle nije nikakvo rješenje. Kako će ovo pitanje da riješi socijalna revolucija, to ne zavisi samo od okolnosti mjesta i vremena, nego je u vezi i s mnogo dalekosežnijim pitanjima, među kojima je ukidanje suprotnosti između sela i grada jedno od najbitnijih. Budući da nije naš posao da gradimo utopističke sisteme za uređenje društva budućnosti, bilo bi više nego izlišno da se u to upuštamo. Ali nesumnjivo je to da već sada u velikim gradovima ima dovoljno stambenih zgrada da bi se,

pri njihovom racionalnom iskorištavanju, mogla odmah otkloniti svaka stvarna »stambena *bijeda*«. Ovo može, naravno, da se završi jedino eksproprijacijom današnjih vlasnika, odnosno davanjem stana u njihovim kućama radnicima bez krova nad glavom ili radnicima koji žive u sasvim pretrpanim stanovima; a čim proletarijat osvoji političku vlast, ovakva mjera, koju nalažu opći interesi, biće isto toliko lako izvodljiva koliko i druge eksproprijacije i rekvizicije stanova koje vrši današnja država«. (str. 22, njem. izdanja iz 1887).

Ovdje se ne razmatra promjena oblika državne vlasti, nego se samo objašnjava sadržaj njene djelatnosti. Eksproprijacije i rekvizicije stanova vrše se i po naređenju sadašnje države. Proleterska država, posmatrano s formalne strane, također će »narediti« rekvizicije stanova i eksproprijaciju kuća. Ali je jasno da bi stari izvršni aparat, činovništvo povezano s buržoazijom, bio nepodesan da provede u život naredbe proleterske države.

...»Potrebno je utvrditi da je »stvarno uzimanje« svih sredstava za rad, uzimanje u posjed cjelokupne industrije od strane radnog naroda, sušta suprotnost prudonističkog »otkupa«. Pri ovom posljednjem svaki radnik postaje vlasnik stana, seoske farme, sredstava za rad; pri prvome zajednički vlasnik kuća, tvornica i sredstava za rad, čije korišćenje, bar u izvjesnom prelaznom vremenu, teško da će se moći ustupati pojedincima ili društvima bez naknade troškova, ostaje »radni narod«. Baš tako i ukidanje vlasništva na zemlju ne predstavlja ukidanje zemljišne rente, nego njeno prenošenje, iako u modificiranom obliku, na društvo. Stvarno uzimanje svih sredstava za rad od strane radnog naroda nipošto ne isključuje, dakle, zadržavanje zakupnog odnosa« (str. 69).

Pitanje koje je dodirnuto u ovom razmatranju, to jest: o ekonomskim osnovima odumiranja države, raspravićemo u sljedećoj glavi. Engels se izražava krajnje oprezno, govoreći da će proleterska država »teško« bez stanarine davati stanove, »bar u prelaznom vremenu«. Davanje stanova, koji pripadaju cijelom narodu, u zakup porodicama pretpostavlja i kupljenje te zakupnine, i izvjesnu kontrolu, i ovaj ili onaj način normiranja raspodjele stanova. Sve ovo zahtijeva izvjestan oblik države, ali nikako ne zahtijeva poseban vojni i birokratski aparat s naročito povlašćenim položajem državnih službenika. A prelaz u takvo stanje stvari u kome će biti moguće davati stanove besplatno povezan je s potpunim »odumiranjem« države.

Govoreći o prelazu blankista, poslije Komune i pod uticajem njenog iskustva, na načelnu poziciju marksizma, Engels usput formulira tu poziciju na sljedeći način:

> ...»Nužnost političke akcije proletarijata i njegove diktature kao prelaz k ukidanju klasa, a s njima i države«... (str. 55).

Neki ljubitelji cjepidlačke kritike ili buržoaski »uništitelji marksizma« možda će vidjeti protivrječnost između ovog *priznanja* »ukidanja države« i odricanja takve formule, kao anarhističke, u ranije navedenom mjestu iz »Anti-Dühringa«. Ne bi bilo nikakvo čudo kad bi oportunisti i Engelsa ubrojali u »anarhiste« — sada sve češće socijalšovinisti optužuju internacionaliste da su anarhisti.

Da će zajedno s ukidanjem klasa biti ukinuta i država, to je marksizam učio uvijek. Općepoznato mjesto o »odumiranju države« u »Anti-Dühringu« optužuje anarhiste ne naprosto zato što su oni za ukidanje države, nego zato što oni propovijedaju da je moguće ukinuti državu »od danas do sutra«. Zbog toga što je danas vladajuća »socijaldemokratska« doktrina potpuno unakazila odnos marksizma prema anarhizmu o pitanju o uništenju države, biće veoma korisno podsjetiti na jednu polemiku Marxa i Engelsa s anarhistima.

2. Polemika s anarhistima

Ta polemika vođena je 1873. Marx i Engels napisali su članke protiv prudonista, »autonomista« ili »antiautoritarista« za talijanski socijalistički zbornik, a tek 1913. oni su se pojavili u njemačkom prevodu u »Neue Zeit-u«.

> ...»Ako politička borba radničke klase — pisao je Marx, ismijavajući anarhiste i njihovo odbacivanje politike — uzima revolucionarnu formu, ako radnici mjesto diktature buržoazije postavljaju svoju revolucionarnu diktaturu, onda vrše užasan zločin uvrede principa, jer oni, da bi zadovoljili svoje bijedne, profane potrebe dana, da bi slomili otpor buržoazije, pridaju državi revolucionarni i prelazni oblik, mjesto da polože oružje i ukinu državu«... (»Neue Zeit«, 1913—1914, godište 32, sv. 1, str. 40).

Eto protiv kakvog je »ukidanja« države Marx isključivo ustajao, opovrgavajući anarhiste! Nikako ne protiv toga da će država iščeznuti s iščezavanjem klasa ili da će biti ukinuta s njihovim ukidanjem, nego protiv toga da se radnici odreknu

upotrebe oružja, organiziranog nasilja, *to jest države*, koja treba da posluži cilju: »slomiti otpor buržoazije«.

Marx naročito podvlači — da se ne bi unakazivao pravi smisao njegove borbe protiv anarhizma — »revolucionarni i *prelazni* oblik« države potrebne proletarijatu. Proletarijatu je samo privremeno potrebna država. Mi se niukoliko ne razilazimo s anarhistima kad se kao *cilj* postavlja ukidanje države. Mi tvrdimo da je radi postignuća tog cilja potrebno privremeno iskorištavanje oružja, sredstava, metoda državne vlasti *protiv* eksploatatora, kao što je za uništenje klasa potrebna privremena diktatura ugnjetene klase. Marx izabira najoštriji i najjasniji način postavljanja pitanja protiv anarhista: zbacujući jaram kapitalista, treba li radnici da »polože oružje«, ili da ga iskoriste protiv kapitalista da bi slomili njihov otpor? A sistematsko iskorištavanje oružja od strane jedne klase protiv druge, šta je to, ako ne »prelazni oblik« države?

Neka se svaki socijaldemokrat zapita: je li on *tako* postavljao pitanje o državi u polemici s anarhistima? Je li *tako* postavljala to pitanje ogromna većina službenih socijalističkih partija Druge internacionale?

Engels još mnogo podrobnije i popularnije izlaže te misli. On prije svega ismijava zbrku misli kod prudonista, koji su se nazivali »antiautoritaristi«, tj. odricali svaki autoritet, svako potčinjavanje, svaku vlast. Uzmite tvornicu, željeznicu, brod na otvorenom moru — kaže Engels — zar nije jasno da je bez izvjesnog potčinjavanja, dakle, bez stanovitog autoriteta ili vlasti, nemoguće funkcioniranje ma kojeg od tih kompliciranih tehničkih pogona zasnovanih na primjeni strojeva i planskoj saradnji mnogih osoba?

> ... »Ako ja ističem ove argumente — piše Engels — najbješnjim antiautoritaristima, oni mi mogu odgovoriti samo ovo: »Da! To je istina, ali ovdje se ne radi o autoritetu koji mi dajemo našim delegatima, *nego o izvjesnom nalogu.*« Ta gospoda uobražavaju da smo mi izmijenivši ime stvari izmijenili i samu stvar« ...

Pokazavši na taj način da su autoritet i autonomija pojmovi relativni, da se oblast njihove primjene mijenja s različitim fazama društvenog razvitka, da ih je apsurdno uzimati kao apsolutne, dodavši da se oblast primjene strojeva i krupne proizvodnje sve više širi, Engels prelazi od općih razmatranja o autoritetu na pitanje o državi.

»Kad bi se autonomisti — piše on — ograničavali na to da kažu da će socijalna organizacija budućnosti dopuštati autoritet samo u onim granicama u kojima ga odnosi proizvodnje čine neizbježnim, onda bismo se s njima mogli sporazumjeti. Ali oni su slijepi za sve činjenice koje autoritet čine nužnim, i bore se protiv riječi.

»Zašto se antiautoritaristi ne ograničavaju na to da viču protiv političkog autoriteta, protiv države? Svi socijalisti se slažu u tome da će politička država, a s njome i politički autoritet, iščeznuti uslijed buduće socijalne revolucije, to jest da će javne funkcije izgubiti svoj politički karakter i pretvoriti se u jednostavne administrativne funkcije koje čuvaju prave interese društva. Ali antiautoritaristi zahtijevaju da se politička država ukine odjedanput, još prije nego što budu uništeni oni društveni odnosi koji su je rodili. Oni zahtijevaju da prvi akt socijalne revolucije bude ukidanje autoriteta.

»Da li su ta gospoda ikad vidjela revoluciju? Revolucija je, nesumnjivo, najautoritarnija stvar što može biti. Revolucija je akt u kome jedan dio stanovništva nameće svoju volju drugom dijelu pomoću pušaka, bajoneta i topova, to jest sredstava izvanredno autoritarnih; i ako partija koja je pobijedila ne želi da izgubi plodove svojih napora, ona mora da održava svoju vladavinu pomoću straha koji njeno oružje ulijeva reakcionarima. Da se Pariska komuna nije oslanjala na autoritet naoružanog naroda protiv buržoazije, zar bi ona trajala i cigli jedan dan? I zar je ne možemo, naprotiv, prekoravati što se ona tim autoritetom nije služila dovoljno široko?

Dakle, jedno od dvoga: ili antiautoritaristi sami ne znaju što govore, i u tom slučaju samo siju zbrku, ili oni to znaju, i u tom slučaju izdaju pokret proletarijata. U oba slučaja oni služe reakciji« (str. 39).

U ovom razmatranju dotaknuta su pitanja koja treba proanalizirati u vezi s temom o odnosu između politike i ekonomike u periodu odumiranja države (toj temi posvećena je sljedeća glava). To su: pitanja o pretvaranju javnih funkcija iz političkih u jednostavne administrativne funkcije i pitanje o »političkoj državi«. Ovaj posljednji izraz, koji naročito može izazvati nesporazume, ukazuje na proces odumiranja države: odumiruća država na izvjesnom stupnju svog odumiranja može se nazvati nepolitičkom državom.

U navedenom Engelsovom razmatranju opet je najznačajnije kako se pitanje protiv anarhista postavlja. Socijaldemokrati, koji žele da budu Engelsovi učenici, milion puta su polemizirali s anarhistima od 1873. godine naovamo, ali *nisu* polemizirali onako kako mogu i moraju polemizirati

marksisti. Anarhistička predstava o ukidanju države je zbrkana i *nerevolucionarna* — eto kako je Engels postavljao pitanje. Anarhisti neće da vide upravo revoluciju u njenom nastajanju i razvitku, u njenim specifičnim zadacima u odnosu prema nasilju, autoritetu, vlasti, državi.

Savremeni socijaldemokrati sveli su svoju uobičajenu kritiku anarhizma na čisto ćiftinsku banalnost: »Mi, eto, priznajemo državu, a anarhisti ne priznaju!« Razumije se da takva banalnost mora da odbije iole misaone i revolucionarne radnike. Engels kaže nešto drugo: on podvlači da svi socijalisti priznaju da će država iščeznuti usljed socijalističke revolucije. On zatim konkretno postavlja pitanje revolucije, upravo ono pitanje koje obično socijaldemokrati zbog oportunizma zaobilaze, ostavljajući da ga, tako reći, »razrađuju« isključivo anarhisti. I, postavljajući to pitanje, Engels hvata bika za rogove: zar nije Komuna morala da se još *više* služi *revolucionarnom* vlašću *države*, tj. naoružanog proletarijata organiziranog kao vladajuća klasa?

Vladajuća službena socijaldemokratija obično se otresala pitanja o konkretnim zadaćama proletarijata u revoluciji ili naprosto podsmijehom filistra ili, u najboljem slučaju, sofistički zaokolišavajući: »Kasnije ćemo vidjeti.« I anarhisti su dobivali pravo da protiv takve socijaldemokratije govore da ona izdaje svoj zadatak revolucionarnog odgajanja radnika. Engels se koristi iskustvom posljednje proleterske revolucije upravo da bi najkonkretnije proučio šta i kako proletarijat ima da radi i u odnosu prema bankama i u odnosu prema državi.

3. *Pismo Bebelu*

Jedno od najznačajnijih, ako ne i najznačajnije razmatranje u djelima Marxa i Engelsa u pitanju o državi jeste sljedeće mjesto u Engelsovom pismu Bebelu od 18—28. marta 1875. Ovo pismo — primjećujemo uzgred — Bebel je, ukoliko mi znamo, prvi put objavio u drugom tomu svojih memoara (»Iz mog života«), koji je izašao 1911, tj. 36 godina kasnije nego što je napisano i poslato.

Kritikujući onaj isti projekt Gotskog programa koji je kritikovao i Marx u čuvenom pismu Brackeu i dotičući se specijalno pitanja o državi, Engels je pisao Bebelu ovo:

...»Slobodna narodna država pretvorena je u slobodnu državu. Gramatički uzevši, slobodna država je država koja je slobodna u odnosu prema svojim građanima, dakle država s despotskom vladom. Trebalo bi odbaciti sve to brbljanje o državi, naročito poslije Komune, koja već nije bila država u pravom smislu. »Narodnu državu« su nam anarhisti preko svake mjere nabijali na nos, iako već Marxovo djelo protiv Proudhona i zatim »Komunistički manifest« direktno kažu da se s uvođenjem socijalističkog društvenog uređenja država sama od sebe rastvara (sich auflöst) i nestaje. Kako je pak država samo polazna ustanova, kojom se služimo u borbi, u revoluciji, da bismo nasilno gušili svoje protivnike, čista je besmislica govoriti o slobodnoj narodnoj državi: dok je proletarijatu još *potrebna država*, ona mu je potrebna ne u interesu slobode nego u interesu ugušivanja njegovih protivnika, a čim se bude moglo govoriti o slobodi, prestaće država kao takva postojati. Mi bismo stoga predložili da se umjesto *država* stavi svuda riječ: »općina« (Gemeinwesen), dobra stara njemačka riječ, koja vrlo dobro može zamijeniti francusku riječ »komuna« (str. 321—322 njemačkog originala).

Treba imati na umu da se ovo pismo odnosi na partijski program koji je Marx kritikovao u pismu datiranom svega nekoliko nedjelja kasnije od ovog pisma (Marxovo pismo od 5. maja 1875) i da je Engels tada živio zajedno s Marxom u Londonu. Zbog toga, govoreći u posljednjoj rečenici »mi«, Engels nesumnjivo u svoje i Marxovo ime predlaže vođi njemačke radničke partije da *izbaci iz programa* riječ »država« i da je zamijeni riječju *»općina«*.

Kakvu bi dreku o »anarhizmu« podigle glavešine današnjeg »marksizma«, podešenog za potrebe oportunista, kad bi im predložili takav ispravak programa!

Neka se deru. Za to će ih pohvaliti buržoazija!

A mi ćemo raditi svoj posao. Kada budemo revidirali program naše partije, trebaće bezuvjetno uzeti u obzir savjet Engelsa i Marxa, da bismo bili bliže istini, da bismo uspostavili marksizam očistivši ga od unakazivanja, da bismo pravilnije usmjerili borbu radničke klase za njeno oslobođenje. Među boljševicima sigurno se neće naći protivnika savjeta Engelsovog i Marxovog. Možda će teškoće biti samo s terminom. U njemačkom jeziku postoje dvije riječi za »općinu«, od kojih je Engels izabrao onu koja *ne* znači pojedinu općinu, nego njihovu ukupnost, sistem općina. U ruskom jeziku ne postoji takav izraz, i možda ćemo morati uzeti francusku riječ »komuna«, mada i to ima svoje nezgode.

»Komuna već nije bila država u pravom smislu« — to je teoretski najvažnije Engelsovo tvrđenje. Poslije onoga što je gore izloženo, to tvrđenje je potpuno razumljivo. Komuna je *prestajala* da bude država ukoliko je imala da ugnjetava ne većinu stanovništva nego manjinu (eksploatatore); buržoasku državnu mašinu ona je razbila; mjesto *posebne* sile za ugnjetavanje, na scenu se pojavljivalo samo stanovništvo. Sve je to odstupanje od države u pravom smislu. A da se Komuna učvrstila, onda bi u njoj sami od sebe »izumrli« tragovi države, ona ne bi trebala da »ukida« njene ustanove: one bi prestale da funkcioniraju već prema tome kako koja ne bi više imala šta da radi.

»Anarhisti nam nabijaju na nos »narodnu državu««; govoreći to Engels je imao na umu prije svega Bakunjina i njegove napade na njemačke socijaldemokrate. Engels priznaje te napade *utoliko* tačnim ukoliko je »narodna država« isto takva besmislica i isto takvo odstupanje od socijalizma kao i »slobodna narodna država«. Engels nastoji da ispravi borbu njemačkih socijaldemokrata protiv anarhista, da tu borbu učini načelno tačnom, da je očisti od oportunističkih predrasuda što se tiče »države«. Ali, na žalost, Engelsovo pismo proležalo je u ladici 36 godina. Vidjećemo kasnije da i poslije objavljivanja tog pisma Kautsky uporno ponavlja uglavnom iste pogreške na koje je upozorio Engels.

Bebel je odgovorio Engelsu pismom od 21. septembra 1875, u kome mu, između ostalog, piše da se »potpuno slaže« s njegovim mišljenjem o nacrtu programa i da je on prekoravao Liebknechta zbog njegove popustljivosti (str. 304 njem. izdanja Bebelovih memoara, t. II). Ali ako uzmemo Bebelovu brošuru »Naši ciljevi«, naći ćemo u njoj sasvim pogrešna rasuđivanja o državi:

> »Država se mora pretvoriti iz države zasnovane na *klasnoj vladavini* u *narodnu državu«* (njem. izd. »Unsere Ziele« 1886, str. 14).

Tako je naštampano u *devetom* (devetom!) izdanju Bebelove brošure! Nije čudo što je tako uporno ponavljanje oportunističkih rasuđivanja o državi upijala u se njemačka socijaldemokratija, naročito kad se uzme u obzir da su se Engelsova revolucionarna objašnjenja trpala u ladicu, a da je sam život za dugo vrijeme »odučavao« od revolucije.

4. *Kritika nacrta Erfurtskog programa*

Kritika nacrta Erfurtskog programa, koju je Engels poslao Kautskom 29. juna 1891, a koja je objavljena tek desct godine kasnije u »Neue Zeit-u«, ne može se zaobići pri analizi učenja marksizma o državi, jer je ona uglavnom posvećena upravo kritici *oportunističkih* pogleda socijaldemokratije u pitanjima *državnog* uređenja.

Napomenućemo usput da u pitanjima ekonomike Engels također daje jedno veoma dragocjeno uputstvo, koje pokazuje kako je on pažljivo i s koliko pronicljivosti pratio upravo promjene u najnovijem kapitalizmu i kako je stoga umio u izvjesnoj mjeri anticipirati zadatke naše, imperijalističke, epohe. Evo tog uputstva: povodom riječi »odsustvo plana« (Planlosigkeit), koja se upotrebljava u nacrtu programa kao karakteristika kapitalizma, Engels piše:

> ...»Ako mi od akcionarskih društava prelazimo na trustove, koji sebi potčinjavaju i monopoliziraju čitave industrijske granc, onda tu prestaje ne samo privatna proizvodnja nego i odsustvo plana« (»Neue Zeit«, god. 20, t. I, 1901—1902, str. 8).

Ovdje je uzeto ono najglavnije u teoretskoj ocjeni najnovijeg kapitalizma, tj. imperijalizma, naime, da se kapitalizam pretvara u monopolistički *kapitalizam.* Posljednju riječ moramo podvući, jer najrasprostranjenija pogreška jeste buržoaskoreformističko tvrđenje da monopolistički i državnomonopolistički kapitalizam tobože *već i nije* kapitalizam, da on već može biti nazvan »državnim socijalizmom« i tome slično. Potpunog plana, naravno, trustovi nisu dali, ne daju ga dosad i ne mogu ga dati. Ali ukoliko oni i daju plan, ukoliko magnati kapitala unaprijed izračunavaju opseg proizvodnje u nacionalnim ili čak međunarodnim razmjerima, ukoliko je planski reguliraju, mi ipak ostajemo u *kapitalizmu,* iako u njegovom novom stadiju, ali nesumnjivo u kapitalizmu. »Bliskost« *takvog* kapitalizma socijalizmu treba da za istinske predstavnike proletarijata bude dokaz za bliskost, lakoću, ostvarljivost, neodložnost socijalističke revolucije, a nikako ne argument za to da se trpeljivo odnosimo prema odricanju te revolucije i uljepšavanju kapitalizma, čime se zanimaju svi reformisti.

Ali vratimo se pitanju o državi. Ovdje Engels daje tri vrste naročito dragocjenih uputstava: prvo, u pitanju o

republici; drugo, o vezi nacionalnog pitanja s državnim uređenjem; treće, o lokalnoj samoupravi.

Što se tiče republike, Engels je od toga učinio težište svoje kritike nacrta Erfurtskog programa. A ako se sjetimo kakvo je značenje dobio Erfurtski program u cijeloj međunarodnoj socijaldemokratiji, kako je on postao uzor za cijelu Drugu internacionalu, onda se bez pretjerivanja može reći da Engels ovdje kritikuje oportunizam cijele Druge internacionale.

»Politički zahtjevi nacrta — piše Engels — pate od krupnog nedostatka. *U njima nema onoga* (kurziv je Engelsov) što je upravo trebalo reći.«

Dalje se objašnjava da je njemački ustav zapravo kopija krajnje reakcionarnog ustava od 1850. godine, da je Rajhstag kako je rekao Wilhelm Liebknecht, samo »smokvin list apsolutizma«, da je »očevidna besmislica« htjeti na osnovi ustava koji ozakonjuje male države i savez malih njemačkih država ostvariti »pretvaranje svih sredstava za rad u zajedničko vlasništvo«.

»Dodirivati tu temu je opasno«, — dodaje Engels, koji je vrlo dobro znao da je u Njemačkoj nemoguće legalno istaći u programu zahtjev republike. Ali se Engels ne miri prosto-naprosto s ovim očiglednim razlogom s kojim se »svi« zadovoljavaju. Engels nastavlja: »Ali ipak se stvar, na ovaj ili onaj način, mora pokrenuti. Koliko je to potrebno, pokazuje oportunizam, koji upravo sada uzima maha (einreissende) u većem dijelu socijaldemokratske štampe. Bojeći se da se ne obnovi zakon protiv socijalista ili sjećajući se nekih preuranjenih izjava danih u vrijeme kad je važio taj zakon, neki sad hoće da partija prizna da je sadašnji zakonski poredak u Njemačkoj dovoljan za mirno ostvarenje svih njenih zahtjeva«...

Da su njemački socijaldemokrati radili bojeći se obnavljanja izuzetnog zakona protiv socijalista, tu osnovnu činjenicu Engels ističe u prvi plan i, bez okolišavanja, naziva to oportunizmom, proglašavajući, upravo zbog nepostojanja republike i slobode u Njemačkoj, potpuno besmislenim snove o »mirnom« putu. Engels je dovoljno oprezan i ne vezuje sebi ruke. On priznaje da je u zemljama gdje postoji republika ili u zemljama s veoma velikom slobodom »moguće zamisliti« (samo »zamisliti«!) miran razvitak k socijalizmu, ali u Njemačkoj, ponavlja on:

...»U Njemačkoj, gdje je vlada gotovo svemoćna, a Rajhstag i sva druga predstavnička tijela nemaju stvarne vlasti, u Njemačkoj proglasiti nešto slično, i uz to bez ikakve nužde, znači skinuti smokvin list sa apsolutizma i sobom prikriti njegovu golotinju...«

Prikrivačima apsolutizma stvarno su se i pokazale u ogromnoj većini službene vođe njemačke socijaldemokratije, koja je strpala »u ladicu« ova uputstva.

...»Takva politika može samo vlastitu partiju odvesti na kraju na lažan put. U prvi plan ističu se opća, apstraktna politička pitanja i na taj način prikrivaju najbliža, konkretna pitanja koja se sama od sebe postavljaju na dnevni red u prvim krupnim događajima, u prvoj političkoj krizi. Šta može proizaći iz toga osim to da se partija iznenada u odlučnom momentu pokaže bespomoćnom, da u njoj o odlučujućim pitanjima vlada nejasnost i nejedinstvenost, jer se ta pitanja nikada nisu raspravljala...

»To zaboravljanje velikih, glavnih gledišta zbog trenutnih interesa dana, ta jurnjava za trenutnim uspjesima i borba za njih bez obzira na kasnije posljedice, to žrtvovanje budućnosti pokreta njegovoj sadašnjici možda se vrši iz »poštenih« razloga. Ali to je oportunizam, i ostaje oportunizam, a »pošteni« oportunizam možda je najopasniji od svih...

»Ako je išta izvan sumnje, onda je izvan sumnje to da naša partija i radnička klasa mogu doći na vlast samo pri takvoj formi političke vladavine kao što je demokratska republika. Ova posljednja je čak specifična forma za diktaturu proletarijata, kao što je to pokazala već velika francuska revolucija...«

Engels ovdje ponavlja u naročito reljefnom obliku onu osnovnu misao koja se kao crvena nit provlači kroz sva Marxova djela, naime da je demokratska republika najbliži prilaz diktaturi proletarijata. Jer takva republika, niukoliko ne odstranjujući vladavinu kapitala, pa, dakle, ni ugnjetavanje masa i klasnu borbu, neizbježno vodi takvom proširenju, razvijanju, razgranjavanju i zaoštravanju te borbe, da se, čim nastane mogućnost zadovoljenja osnovnih interesa ugnjetavanih masa, ta mogućnost ostvaruje neminovno i jedino u diktaturi proletarijata, u rukovođenju tih masa od strane proletarijata. Za cijelu Drugu internacionalu ovo su također »zaboravljene riječi« marksizma, i njihovo zaboravljanje je neobično jarko ispoljila istorija menjševičke partije za prvih šest mjeseci ruske revolucije od 1917.

O pitanju federativne republike u vezi s nacionalnim sastavom stanovništva Engels je pisao:

»Šta treba da dođe umjesto sadašnje Njemačke?« (s njenim reakcionarnim monarhijskim ustavom i isto tako reakcionarnom podjelom na male države, podjelom koja ovjekovječuje specifični »prusijanizam« mjesto da ih rastvori u Njemačkoj kao cjelini). »Po mome mišljenju proletarijat može upotrebiti samo formu jedinstvene i nedjeljive republike. Federativna republika je još i danas, uopće uzev, nužna na ogromnom teritoriju Sjedinjenih Država, mada na njihovom istoku već postaje smetnja. Ona bi bila korak naprijed u Engleskoj, gdje na dva otoka žive četiri nacije i gdje, bez obzira na jedinstvo parlamenta, postoje jedan pored drugoga tri sistema zakonodavstva. Ona je već odavno postala smetnja u maloj Švicarskoj, i ako se tamo federativna republika može još trpjeti, to je samo zbog toga što se Švicarska zadovoljava ulogom čisto pasivnog člana evropskog sistema država. Federalističko pošvicarenje Njemačke bilo bi za nju ogroman korak nazad. Dvije stvari odlikuju saveznu državu od jedinstvene države, naime, da svaka pojedina država koja ulazi u savez, da svaki kanton ima posebno građansko i krivično zakonodavstvo, svoje posebno uređenje sudova; zatim da pored narodne skupštine postoji predstavnički dom državâ u kome svaki kanton glasa kao takav, bez obzira da li je veliki ili mali.« U Njemačkoj savezna država je prelaz k potpuno jedinstvenoj državi, i »revoluciju odozgo« od 1866. i 1870. godine ne treba okretati nazad, nego je dopuniti »pokretom odozdo«.

Engels ne samo što nije ravnodušan prema pitanju o oblicima države nego se, naprotiv, brine da s izvanrednom brižljivošću analizira upravo prelazne oblike, da bi uzeo u obzir, u zavisnosti od konkretnoistorijskih osobenosti svakog pojedinačnog slučaja, *od čega ka čemu* prelazi dani prelazni oblik.

Engels, kao i Marx, brani, s gledišta proletarijata i proleterske revolucije, demokratski centralizam, jedinstvenu i nedjeljivu republiku. On smatra federativnu republiku ili kao izuzetak i smetnju za razvitak ili kao prelaz od monarhije k centralističkoj republici, kao »korak naprijed« u izvjesnim specijalnim uslovima. A među tim specijalnim uvjetima ističe se nacionalno pitanje.

Kod Engelsa, kao i kod Marxa, bez obzira na njihovu nepoštednu kritiku reakcionarnosti malih država i prikrivanja te reakcionarnosti nacionalnim pitanjem u određenim konkretnim slučajevima, nigdje nema ni traga od težnje da se otresu nacionalnog pitanja, težnje koja predstavlja čestu pogrešku holandskih i poljskih marksista, koji polaze od oprav-

dane borbe protiv malograđanski uskog nacionalizma »svojih« malih država.

Čak u Engleskoj, gdje su i geografski uslovi, i zajednički jezik, i istorija mnogih vjekova, izgledalo bi, »svršili« s nacionalnim pitanjem pojedinih sitnih dijelova Engleske, čak i tu Engels uzima u obzir jasnu činjenicu da nacionalno pitanje još nije iživljeno, i zato priznaje federativnu republiku kao »korak naprijed«. Razumije se, ovdje nema ni traga odricanju od kritike nedostataka federativne republike i od najodlučnije propagande i borbe za jedinstvenu centralističko-demokratsku republiku.

Ali demokratski centralizam Engels nikako ne shvaća u onom birokratskom smislu u kome taj pojam upotrebljavaju buržoaski i sitnoburžoaski ideolozi, uključujući u ove posljednje i anarhiste. Za Engelsa centralizam niukoliko ne isključuje takvu široku lokalnu samoupravu koja, pri dobrovoljnoj odbrani jedinstva države od strane »komuna« i oblasti, bezuvjetno uklanja svaki birokratizam i svako »komandiranje« odozgo.

...»Dakle, jedinstvena republika« — piše Engels razvijajući programatske poglede marksizma na državu — »ali ne u smislu sadašnje francuske republike, koja ne predstavlja više nego carstvo bez cara, osnovano 1798. godine. Od 1792. do 1798. svaki francuski departman, svaka općina (Gemeinde) koristila se punom samoupravom po amerikanskom uzoru, i to moramo imati i mi. Kako treba organizirati samoupravu i kako se može i bez birokratije, to nam je pokazala i dokazala Amerika i prva francuska republika, i danas još pokazuju Kanada, Australija i druge engleske kolonije.
I takva pokrajinska i općinska samouprava je mnogo slobodnija ustanova nego, na primjer, švicarski federalizam, u kome je kanton, doduše, veoma nezavisan u odnosu prema Bundu« (tj. prema federativnoj državi kao cjelini), »ali je isto tako nezavisan prema kotaru i prema općini. Kantonalna vlada postavlja sreske načelnike i prefekte, čega uopće nema u zemljama engleskog jezika i što mi moramo kod sebe ubuduće ukloniti isto onako odlučno kao i pruske zemaljske i vladine savjetnike« (komesare, sreske načelnike, gubernatore, uopće činovnike postavljene odozgo). U skladu s tim, Engels predlaže da se tačka programa o samoupravi formulira: »Puna samouprava u pokrajini« (guberniji ili oblasti), »kotaru i općini, koju vrše činovnici izabrani na osnovu općeg prava glasa: ukidanje svih mjesnih i pokrajinskih vlasti koje postavlja država.«

U »Pravdi« (br. 68 od 28. maja 1917), koju je zabranila vlada Kerenskog i ostalih »socijalističkih« ministara, imao sam već prilike da ukazujem kako su u ovoj tački — razumije se, ne samo u ovoj jednoj — naši tobože socijalistički predstavnici tobože revolucionarne tobože demokratije izvršili vapijuće odstupanje *od demokratizma*. Razumljivo je što su ljudi koji su se »koalicijom« vezali s imperijalističkom buržoazijom ostajali gluhi za ta ukazivanja.

Krajnje je važno istaći da Engels sa činjenicama u ruci, na savršeno tačnom primjeru, opovrgava veoma raširenu — naročito među sitnoburžoaskom demokratijom — predrasudu da tobože federativna republika obavezno znači više slobode nego centralistička. To je netačno. Činjenice koje navodi Engels u pogledu centralističke francuske republike od 1792. do 1798. i federalističke švicarske to opovrgavaju. *Više* slobode davala je stvarno demokratska centralistička republika nego federalistička. Ili drukčije rečeno: *najveću* mjesnu, oblasnu itd. slobodu koja je poznata u istoriji dala je *centralistička*, a ne federativna republika.

Na tu činjenicu, kao i na uopće cijelo pitanje o federativnoj i centralističkoj republici i o lokalnoj samoupravi, obraćalo se i obraća nedovoljno pažnje u našoj partijskoj propagandi i agitaciji.

5. *Predgovor Marxovom »Građanskom ratu« od 1891. godine*

U predgovoru trećem izdanju »Građanskog rata u Francuskoj« — taj predgovor datiran je sa 18. marta 1891. i najprije je bio odštampan u časopisu »Neue Zeit« — Engels, uporedo s interesantnim usputnim primjedbama na pitanja povezana s odnosom prema državi, daje izvanredno reljefan rezime pouka Komune. Taj rezime, produbljen cijelim iskustvom dvadesetogodišnjeg perioda koji je odvajao autora od Komune, i naročito uperen protiv »praznovjerne vjere u državu« raširene u Njemačkoj, može s pravom biti označen kao *posljednja riječ* marksizma u pitanju koje razmatramo.

U Francuskoj — primjećuje Engels — radnici su poslije svake revolucije bili naoružani; »zbog toga je za buržuje, koji su se nalazili na državnom kormilu, razoružanje radnika bilo prva zapovijest. Otuda poslije svake revolucije koju su izvojevali radnici nova borba, koja se svršavala porazom radnika«...

Bilansa iskustva buržoaskih revolucija koliko je kratka, toliko je izrazita. Suština stvari — između ostalog i u pitanju o državi (*ima li ugnjetavana klasa oružje?*) — ovdje je izvanredno zahvaćena. Upravo tu suštinu najčešće i zaobilaze i profesori, koji se nalaze pod uticajem buržoaske ideologije, i sitnoburžoaski demokrati. U ruskoj revoluciji od 1917. »menjševiku«, »također-marksistu« Cereteliju pripala je čast (kavenjakovska čast) da izbrblja tu tajnu buržoaskih revolucija. U njegovom »istorijskom« govoru od 9. juna Cereteliju se omaklo da je bu žoazija odlučila da razoruža petrogradske radnike, predstavljajući, razumije se, tu odluku i kao svoju i kao »državnu« potrebu uopće!

Istorijski govor Ceretelija od 9. juna biće sigurno za svakog istoričara revolucije od 1917. jedna od najočiglednijih ilustracija za to kako je blok esera i menjševika, koji predvođen gospodin Ceretelije, prešao na stranu buržoazije *protiv* revolucionarnog proletarijata.

Druga usputna Engelsova primjedba, koja je također u vezi s pitanjem o državi, odnosi se na religiju. Poznato je da se njemačka socijaldemokratija prema tome kako je trula, postajući sve više oportunističkom, sve češće i češće srozavala na filistarsko iskrivljavanja čuvene formule: »Religija se proglašuje privatnom stvari.« Naime, ta se formula tumačila tako kao da je *i za partiju* revolucionarnog proletarijata pitanje religije privatna stvar!! Protiv te potpune izdaje revolucionarnog programa proletarijata je i ustao Engels, koji je 1891. promatrao tek *najslabije* klice oportunizma u svojoj partiji i koji se zbog toga najopreznije izražavao:

> »Kako su u Komuni sjedili gotovo samo radnici ili priznati predstavnici radnika, njene su odluke imale izrazito proleterski karakter. Ili su te odluke dekretirale takve reforme kojih se republikanska buržoazija bila odrekla samo iz kukavičluka, a koje sačinjavaju neophodnu osnovu za slobodnu djelatnost radničke klase, kao što je provođenje načela da je religija *u odnosu prema državi* čisto privatna stvar; ili je Komuna izdavala odluke koje su bile neposredno u interesu radničke klase i koje su dijelom duboko zasijecale u stari društveni poredak« . . .

Engels je namjerno podvukao riječi »u odnosu prema državi«, bijući pravo u čelo njemački oportunizam, koji je objavljivao da je religija privatna stvar *u odnosu prema partiji* i na taj način snižavao partiju revolucionarnog proletari-

jata na nivo najbanalnije »slobodnomislilačke« ćiftarije, koja je spremna da dozvoli beskonfesionalnost, ali koja se odriče zadatka *partijske* borbe protiv religioznog opijuma koji zaglupljuje narod.

Budući istoričar njemačke socijaldemokratije koji bude ispitivao uzroke njenog sramnog kraha 1914. naći će dosta interesantnog materijala o tom pitanju, počevši od okolišnih izjava u člancima ideološkog vođe partije Kautskog, koje širom otvaraju vrata oportunizmu, i završavajući odnosom partije prema »Los-von-Kirche-Bewegung-u« (pokret za odvajanje od crkve) 1913. godine.

Ali pređimo na to kako je Engels dvadeset godina poslije Komune rezimirio njene pouke za borbeni proletarijat.

Evo koje pouke Engels ističe u prvi plan:

»Baš ugnjetačka sila dotadašnje centralizirane vlade, vojska, politička policija, birokratija koju je Napoleon stvorio 1798. godine i koju je otada svaka nova vlada preuzimala kao dobrodošlo oruđe i iskorištavala ga protiv svojih protivnika, baš ta sila trebalo je da padne svuda u Francuskoj, kao što je već bila pala u Parizu.

»Komuna je odmah u početku morala priznati da radnička klasa, došavši na vlast, ne može dalje gospodariti sa starom državnom mašinom; da ta radnička klasa, da ne bi izgubila svoju tek izvojevanu vlast, mora, s jedne strane, ukloniti svu staru mašinu ugnjetavanja, koja je dotle upotrebljavana protiv nje, a s druge strane, da se mora osigurati protiv svojih vlastitih poslanika i činovnika, proglašavajući da su svi oni, bez ikakvog izuzetka, smjenljivi u svako doba«...

Engels neposredno podvlači da ne samo u monarhiji nego *i u demokratskoj republici* država ostaje država, tj. zadržava svoju glavnu karakterističnu crtu: da pretvara državne službenike, »sluge društva«, njegove organe u *gospodare* nad njim.

...»Protiv toga, u svim dosadašnjim državama neizbježnog pretvaranja države i državnih organa od sluga društva u gospodare društva, Komuna je primijenila dva nepogrešiva sredstva. Prvo, ona je na sva mjesta, u upravi, u sudstvu, u narodnoj prosvjeti, postavljala osobe izabrane općim pravom glasa, s tim da te osobe mogu u svako doba biti opozvane odlukom njihovih birača. I drugo, ona je za sve službe, visoke i niske, plaćala samo onoliku plaću koliku su primali drugi radnici. Najviša plaća koju je Komuna uopće plaćala bila je

6000 franaka.[2] Time je jurenju za položajima i karijerizmu bila stavljena sigurna brana, čak i nezavisno od vezanih mandata poslanika u predstavničkim tijelima, koje je Komuna povrh toga uvela« ...

Engels ovdje prilazi onoj interesantnoj granici gdje se dosljedna demokratija, s jedne strane, *pretvara* u socijalizam, a, s druge strane, gdje ona *zahtijeva* socijalizam. Jer za uništenje države neophodno je pretvaranje funkcija državne službe u takve jednostavne operacije kontrole i evidencije koje su dostupne i razumljive ogromnoj većini stanovništva, a onda i svem stanovništvu bez izuzetka. A potpuno odstranjenje karijerizma zahtijeva da »počasno« mjesto u državnoj službi, makar i ne donosilo prihode, *ne* može poslužiti kao mostić za preskakanje na položaje u bankama i akcionarskim društvima koja nose velike prihode, kao što to *stalno* biva u svima, pa i najslobodnijim kapitalističkim zemljama.

Ali Engels ne pravi onu pogrešku, koju, na primjer, prave neki marksisti u pitanju prava nacije na samoodređenje: u kapitalizmu ono je, vele, nemoguće, a u socijalizmu je suvišno. Slično, tobože oštroumno, a u stvari pogrešno, mišljenje bilo bi moguće ponoviti za *koju mu drago* demokratsku ustanovu, pa i za skromne plaće činovnika, jer dokraja dosljedan demokratizam u kapitalizmu je nemoguć, a u socijalizmu će *odumrijeti* svaka demokratija.

To je sofizam, nalik na onu staru šalu: da li čovjek poči nje ćelaviti ako izgubi jednu dlaku?

Razvijanje demokratije *do kraja*, nalaženje *formi* tog razvijanja, provjeravanje njihovo *praksom* itd. — sve je to jedan od sastavnih zadataka borbe za socijalnu revoluciju. Uzet sam za se, nikakav demokratizam neće dati socijalizam, ali u životu demokratizma neće nikada biti »uzet sam za se«, nego će biti »uzet zajedno«, uticaće i na ekonomiku, guraće *njen* preobražaj, biće pod uticajem ekonomskog razvitka itd. Takva je dijalektika žive istorije.

Engels nastavlja:

---

[2] To nominalno iznosi 2400 rubalja, a po sadašnjem kursu oko 6000 rubalja. Neoprostivo je što neki boljševici predlažu, na primjer, u gradskim dumama plaće od 9000 rubalja, a ne predlažu da se *u čitavoj državi* uvede maksimum od 6000 rubalja, — suma koja je dovoljna.

...»To razbijanje (Sprengung) stare državne vlasti i njeno zamjenjivanje novom, doista demokratskom, podrobno je opisano u trećem odjeljku »Građanskog rata«. No bilo je potrebno da se ovdje još jednom zadržimo na nekim crtama tog zamjenjivanja, jer je baš u Njemačkoj praznovjerna vjera u državu prešla iz filozofije u opću svijest buržoazije, pa čak i mnogih radnika. Prema učenju filozofa, država je »ostvarenje ideje«, ili carstvo božje na zemlji izraženo filozofskim rječnikom, oblast u kojoj se ostvaruje ili treba da ostvari vječna istina i pravda. A otuda proističe praznovjerno poštovanje države i svega onog što je u vezi s državom, praznovjerno poštovanje koje se to lakše ukorjenjuje što ljudi od djetinjstva navikavaju na misao da se poslovi i interesi, zajednički cijelom društvu, ne mogu drukčije obavljati i čuvati nego kako su se i dosad obavljali i čuvali, to jest pomoću države i njenih činovnika, nagrađenih unosnim mjestima. Ljudi uobražavaju da su napravili neobično smion korak ako su se oslobodili vjere u nasljednu monarhiju i postali pristalice demokratske republike. U stvari, pak, država nije ništa drugo do mašina za ugnjetavanje jedne klase od strane druge, i to u demokratskoj republici ništa manje nego u monarhiji. U najboljem slučaju, država je zlo koje proletarijat, pobijedivši u borbi za svoju klasnu vladavinu, nasljeđuje; pobjedonosni proletarijat, onako isto kao i Komuna, moraće odmah odsjeći najgore strane tog zla, dok novo pokoljenje, izraslo u novim, slobodnim društvenim uslovima, ne bude u stanju da odbaci svu tu starudiju državnosti.«

Engels je opominjao Nijemce da ne bi u slučaju zamjenjivanja monarhije republikom zaboravili principe socijalizma u pitanju o državi uopće. Njegove opomene čitaju se danas kao direktna lekcija gospodi Ceretelijima i Černovima, koji su u svojoj »koalicionoj« praksi ispoljili praznovjernu vjeru u državu i praznovjerno poštovanje države!

Još dvije primjedbe. 1) Kad Engels govori da i u demokratskoj republici, »ništa manje« nego u monarhiji, država ostaje »mašina za ugnjetavanje jedne klase od strane druge«, to nikako ne znači da je za proletarijat svejedno kakva je *forma* ugnjetavanja, kao što »uče« neki anarhisti. Šira, slobodnija otvorenija *forma* klasne borbe i klasnog ugnjetavanja ogromno olakšava proletarijatu borbu za uništenje klasa uopće.

2) Zašto će tek novo pokoljenje biti u stanju da sasvim odbaci svu tu starudiju državnosti, to pitanje povezano je s pitanjem prevazilaženja demokratije, na koje i prelazimo.

6. *Engels o prevazilaženju demokratije*

Engels je imao priliku da se o tome izjasni u vezi s pitanjem o *naučnoj* netačnosti imena »socijaldemokrat«.

U predgovoru izdanja svojih članaka 1870-ih godina o raznim temama, poglavito »internacionalnog« sadržaja (»Internationales aus dem Volksstaat«) — predgovoru datiranom sa 3. januara 1894, tj. napisanom godinu i po prije Engelsove smrti, on je pisao da se u svim člancima upotrebljava riječ »komunist«, a *ne* »socijaldemokrat«, jer su se tada socijaldemokratima nazivali prudonisti u Francuskoj i lasalovci u Njemačkoj.

...»Za Marxa i mene — nastavlja Engels, — bilo je stoga apsolutno nemoguće da za obilježavanje našeg posebnog gledišta upotrebljavamo tako rastezljiv pojam. Danas stvar stoji drukčije, i ta riječ« (»socijaldemokrat«) »može, možda, i da prođe (mag passieren), iako ona ostaje netačna (unpassend, nepodesna) za partiju čiji ekonomski program nije naprosto socijalistički uopće, nego direktno komunistički, i čiji je politički konačni cilj prevazilaženje čitave države, pa dakle i demokratije. Međutim, imena *stvarnih* (Engelsov kurziv) političkih partija nikad im potpuno ne odgovaraju; partija se razvija, ime ostaje.«

Dijalektičar Engels ostaje i u posljednjim danima svog života vjeran dijalektici. Marx i ja, kaže on, imali smo vrlo lijepo, naučno tačno ime partije, ali nije bilo stvarne, tj. masovne proleterske partije. Danas (kraj XIX vijeka) postoji stvarna partija, ali njeno ime naučno je netačno. Ne mari, »može da prođe«, samo neka se partija *razvija,* samo neka naučna netačnost njenog imena ne bude od nje sakrivena i neka ne smeta njenom razvitku u tačnom pravcu.

Možda će neki šaljivčina i nas, boljševike, da engelsovski tješi: mi imamo stvarnu partiju, ona se odlično razvija; »može da prođe« i takva besmislena, nakazna riječ kao što je »boljševik«, koja ne izražava apsolutno ništa osim čisto slučajne okolnosti da smo na briselsko-londonskom kongresu 1903. imali većinu... Može biti da sada, kad su julski i avgustovski progoni naše partije od strane republikanaca i »revolucionarne« malograđanske demokratije učinili riječ »boljševik« tako općenarodno počasnom, kad su ti progoni, osim toga, pokazali tako ogroman, istorijski korak naprijed koji je učinila naša partija u svom *stvarnom* razvitku, može biti

da bih se i ja pokolebao u svom aprilskom prijedlogu o promjeni imena naše partije. Može biti da bih predložio svojim drugovima »kompromis«: nazvati se komunistička partija, a u zagradi ostaviti riječ boljševici...

Ali pitanje o imenu partije neuporedivo je manje važno od pitanja odnosa revolucionarnog proletarijata prema državi.

U običnim razmatranjima o državi stalno se pravi pogreška na koju ovdje upozorava Engels i koju smo usput i isticali u prethodnom izlaganju. Naime: stalno se zaboravlja da je ukidanje države i ukidanje demokratije, da je odumiranje države i odumiranje demokratije.

Na prvi pogled takvo tvrđenje izgleda krajnje čudnovato i nerazumljivo; možda će se neko čak početi pribojavati da mi ne očekujemo dolazak takvog društvenog uređenja u kome se neće poštovati načelo potčinjavanja manjine većini, jer demokratija i jeste priznavanje tog načela.

Ne. Demokratija *nije* istovetna s potčinjavanjem manjine većini. Demokratija je *država* koja priznaje potčinjavanje manjine većini, tj. organizacija za sistematsko *nasilje* jedne klase nad drugom, jednog dijela stanovništva nad drugim.

Mi postavljamo kao svoj konačni cilj uništenje države, tj. svakog organiziranog i sistematskog nasilja, svakog nasilja nad ljudima uopće. Mi ne čekamo dolazak takvog društvenog poretka u kome se ne bi poštovalo načelo potčinjavanja manjine većini. Ali, težeći k socijalizmu, mi smo uvjereni da će on prerasti u komunizam, a u vezi s time iščezavaće svaka potreba za nasiljem nad ljudima uopće, za *potčinjavanjem* jednog čovjeka drugome, jednog dijela stanovništva drugome njegovom dijelu, jer će se ljudi *navići* da poštuju elementarne uslove društvenog života *bez nasilja i bez potčinjavanja.*

Da bi istakao taj element navike, Engels i govori o novom *pokoljenju* »izraslom u novim, slobodnim društvenim uslovima koje će biti u stanju da sasvim odbaci svu tu starudiju državnosti«, — svake državnosti pa i demokratsko-republikanske državnosti.

Radi objašnjavanja ovog pitanja, potrebno je analizirati pitanje ekonomskih osnova odumiranja države.

Glava V

EKONOMSKI OSNOVI ODUMIRANJA DRŽAVE

Najiscrpnije objašnjenje ovog pitanja dao je Marx u svojoj »Kritici Gotskog programa« (pismo Brackeu od 5. maja 1875, odštampano tek 1891. u »Neue Zeit-u«, IX, 1, i izdano na ruskom jeziku u posebnoj brošuri). Polemički dio tog izvanrednog napisa, koji se sastoji iz kritike lasalovstva, zasjenio je, tako reći, njegov pozitivni dio, naime: analizu veze između razvitka komunizma i odumiranja države.

1. Kako Marx postavlja pitanje

Kad se površno uporedi Marxovo pismo Brackeu od 5. maja 1875. sa gore razmatranim Engelsovim pismom Bebelu od 28. marta 1875, moglo bi izgledati da je Marx mnogo više »etatist« od Engelsa, i da je razlika u pogledima dvojice pisaca na državu veoma znatna.

Engels predlaže Bebelu da sasvim odbaci brbljanje o državi, da potpuno izagna riječ država iz programa zamijenivši je riječju »općina«; Engels čak izjavljuje da Komuna već nije bila država u pravom smislu riječi. Međutim, Marx čak govori o »budućoj državnosti komunističkog društva«, tj. kao da priznaje nužnost države čak i u komunizmu.

Ali takvo mišljenje bilo bi iz osnova pogrešno. Ako stvar izbliže razmotrimo, vidjećemo da se pogledi Marxa i Engelsa na državu i njeno odumiranje potpuno podudaraju, a da se navedeni Marxov izraz odnosi baš na tu *odumiruću* državnost.

Jasno je da ne može biti ni govora o tome da se odredi moment *budućeg* »odumiranja«, utoliko prije što će ono nesumnjivo predstavljati dugotrajan proces. Prividna razlika između Marxa i Engelsa objašnjava se različnošću tema koje su oni uzimali, zadatak koji su bili sebi postavili. Engels je postavio sebi zadatak da očigledno, oštro, u krupnim potezima pokaže Bebelu svu apsurdnost otrcanih predrasuda prema državi (koje je prihvatio u priličnoj mjeri Lassalle). Marx se samo uzgred dotiče *t o g* pitanja, interesirajući se drugom temom: *razvitkom* komunističkog društva.

Sva Marxova teorija je primjena teorije razvitka na savremeni kapitalizam, i to u njenoj najdosljednijoj, najpotpunijoj, najrazrađenijoj i sadržajem najbogatijoj formi. Prirodno je da je pred Marxa iskrslo pitanje primjene te teorije i na *predstojeći* slom kapitalizma i na *budući* razvitak *budućeg* komunizma.

A na osnovi kakvih *podataka* je moguće postavljati pitanje o budućem razvitku budućeg komunizma?

Na osnovi toga što on *proističe* iz kapitalizma, istorijski se razvija iz kapitalizma, predstavlja rezultat akcija takve društvene snage koju je *rodio* kapitalizam. Kod Marxa nema ni traga od pokušaja da izmišlja utopiju, da naprazno gata o onome što se ne može znati. Marx postavlja pitanje o komunizmu kao što bi prirodnjak postavio pitanje o razvitku nove, recimo, biološke vrste čim znamo kako je nastala i u kakvom se određenom smjeru mijenja.

Marx prije svega odbacuje onu zbrku koju Gotski program unosi u pitanje odnosa između države i društva.

> ... »Današnje društvo« — piše on — »jeste kapitalističko društvo, koje postoji u svim kulturnim zemljama, manje ili više slobodno od srednjovjekovne primjese, manje ili više modificirano osobitim istorijskim razvitkom svake zemlje, manje ili više razvijeno. Naprotiv, »današnja država« mijenja se s državnom granicom. Ona je drukčija u prusko-njemačkom Rajhu nego u Švicarskoj, drukčija u Engleskoj nego u Sjedinjenim Državama. »Današnja država« je, dakle, fikcija.
> »Ipak, i pored sve šarolikosti formi, države različitih kulturnih zemalja imaju zajedničko to što stoje na tlu modernog buržoaskog društva, samo buržoaskog društva jače ili slabije razvijenog. One imaju otuda stanovita zajednička bitna obilježja. U tom smislu može se govoriti o »današnjoj državnosti«, nasuprot onoj budućnosti u kojoj će njen sadašnji korijen, buržoasko društvo odumrijeti.

»Pita se onda: kakav će preobražaj pretrpjeti državnost u komunističkom društvu? Drugim riječima, koje će društvene funkcije, analogne sadašnjim državnim funkcijama, ostati u komunističkom društvu? Na ovo pitanje može se odgovoriti samo naučno, i pravili mi hiljade kombinacija s riječima narod i država, nećemo prići problemu ni za dlaku bliže«...

Ismijavši tako sva naklapanja o »narodnoj državi«, Marx pokazuje kako treba postaviti pitanje i u neku ruku upozorava da se za naučan odgovor na njega može operirati samo solidnim naučnim podacima.

Prvo što je potpuno tačno utvrđeno cijelom teorijom razvitka, cijelom naukom uopće — a što su zaboravljali utopisti, što zaboravljaju sadašnji oportunisti, koji se boje socijalističke revolucije — to je okolnost da istorijski nesumnjivo mora postojati poseban stadij ili posebna etapa *prelaza* od kapitalizma ka komunizmu.

2. *Prelaz od kapitalizma ka komunizmu*

...»Između kapitalističkog društva i komunističkog društva — nastavlja Marx — leži period revolucionarnog preobražaja prvoga u drugo. Njemu odgovara i politički prelazni period, i država tog perioda ne može biti ništa drugo osim *revolucionarna diktatura proletarijata*«...

Ovaj zaključak zasniva se kod Marxa na analizi one uloge koju proletarijat igra u modernom kapitalističkom društvu, na podacima o razvitku tog društva i o nepomirljivosti suprotnih interesa proletarijata i buržoazije.

Ranije se pitanje postavljalo ovako: da bi izvojevao svoje oslobođenje, proletarijat mora oboriti buržoaziju, osvojiti političku vlast, uspostaviti svoju revolucionarnu diktaturu.

Sada se pitanje postavlja malo drukčije: prelaz iz kapitalističkog društva, koje se razvija ka komunizmu, u komunističko društvo, nije moguće bez »političkog prelaznog perioda«, i država tog perioda može biti samo revolucionarna diktatura proletarijata.

Kakav je odnos te diktature prema demokratiji?

Vidjeli smo da »Komunistički manifest« postavlja naprosto dva pojma jedan pored drugoga: »pretvaranje proletarijata u vladajuću klasu« i »izvojevanje demokratije«. Na osno-

vi svega što je gore izloženo može se tačnije odrediti kako se mijenja demokratija u prelazu od kapitalizma ka komunizmu.

U kapitalističkom društvu, pod uvjetom njegovog najpovoljnijeg razvitka, imamo manje ili više potpun demokratizam u demokratskoj republici. Ali taj demokratizam uvijek je stegnut tijesnim okvirom kapitalističke eksploatacije i zbog toga uvijek ostaje, u suštini, demokratizam za manjinu, samo za imućne klase, samo za bogate. Sloboda kapitalističkog društva uvijek ostaje približno onakva kakva je bila sloboda u antičkim grčkim republikama: sloboda za vlasnike robova. Savremeni najamni robovi, zbog uslova kapitalističke eksploatacije, bivaju toliko pridavljeni bijedom i siromaštvom da im nije »ni do demokratije« »ni do politike«, da je u običnom, mirnom toku događaja većina stanovništva odstranjena od učešća u društveno-političkom životu.

Tačnost ovog tvrđenja možda najočiglednije potvrđuje Njemačka upravo zato šte se u toj državi ustavna legalnost održala začudo dugo i stabilno gotovo pola vijeka (1871—1914), socijaldemokratija za to vrijeme umjela učiniti mnogo više nego u drugim zemljama za »iskorištavanje legalnosti« i za organiziranje tako velikog procenta radnika u političku partiju kao nigdje u svijetu.

A koji je to najveći procenat politički svjesnih i aktivnih najamnih robova koji je dosad zapažen u kapitalističkom društvu? Jedan milion članova socijaldemokratske partije — od 15 miliona najamnih radnika! Tri miliona sindikalno organiziranih — od 15 miliona!

Demokratija za ništavnu manjinu, demokratija za bogate, eto kakav je demokratizam kapitalističkog društva. Ako pogledamo izbliže mehanizam kapitalističke demokratije, vidjećemo svuda i na svakom mjestu, i u »sitnim«, tobože sitnim, pojedinostima prava glasa (cenzus u pitanju boravka, isključenje žena itd.), i u tehnici predstavničkih tijela, i u stvarnim preprekama pravu zbora i dogovora (javne zgrade nisu za »sirotinju«!), i u čisto kapitalističkoj organizaciji dnevne štampe i tako dalje i tako dalje, vidjećemo ograničenja i ograničenja demokratizma. Ta ograničenja, izuzeci, isključenja, smetnje za siromašne izgledaju sitni, osobito u očima onoga ko sam ne zna šta je sirotinja i ko se nikad nije

približio ugnjetenim klasama u njihovom masovnom životu (a takvi su devet od deset, ako ne devedeset i devet od sto buržoaskih publicista i političara), ali ta ograničenja uzeta zajedno isključuju, izguravaju sirotinju iz politike, iz aktivnog učešća u demokratiji.

Marx je odlično uočio tu *suštinu* kapitalističke demokratije, rekavši u svojoj analizi iskustva Komune: ugnjetavanim dozvoljavaju da jednom u nekoliko godina rješavaju koji će ih predstavnik ugnjetačke klase u parlamentu predstavljati i tlačiti!

Ali od te kapitalističke demokratije — neizbježno uske, koja krišom odgurava sirotinju i koja je zbog toga skroz licemjerna i lažljiva — razvitak naprijed ne ide ravno, jednostavno i glatko, »ka sve većoj i većoj demokratiji«, kao što stvar predstavljaju liberalni profesori i sitnoburžoaski oportunisti. Ne. Razvitak naprijed, tj. ka komunizmu, ide kroz diktaturu proletarijata i drukčije ne može ići, jer *slomiti otpor* eksploatatora-kapitalista nema ko drugi i nemoguće je drugim putem.

A diktatura proletarijata, tj. organiziranje avangarde ugnjetenih u vladajuću klasu radi ugnjetavanja ugnjetača, ne može naprosto dati sȁmo proširenje demokratije. *Zajedno* s ogromnim proširenjem demokratizma, koji *prvi put* postaje demokratizam za siromašne, demokratizam za narod a ne demokratizam za bogate, diktatura proletarijata donosi niz ograničenja u odnosu na slobodu ugnjetača, eksploatatora, kapitalista. Mi ih moramo ugušiti da bismo oslobodili čovječanstvo od najamnog ropstva, njihov otpor treba slomiti silom, — jasna stvar: tamo gdje postoji gušenje, postoji i nasilje, nema slobode, nema demokratije.

Engels je to sjajno izrazio u pismu Bebelu napisavši, kao što se sjeća čitalac, da »proleterijatu nije potrebna država u interesu slobode nego u interesu ugušivanja njegovih protivnika, a čim se bude moglo govoriti o slobodi, države neće ni biti«.

Demokratija za ogromnu većinu naroda i ugušivanje silom eksploatatora, gnjetača naroda, tj. njihovo isključenje iz demokratije — eto kako će se mijenjati demokratija u *prelazu* od kapitalizma ka komunizmu.

Tek u komunističkom društvu, kada otpor kapitalista bude već definitivno slomljen, kada kapitalisti budu iščezli, kada ne bude klasa (tj. ne bude razlike između članova društva s gledišta njihovog odnosa prema društvenim sredstvima za proizvodnju), *tek* tada »će iščeznuti država i *moći će se govoriti o slobodi*«. Tek tada će biti moguća i biće ostvarena demokratija doista potpuna, doista bez ikakvih izuzetaka. I tek tada će demokratija početi da *odumire* iz prostog razloga što će ljudi, oslobođeni od kapitalističkog ropstva, od bezbrojnih užasa, divljaštva, apsurda, gnusnosti kapitalističke eksploatacije, postepeno *navići* na poštovanje elementarnih pravila života u zajednici, poznatih vjekovima, ponavljanih hiljadama godina u svim propisima o njemu, i to poštovanju bez nasilja, bez prinude, bez potčinjavanja, *bez posebnog aparata* za prinudu koji se zove država.

Izraz »država *odumire*« izabran je vrlo sretno, jer on pokazuje i postepenost procesa i njegovu stihijnost. Samo navika može i nesumnjivo će tako djelovati, jer mi oko sebe vidimo milion puta kako se ljudi lako navikavaju na poštovanje potrebnih im pravila života u zajednici kad nema eksploatacije, kad ne postoji ništa što ozlojeđuje, izaziva protest i pobunu, stvara nužnost *ugnjetavanja*.

Dakle: u kapitalističkom društvu imamo demokratiju okljaštrenu, bijednu, lažnu, demokratiju samo za bogate, za manjinu. Diktatura proletarijata, period prelaza ka komunizmu, daće prvi put demokratiju za narod, za većinu, uporedo s nužnim ugnjetavanjem manjine, eksploatatora. Samo komunizam može dati demokratiju doista punu, i ukoliko ona bude punija, utoliko će prije postati nepotrebna, odumrijeće sama od sebe.

Drugim riječima: u kapitalizmu imamo državu u pravom smislu riječi, posebnu mašinu za ugnjetavanje jedne klase od strane druge, i to većine od strane manjine. Razumljivo je da je za uspjeh takve stvari kao što je sistematsko ugnjetavanje eksploatirane većine od strane eksploatatorske manjine potrebna krajnja okrutnost, zvjerstvo ugnjetavanja, potrebno je more krvi kroz koje čovječanstvo prolazi u stanju ropstva, kmetstva i najamnog ropstva.

Dalje, za vrijeme *prelaza* od kapitalizma ka komunizmu ugnjetavanje je *još* potrebno, ali već ugnjetavanje eksploatatorske manjine od strane eksploatirane većine. Poseban aparat, posebna mašina za ugnjetavanje, »država«, *još* je potrebna, ali to je već prelazna država, to već nije država u pravom smislu riječi, jer ugnjetavanje eksploatatorske manjine od strane većine koja se sastoji od *jučerašnjih* najamnih robova — stvar je relativno toliko laka, jednostavna i prirodna, da će ona stajati kudikamo manje krvi nego što je stajalo gušenje ustanka robova, kmetova, najamnih radnika, da će ona stajati čovječanstvo mnogo jeftinije. I ono je spojivo s proširenjem demokratije na tako ogromnu većinu stanovništva da potreba za *posebnom mašinom* za ugnjetavanje počinje da iščezava. Eksploatatori, prirodna stvar, nisu u stanju ugnjetavati narod bez veoma složene mašine za vršenje takvog zadatka, ali *narod* može ugnjetavati eksploatatore i sa sasvim jednostavnom »mašinom«, gotovo bez »mašine«, bez posebnog aparata, jednostavnom *organizacijom naoružanih masa* (kao što su sovjeti radničkih i vojničkih deputata, primjećujemo mi, istrčavajući naprijed).

Najzad, tek komunizam čini državu potpuno nepotrebnom, jer neće biti *nikoga* za ugnjetavanje, »nikoga« u smislu *klase,* u smislu sistematske borbe protiv određenog dijela stanovništva. Mi nismo utopisti i niukoliko ne odričemo mogućnost i neizbježnost ekscesa *pojedinih osoba,* a isto tako ni nužnost da se guše *takvi* ekscesi. Ali, prvo, za to nije potrebna posebna mašina, poseban aparat gušenja; to će raditi sam naoružani narod s takvom jednostavnošću i lakoćom s kojom svaka grupa civiliziranih ljudi čak i u današnjem društvu razvađa one koji se pobiju ili ne dozvoljava nasilje nad ženom. A, drugo, mi znamo da je glavni socijalni uzrok ekscesa koji se sastoji u narušavanju pravila života u zajednici — eksploatacija masa, njihova bijeda i siromaštvo. S uklanjanjem tog glavnog uzroka ekscesi će neizbježno početi da *»odumiru«.* Ne znamo kako brzo i s kakvom postepenošću, ali mi znamo da će oni odumirati. S njihovim odumiranjem *odumrijeće* i država.

Marx, ne upuštajući se u utopije, odredio je podrobnije ono što je moguće *danas* odrediti u *pogledu* te budućnosti, naime: razliku između niže i više faze (stupnja, etape) komunističkog društva.

3. *Prva faza komunističkog društva*

U »Kritici Gotskog programa« Marx podrobno opovrgava lasalovsku ideju o tome da će radnik u socijalizmu dobivati »neokrnjen« ili »pun proizvod rada«. Marx pokazuje da je od čitavog društvenog rada cijelog društva potrebno odbiti i rezervni fond, i fond za proširenje proizvodnje, i nadoknadu za »istrošene« strojeve itd., a zatim, od predmeta za potrošnju, fond troškova za upravu, za škole, bolnice, domove staraca itd.

Mjesto maglovite, nejasne, opće Lassalleove fraze (»pun proizvod rada — radniku«) Marx trezveno izračunava kako će socijalističko društvo morati da gazduje. Marx pristupa *konkretnoj* analizi uslova života društva u kome neće biti kapitalizma i tim povodom kaže:

»Ovdje imamo posla (pri pretresanju programa radničke partije) s komunističkim društvom ne onakvim kakvo se ono *razvilo* na svojoj vlastitoj osnovi nego, obrnuto, onakvim kakvo ono iz kapitalističkog društva upravo *izlazi;* s komunističkim društvom, dakle, koje u svakom pogledu, u ekonomskom, moralnom, duhovnom, nosi na sebi tragove starog društva iz čije utrobe izlazi.«

To komunističko društvo koje tek što je izašlo na svijet božji iz utrobe kapitalizma, koje u svakom pogledu nosi tragove starog društva, Marx naziva »prvom« ili nižom fazom komunističkog društva.

Sredstva za proizvodnju već nisu privatno vlasništvo pojedinih osoba. Sredstva za proizvodnju pripadaju cijelom društvu. Svaki član društva, izvršavajući izvjestan dio društveno potrebnog rada, dobiva od društva potvrdu da je odradio takvu i takvu količinu rada. Na osnovi te potvrde on dobiva iz društvenih magazina za predmete potrošnje odgovarajuću količinu proizvoda. Izuzimajući onu količinu rada koja ide u društveni fond, svaki radnik, dakle, dobiva od društva onoliko koliko mu je dao.

Reklo bi se da vlada »jednakost«.

Ali kada Lassalle, imajući u vidu takav društveni poredak (koji se obično zove socijalizam, a kod Marxa prva faza komunizma), govori da je to »pravedna raspodjela«, da je to »jednako pravo svakoga na jednak proizvod rada«, onda Lassalle griješi, i Marx objašnjava njegovu pogrešku.

»Jednako pravo — kaže Marx — mi ovdje doista imamo, ali to je *još* uvijek »buržoasko pravo«, koje, kao i svako pravo, *pretpostavlja nejednakost.* Svako pravo je primjena *jednakog* mjerila na *nejednake* ljude, ljude koji su u stvari različiti, nisu jednaki među sobom; zbog toga je »jednako pravo« — narušavanje jednakosti i nepravda.« U stvari, svaki dobiva, pošto je odradio jednak dio društvenog rada kao i drugi, jednak dio društvene proizvodnje (izuzevši spomenuti odbitak).

Međutim, pojedini ljudi nisu jednaki, jedan je jači, drugi slabiji: jedan je oženjen, drugi nije, jedan ima više djece, drugi manje itd.

...»Pri jednakom radnom učinku — zaključuje Marx — i, prema tome, pri jednakom udjelu u društvenom fondu potrošnje jedan će faktično dobiti više nego drugi, jedan će biti bogatiji od drugoga itd. Da bi se izbjegle sve te nezgode, pravo bi moralo, umjesto da bude jednako, biti čak nejednako«...

Prema tome, prva faza komunizma još ne može dati pravdu i jednakost: ostaće razlike u bogatstvu, i to nepravedne razlike, ali neće biti moguća *eksploatacija* čovjeka od strane čovjeka, jer se *sredstva za proizvodnju,* tvornice, strojevi, zemlja i ostalo, neće moći zahvatiti u privatno vlasništvo. Pobijajući Lassalleovu sitnoburžoasku nejasnu frazu o »jednakosti« i »pravdi« *uopće,* Marx pokazuje *tok razvitka* komunističkog društva, koje *mora prvo* uništiti *samo* tu »nepravdu« što se sredstva za proizvodnju nalaze u rukama pojedinaca i koje *nije u stanju* odmah uništiti dalju nepravdu, koja se sastoji u raspodjeli predmeta za potrošnju »prema radu« (a ne prema potrebama).

Vulgarni ekonomisti, zajedno s buržoaskim profesorima, zajedno s »našim« Tuganom, stalno prekoravaju socijaliste što oni tobože zaboravljaju na nejednakost ljudi i »maštaju« da unište tu nejednakost. Takav prijekor, kao što vidimo, dokazuje samo krajnje neznalaštvo gospode buržoaskih ideologa.

Marx ne samo što najskrupuloznije uzima u obzir neizbježnu nejednakost ljudi, on uzima u obzir i to da sam prelaz sredstava za proizvodnju u zajedničko vlasništvo cijelog društva (obično zvan »socijalizam«) *ne uklanja* nedostatke

raspodjele i nejednakost »buržoaskog prava« koje i *dalje vlada*, dok god se proizvodi dijele »prema radu«

...»Ali te nezgode — nastavlja Marx — ne mogu se *izbjeći* u prvoj fazi komunističkog društva, onakvog kakvo je ono tek izišlo iz kapitalističkog društva poslije dugih porođajnih muka. Pravo ne može nikad biti iznad ekonomske strukture i njome uvjetovanog kulturnog razvitka društva«....

Na taj način, u prvoj fazi komunističkog društva (koja se obično naziva socijalizmom) »buržoasko pravo« *n e* ukida se sasvim nego samo djelimično, samo razmjerno već dostignutom ekonomskom prevratu, tj. samo u odnosu na sredstva za proizvodnju. »Buržoasko pravo« priznaje ih kao privatno vlasništvo pojedinaca. Socijalizam ih čini *zajedničkim* vlasništvom. *Utoliko* — i samo utoliko — »buržoasko pravo« otpada.

Ali ono ipak ostaje u drugom svom dijelu, ostaje u svojstvu regulatora raspodjele proizvoda i raspodjele rada među članovima društva. »Ko ne radi, taj neće ni jesti«, to socijalističko načelo *već* je ostvareno; »za jednaku količinu rada jednaka količina proizvoda« — i to socijalističko načelo *već* je ostvareno. Međutim, to još nije komunizam, to još ne uklanja »buržoasko pravo«, koje nejednakim ljudima za nejednaku (faktično nejednaku) količinu rada daje jednaku količinu proizvoda.

To je »nezgoda«, kaže Marx, ali ona je neizbježna u prvoj fazi komunizma, jer, ne padajući u utopizam, nemoguće je misliti da će se ljudi, oborivši kapitalizam, odmah naučiti da rade za društvo *bez ikakvih pravnih normi*, a i ukidanje kapitalizma *ne daje odmah* ekonomske pretpostavke za *takvu* promjenu.

A i drugih normi, osim »buržoaskog prava«, nema. I utoliko ostaje i dalje potreba za državom koja će, čuvajući zajedničko vlasništvo sredstava za proizvodnju, čuvati jednakost rada i jednakost podjele proizvoda.

Država odumire ukoliko kapitalista više nema, klasa više nema, pa je stoga nemoguće *ugnjetavati* ma koju *klasu*.

Ali država još nije sasvim odumrla, jer ostaje čuvanje »buržoaskog prava« koje sankcionira stvarnu nejednakost. Za potpuno odumiranje države potreban je potpuni komunizam.

4. *Viša faza komunističkog društva*

Marx nastavlja:

...»U višoj fazi komunističkog društva, kad nestane ropske podređenosti individuuma podjeli rada, a s njome i suprotnosti između intelektualnog i fizičkog rada; kad rad postane ne samo sredstvo za život nego i prva životna potreba; kad sa svestranim razvitkom individuuma porastu i proizvodne snage i kad svi izvori društvenog bogatstva poteku obilnije — tada će tek biti moguće sasvim prekoračiti uski buržoaski pravni horizont i društvo će moći na svojoj zastavi napisati: „Svaki prema sposobnostima, svakome prema potrebama"«.

Tek sada možemo ocijeniti svu tačnost Engelsovih primjedaba u kojima on nepoštedno ismijava apsurdnost kombiniranja riječi: »sloboda« i »država«. Dok postoji država, nema slobode. Kad bude slobode, neće biti države.

Ekonomska osnova potpunog odumiranja države je tako visok razvitak komunizma u kome iščezava suprotnost između umnog i fizičkog rada, iščezava, dakle, jedan od najvažnijih izvora današnje *društvene* nejednakosti, i to izvor koji se pukim prelazom sredstava za proizvodnju u društveno vlasništvo, pukom eksproprijacijom kapitalista nikako ne može da ukloni.

Ta eksproprijacija pružiće *mogućnost* gigantskog razvitka produktivnih snaga. I, videći kako već sada kapitalizam nevjerovatno *zadržava* taj razvitak, kako bi mnogo šta moglo krenuti naprijed na osnovi današnje, već postignute tehnike, mi smo u pravu da s potpunom sigurnošću kažemo da će eksproprijacija kapitalista neizbježno donijeti gigantski razvitak proizvodnih snaga ljudskog društva. Ali kojom će brzinom taj razvitak dalje napredovati, za koje će vrijeme on dovesti do ukidanja s podjelom rada, do uništenja suprotnosti između umnog i fizičkog rada, do pretvaranja rada u »prvu životnu potrebu«, to mi ne znamo i *ne možemo* znati.

Stoga smo mi u pravu da govorimo samo o neizbježnom odumiranju države, podvlačeći dugotrajnost tog procesa, njegovu zavisnost od brzine razvitka *više faze* komunizma i ostavljajući sasvim otvorenim pitanje rokova ili konkretnih formi odumiranja, jer materijala za rješenje takvih pitanja *nema*.

Država će moći potpuno odumrijeti onda kada društvo ostvari pravilo: »Svaki prema sposobnostima, svakome prema potrebama«, tj. kada se ljudi toliko naviknu da poštuju

osnovna pravila života u zajednici i kada njihov rad bude toliko produktivan da će se oni dobrovoljno truditi *prema sposobnostima.* »Uski horizont buržoaskog prava«, koji nagoni čovjeka da vodi računa, s bezdušnošću Šajloka, da ne bi radio pola sata više nego drugi, da ne bi dobio manje plaće od drugoga, taj uski horizont biće tada premašen. Raspodjela proizvoda neće tada zahtijevati da društvo normira količinu proizvoda koju svaki dobiva; svako će uzimati slobodno »prema potrebama«.

S buržoaskog gledišta nije teško objaviti ovakvo društveno uređenje »čistom utopijom« i keziti se zbog toga što socijalisti svakome obećavaju pravo da dobiva od društva, bez ikakve kontrole nad radom pojedinog građanina, koliko hoće gomoljika, automobila, klavira itd. Na takvo keženje ograničava se do dana današnjega većina buržoaskih »učenjaka«, koji time pokazuju i svoje neznalaštvo i svoju koristoljubivu odbranu kapitalizma.

Neznalaštvo — jer nijednom socijalistu nije ni na pamet padalo da »obećava« da će nastupiti viša faza razvitka komunizma, a *predviđanje* velikih socijalista da će ona nastupiti pretpostavlja i postojanje produktivnosti rada koja će biti drukčija od današnje i *nepostojanje današnjeg* ćifte, koji je kadar da »nizašta«, kao seminaristi kod Pomjalovskog[3], oštećuje magazine društvenog bogatstva i da zahtijeva nemoguće.

Dotle dok ne nastupi »viša« faza komunizma, socijalisti zahtijevaju *najstrožu* kontrolu od strane društva *i od strane države* nad mjerom rada i mjerom potrošnje, samo ta kontrola mora *početi* od eksproprijacije kapitalista, od kontrole radnika nad kapitalistima, i nju mora provoditi ne država činovnika, nego država *naoružanih radnika.*

Koristoljubiva odbrana kapitalizma od strane buržoaskih ideologa (i njihovih prirepaka kao što su gospoda Cereteliji, Černovi i komp.) sastoji se upravo u tome što oni diskusijama i naklapanjima o dalekoj budućnosti *zabašuruju* aktuelno i goruće pitanje *današnje* politike: eksproprijaciju kapitalista, pretvaranje *svih* građana u radnike i službenike *jednog* velikog »kartela«, naime: cijele države, i potpuno potčinjavanje

---

[3] Pomjalovski N. G. (1835—1863) — ruski pisac. *Prev.*

tog čitavog kartela državi stvarno demokratskoj, *državi sovjetâ radničkih i vojničkih deputata.*

U suštini, kada učeni profesor, a za njim ćifta, a za njim gospoda Cereteliji i Černovi govore o nerazumnim utopijama, o demagoškim obećanjima boljševika, o nemogućnosti »uvođenja« socijalizma, oni imaju na umu baš viši stadij ili fazu komunizma, koju niko nije ne samo obećao nego nije ni pomišljao da »uvodi«, jer ju je uopće nemoguće »uvesti«.

Ovdje smo došli do onog pitanja o naučnoj razlici između socijalizma i komunizma kojeg se dotakao Engels u svom ranije navedenom razmatranju o netačnosti imena »socijaldemokrat«. Politička razlika između prve, ili niže, i više faze komunizma biće s vremenom vjerovatno, ogromna, ali danas, u kapitalizmu, naglašavati je bilo bi smiješno i isticati je u prvi plan mogli bi valjda samo pojedini anarhisti (ako je među anarhistima još ostalo ljudi koji se ničemu nisu naučili poslije »plehanovske« metamorfoze Kropotkinâ, Gravea, Cornelissena i ostalih »zvijezda« anarhizma u socijalšoviniste ili u anarhorovovce, kako se izrazio jedan od malog broja anarhista koji su sačuvali čast i savjest, Ge).

Ali naučna razlika između socijalizma i komunizma jasna je. Ono što obično nazivaju socijalizmom, Marx je nazvao »prvom« ili nižom fazom komunističkog društva. Ukoliko sredstva za proizvodnju postaju *zajedničko* vlasništvo, utoliko je riječ »komunizam« i ovdje primjenljiva, ako se ne zaboravlja da to *nije* potpuni komunizam. Veliko značenje Marxovih objašnjenja sastoji se u tome što i on ovdje dosljedno primjenjuje materijalističku dijalektiku, učenje o razvitku, promatrajući komunizam kao nešto što se razvija *iz* kapitalizma. Mjesto skolastički-izmišljenih, »iz prsta isisanih« definicija i jalovih sporova oko riječi (šta je socijalizam, šta je komunizam), Marx daje analizu onoga što bi se moglo nazvati stupnjevima ekonomske zrelosti komunizma.

U prvoj svojoj fazi, na prvom svom stupnju, komunizam još *ne* može da bude ekonomski potpuno zreo, potpuno slobodan od tradicija ili tragova kapitalizma. Otuda tako interesantna pojava kao što je održanje »uskog horizonta *buržoaskog* prava« u komunizmu u njegovoj prvoj fazi. Buržoasko pravo u oblasti raspodjele proizvoda *potrošnje* pretpostavlja, naravno, neizbježno i *buržoasku državu,* jer pravo nije ništa

bez aparata koji je sposoban da *prinuđava* na poštovanje pravnih normi.

Izlazi da u komunizmu ostaje za izvjesno vrijeme ne samo buržoasko pravo nego čak i buržoaska država — bez buržoazije!

To može izgledati kao paradoks ili naprosto kao dijalektička igra duha, za koju često optužuju marksizam ljudi koji se nisu ni ovolišno potrudili da izuče njegov izvanredno dubok sadržaj.

U stvari, ostatke staroga u novome pokazuje nam život na svakom koraku, i u prirodi i u društvu. I Marx nije proizvoljno gurnuo komadić »buržoaskog« prava u komunizam, nego je uzeo ono što je ekonomski i politički neizbježno u društvu koje proizlazi *iz utrobe* kapitalizma.

Demokratija ima ogromno značenje u borbi radničke klase protiv kapitalista za njeno oslobođenje. Ali demokratija niukoliko nije granica koju ne smiješ preći, nego samo jedna od etapa na putu od feudalizma u kapitalizam, i od kapitalizma u komunizam.

Demokratija znači jednakost. Pojmljivo je kakvo veliko značenje ima borba proletarijata za jednakost i parola jednakosti, — ako se shvaća pravilno, u smislu uništenja *klasa*. Ali demokratija znači samo *formalnu* jednakost. I odmah pošto se ostvari jednakost svih članova društva *u odnosu* prema sredstvima za proizvodnju, tj. jednakost rada, jednakost nadnice, pred čovječanstvo će se neminovno postaviti pitanje da se ide dalje, od formalne jednakosti k stvarnoj, tj. ostvarenju principa: »Svaki prema sposobnostima, svakome prema potrebama.« Kojim etapama, putem kakvih će praktičnih mjera poći čovječanstvo k tom višem cilju, ne znamo i ne možemo znati. Ali važno je da smo načisto s time kako je beskrajno lažljiva obična buržoaska predstava da je socijalizam nešto mrtvo, ukočeno, jednom zauvijek dano, dok, u stvari, *tek* sa socijalizmom počinje brzo, pravo, stvarno masovno kretanje naprijed u svim oblastima društvenog i ličnog života, kretanje koje se vrši uz učešće *većine* stanovništva a zatim čitavog stanovništva.

Demokratija je forma države, jedna od njenih vrsta. Prema tome, ona predstavlja, kao i svaka država, organiziranu, sistematsku primjenu nasilja nad ljudima. To s jedne

strane. Ali, s druge strane, ona znači formalno priznavanje jednakosti građana, jednakog prava svih na određivanje uređenja države i upravljanje njome. A to je, sa svoje strane, povezano s time što na određenom stupnju razvitka demokratije ona, prvo, zbija redove revolucionarne klase, proletarijata, protiv kapitalizma, i daje joj mogućnost da slomi, razbije u paramparčad, slisti s lica zemlje buržoasku, makar i republikansku buržoasku, državnu mašinu, stajaću vojsku, policiju, činovništvo, da ih zamijeni *više* demokratskom, ali još uvijek državnom mašinom u obliku naoružanih radničkih masa, što se pretvara u opće učešće naroda u miliciji.

Ovdje »kvantitet prelazi u kvalitet«: *takav* stepen demokratizma, povezan je s izlazom iz okvira buržoaskog društva, s početkom njegovog socijalističkog preuređenja. Kada doista *svi* učestvuju u upravljanju državom, onda se kapitalizam ne održa. I razvitak kapitalizma, sa svoje strane, stvara *pretpostavke* za to da bi doista »svi« *mogli* učestvovati u upravljanju državom. U takve pretpostavke spada opća pismenost, već ostvarena u nizu najnaprednijih kapitalističkih zemalja, zatim »obučavanje i discipliniranje« miliona radnika putem krupnog, složenog, podruštvljenog aparata pošte, željeznica, krupnih tvornica, krupne trgovine, bankarstva itd. itsl.

Pri takvim *ekonomskim* pretpostavkama sasvim je moguće odmah, od danas do sutra, preći na to da se kapitalisti i činovnici, pošto budu svrgnuti, zamijene na poslu *kontrole* proizvodnje i raspodjele, na poslu *evidencije* rada i proizvodâ naoružanim radnicima, čitavim naoružanim narodom. (Pitanje kontrole i evidencije ne treba brkati s pitanjem naučno obrazovanog osoblja inženjera, agronoma i ostalih: ta gospoda rade danas potčinjavajući se kapitalistima, radiće još bolje sutra potčinjavajući se naoružanim radnicima.)

Evidencija i kontrola — to je *glavno* što se traži za organiziranje, za pravilno funkcioniranje *prve faze* komunističkog društva. *Svi* građani pretvaraju se ovdje u službenike u najmu kod države, koju čine naoružani radnici. *Svi* građani postaju službenici i radnici *jednog* svenarodnog, državnog »kartela«. Sva je stvar u tome da oni treba da rade podjednako, tačno pazeći na mjeru rada, i da primaju podjednako. Evidenciju toga, kontrolu nad tim izvanredno je *p o j e d n o s t a v i o* kapitalizam svodeći ih na neobično jednostavne,

svakom pismenom čovjeku pristupačne operacije nadzora i zapisa, poznavanja četiriju računskih radnji i izdavanja odgovarajućih potvrda.[4]

Kada *većina* naroda počne da vrši samostalno i svuda takvu evidenciju, takvu kontrolu nad kapitalistima (sada pretvorenim u službenike) i nad gospodom inteligentima koji su sačuvali kapitalističke navike, tada će ta kontrola postati doista univerzalna, opća, svenarodna, tada joj se niko neće moći ukloniti, »neće se imati kuda djenuti«.

Cijelo društvo biće jedan ured i jedna tvornica s jednakošću rada i jednakošću plaće.

Ali ta »tvornička« disciplina koju će proletarijat, pobijedivši kapitaliste, oborivši eksploatatore, proširiti na cijelo društvo nikako nije ni naš ideal ni naš konačni cilj, nego je samo *stepenica* potrebna za radikalno čišćenje društva od gnusoba i gadosti kapitalističke eksploatacije *i za dalje* kretanje naprijed.

Od onog trenutka kada svi članovi društva, ili bar njegova ogromna većina, *sami* nauče da upravljaju državom, sami uzmu tu stvar u svoje ruke, »urede« kontrolu nad ništavnom manjinom kapitalista, nad gospodičićima koji žele da sačuvaju kapitalističke navike, nad radnicima koje je kapitalizam duboko demoralizirao, od tog trenutka počeće da iščezava potreba za svakim upravljanjem uopće. Što je punija demokratija, to je bliži trenutak kada će ona postati nepotrebna. Što je demokratičnija »država« koja se sastoji iz naoružanih radnika i koja »već nije država u pravom smislu riječi«, to brže počinje da odumire *svaka* država.

Jer kada se *svi* nauče da upravljaju i stvarno budu samostalno upravljali društvenom proizvodnjom, samostalno ostvarivali evidenciju i kontrolu nad badavadžijama, gospodičićima, varalicama i njima sličnim »čuvarima tradicija kapitalizma«, tada će uklanjanje od te svenarodne evidencije i kontrole postati tako nevjerovatno teško, tako rijedak izuzetak, biće praćeno, vjerovatno, tako brzim i ozbiljnim kaznama

---

[4] Kada se država u glavnom dijelu svojih funkcija svodi na takvu evidenciju i kontrolu od strane samih radnika, onda ona prestaje da bude »politička država«, onda se »društvene funkcije pretvaraju iz političkih u jednostavne administrativne funkcije« (upor. gore gl. IV, § 2, o polemici Engelsa s anarhistima).

(jer naoružani radnici su ljudi praktičnog života a ne sentimentalni inteligenti i teško da će dozvoliti da se s njima neko šali), da će *nužnost* poštovanja jednostavnih, osnovnih pravila svake ljudske zajednice vrlo brzo postati *navika*.

I tada će se širom otvoriti vrata prelazu iz prve faze komunističkog društva u njegovu višu fazu, a zajedno s tim k potpunom odumiranju države.

Glava VI

VULGARIZIRANJE MARKSIZMA OD STRANE OPORTUNISTA

Pitanje odnosa države prema socijalnoj revoluciji i socijalne revolucije prema državi zanimalo je najuglednije teoretičare i publiciste II internacionale (1889—1914) veoma malo, kao i uopće pitanje revolucije. Ali, najznačajnije u tom procesu postepenog rasta oportunizma, koji je doveo do sloma II internacionale 1914. godine, jeste to da su oni, čak i onda kad su tom pitanju bili sasvim blizu, *nastojali* da ga *zaobiđu,* ili ga nisu primjećivali.

Uopće uzevši, može se reći da je iz *okolišenja* u pitanju odnosa proleterske revolucije prema državi, koje je išlo u račun oportunizmu i koje ga je pothranjivalo, proizašlo *unakazivanje* marksizma i njegovo potpuno vulgariziranje.

Da bismo, bar ukratko, karakterizirali taj žalosni proces, uzećemo najuglednije teoretičare marksizma, Plehanova i Kautskog.

1. Plehanovljeva polemika s anarhistima

Plehanov je pitanju odnosa anarhizma prema socijalizmu posvetio posebnu brošuru: »Anarhizam i socijalizam«, koja je izašla na njemačkom 1894.

Plehanov je bio vješt da raspravlja o toj temi a da sasvim zaobiđe najaktuelnije, goruće i politički najbitnije u borbi protiv anarhizma, naime odnos revolucije prema državi i pitanje države uopće! U njegovoj brošuri ističu se dva dijela: jedan istorijsko-literarni, s dragocjenim materijalom iz isto-

rije ideja Stirnera, Proudhona i drugih. Drugi dio: filistarski, s neukusnim rezoniranjem o tome da anarhista ne možeš razlikovati od bandita.

Povezivanje te dvije teme je veoma čudno i veoma karakteristično za cijelu djelatnost Plehanova uoči revolucije i u toku revolucionarnog perioda u Rusiji: od 1905. do 1917. Plehanov se pokazao kao poludoktrinar i polufilistar, koji se u politici plete na repu buržoazije.

Vidjeli smo kako su Marx i Engels, polemizirajući s anarhistima, najbrižljivije objašnjavali svoje poglede na odnos revolucije prema državi. Izdajući 1891. godine Marxovu »Kritiku Gotskog programa«, Engels je pisao: ...»mi smo se (tj. Engels i Marx) tada — od Haškog kongresa (Prve) Internacionale tek je bilo prošlo dvije godine — nalazili u jeku borbe protiv Bakunjina i njegovih anarhista«.

Anarhisti su pokušavali da upravo Parisku komunu proglase, tako reći, za »svoju«, kao potvrdu svog učenja, pri čemu oni apsolutno nisu razumjeli pouke Komune i Marxovu analizu tih pouka. Na konkretna politička pitanja: treba li *razbiti* staru državnu mašinu? i *čime* je zamijeniti? — anarhizam nije dao odgovor koji bi makar i približno ličio na istinu.

No govoriti o »anarhizmu i socijalizmu« zaobilazeći čitavo pitanje o državi, *ne primjećujući* cio razvitak marksizma do i poslije Komune, značilo je neizbježno srozavati se u oportunizam. Jer oportunizmu i jeste najpotrebnije baš to da se ta dva maločas spomenuta pitanja uopće *ne* postavljaju. *Već* to je pobjeda oportunizma.

2. *Polemika Kautskog s oportunistima*

Na ruski jezik prevedeno je, nesumnjivo, neuporedivo više djela Kautskog nego na ma koji drugi. Ne prave badava šalu neki njemački socijaldemokrati da Kautskog više čitaju u Rusiji nego u Njemačkoj (uzgred budi rečeno, u toj šali ima mnogo više dubljeg istorijskog sadržaja nego što i slute oni koji su je napravili. Naime: ruski radnici tražili su 1905. godine neobično mnogo najboljih djela iz najbolje socijaldemokratske literature na svijetu, i dobivši ogromnu količinu prijevoda i izdanja tih djela, neviđenu u drugim zemljama,

prenijeli su tako ubrzanim tempom na, tako reći, mlado tlo našeg proleterskog pokreta ogromno iskustvo susjedne, napredne zemlje).

Kautsky je kod nas naročito poznat, pored popularnog izlaganja marksizma, po svojoj polemici s oportunistima i s Bernsteinom na njihovom čelu. Ali jedna činjenica gotovo je nepoznata, i nju ne smijemo zaobići ako postavljamo kao zadatak da ispitamo kako se Kautsky srozao u nevjerovatno sramnu bespomoćnost i odbranu socijalšovinizma u vrijeme najveće krize 1914—1915. A to je upravo ta činjenica da je Kautsky prije svoga istupanja protiv najuglednijih predstavnika oportunizma u Francuskoj (Millerand i Jaurès) i u Njemačkoj (Bernstein) ispoljio vrlo velika kolebanja. Marksistička »Zarja«, koja je 1901—1902. izlazila u Stuttgartu i branila revolucionarnoproleterske poglede, morala je *polemizirati* s Kautskym, nazivati »kaučukovom« njegovu polovičnu, okolišnu, prema oportunistima pomirljivu rezoluciju na Pariskom međunarodnom socijalističkom kongresu 1900. godine[5]. U njemačkoj literaturi bila su objavljena pisma Kautskog, koja pokazuju isto takva njegova kolebanja prije nego što je zaratio s Bernsteinom.

Međutim, nesravnjivo veće značenje ima ta okolnost što mi u samoj njegovoj polemici s oportunistima, u načinu kako on postavlja pitanje i kako ga tretira, primjećujemo danas, kada izučavamo *istoriju* najnovije izdaje marksizma od strane Kautskog, sistematsko skretanje k oportunizmu upravo u pitanju o državi.

Uzmimo prvo veće djelo Kautskog protiv oportunizma, njegovu knjigu »Bernstein i socijaldemokratski program«. Kautsky podrobno pobija Bernsteina. Ali evo šta je karakteristično. Bernstein u herostratski čuvenim »Pretpostavkama socijalizma« optužuje marksizam zbog *»blankizma«* (optužba koju su otada hiljadu puta ponovili oportunisti i liberalni buržuji u Rusiji protiv predstavnika revolucionarnog marksizma, boljševika). Pri tome se Bernstein specijalno zadržava na Marxovom »Građanskom ratu u Francuskoj« i pokušava — vrlo neuspjelo, kao što smo vidjeli — da Marxovo gledište

[5] Kautsky je predložio a kongres usvojio rezoluciju koja je dopuštala, uz izvjesne ograde, ulaženje socijalista u buržoasku vladu. *Prev.*

na pouke Komune poistoveti s Proudhonovim gledištem. Naročitu pažnju Bernsteinovu izaziva onaj zaključak koji je Marx podvukao u predgovoru »Komunističkog manifesta« 1872. godine i koji glasi: »Radnička klasa ne može jednostavno uzeti u ruke gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve.«

Bernsteinu se tako »dopala« ta rečenica da je ništa manje nego triput ponavlja u svojoj knjizi, tumačeći je u najnakaradnijem, oportunističkom smislu.

Kao što smo vidjeli, Marx je htio reći da radnička klasa mora *razbiti, slomiti, razrušiti* (Sprengung, rušenje, — izraz koji je upotrijebio Engels) čitavu državnu mašinu. A kod Bernsteina izlazi kao da je ovim riječima Marx upozoravao radničku klasu *da se čuva* prekomjerne revolucionarnosti prilikom uzimanja vlasti.

Grublje i bezočnije izvrtanje Marxove misli ne da se ni zamisliti.

A kako je postupio Kautsky u svom veoma podrobnom pobijanju bernštajnijade?

On je izbjegao analizu sve dubine unakazivanja marksizma od strane oportunizma u toj tački. On je naveo ranije citirani odlomak iz Engelsovog predgovora Marksovom »Građanskom ratu«, rekavši da, prema Marxu, radnička klasa ne može *jednostavno* uzeti u ruke *gotovu* državnu mašinu, ali uopće *može* je uzeti, i tačka. O tome da je Bernstein pripisao Marxu misao koja je *direktno suprotna* onom što je Marx doista mislio, da je Marx od 1852. godine isticao kao zadatak proleterske revolucije »razbijanje« državne mašine, o svemu tome nema kod Kautskog ni riječi.

Ispalo je tako da je najbitnija razlika između marksizma i oportunizma u pitanju o zadacima proleterske revolucije ostala kod Kautskog zabašurena!

»Rješenje pitanja o problemu proleterske diktature — pisao je Kautsky »*protiv*« *Bernsteina* — možemo sasvim mirno prepustiti budućnosti« (str. 172 njem. izdanja).

Ovo nije polemika *protiv* Bernsteina nego, u suštini, *ustupak* Bernsteinu, predaja pozicija oportunizmu, jer oportunizmu zasad ništa drugo i ne treba nego »sasvim mirno prepustiti budućnosti« sva osnovna pitanja o zadacima proleterske revolucije.

Marx i Engels su od 1852. do 1891, u toku četrdeset godina, učinili proletarijat da on mora razbiti državnu mašinu. A Kautsky 1899. godine, naočigled potpune izdaje marksizma od strane oportunizma u toj tački, *podmeće* na mjesto pitanja o tome da li je potrebno razbiti tu mašinu pitanje o konkretnim formama razbijanja, i spasava se pod okrilje »neosporne« (i jalove) filistarske istine da mi unaprijed ne možemo znati konkretne forme!!

U pitanju odnosa prema zadatku proleterske partije da priprema radničku klasu za revoluciju između Marxa i Kautskog leži provalija.

Uzmimo sljedeće, zrelije djelo Kautskog, koje je u znatnoj mjeri također posvećeno pobijanju pogrešaka oportunizma. To je njegova brošura o »Socijalnoj revoluciji«. Pisac je ovdje uzeo kao svoju specijalnu temu pitanje »proleterske revolucije« i »proleterskog režima«. Pisac je dao veoma mnogo izvanredno dragocjenog, ali je *zaobišao* upravo pitanje o državi. U brošuri se svuda govori o osvojenju državne vlasti, i tačka, tj. izabrana je takva formulacija koja čini ustupak oportunistima, jer *dopušta* osvojenje vlasti *bez* razaranja državne mašine. Upravo ono što je Marx 1872. godine proglasio »zastarjelim« u programu »Komunističkog manifesta« *oživljuje* Kautsky 1902. godine.

U brošuri je posvećen poseban paragraf »formama i oružju socijalne revolucije«. Tu se govori i o masovnom političkom štrajku, i o građanskom ratu, i o takvim »sredstvima sile savremene velike države kao što su činovništvo i armija«, ali o tome čemu je Komuna već naučila radnike, ni slovca. Jasno, Engels nije badava upozoravao, naročito njemačke socijaliste, na »praznovjerno poštovanje« države.

Kautsky izlaže stvar ovako: pobjedonosni proletarijat »će ostvariti demokratski program«, i iznosi njegove paragrafe. O tome šta je novo dala 1871. godina u pitanju zamjene buržoaske demokratije proleterskom demokratijom, ni riječi. Kautsky se izvlači ovakvim »solidno« zvučećim banalnostima:

> »Samo po sebi je razumljivo da mi nećemo doći na vlast pod današnjim uslovima. Sama revolucija pretpostavlja dugotrajnu borbu, koja duboko zahvata i koja će već izmijeniti današnju političku i socijalnu strukturu.«

Nesumnjivo je da je to »samo po sebi razumljivo« kao i istina da konji jedu zob i da Volga utiče u Kaspijsko more.

Šteta je samo što se putem prazne i bombastične fraze o borbi »koja duboko zahvaća« *zaobilazi* pitanje koje je za revolucionarni proletarijat od životnog interesa, a to je: *u čemu* se izražava »dubina« *njegove* revolucije u odnosu prema državi, u odnosu prema demokratiji, za razliku od dosadašnjih, neproleterskih revolucija?

Zaobilazeći ovo pitanje, Kautski *na djelu* čini ustupak oportunizmu u ovoj najbitnijoj tački, objavljujući mu *na riječima* strašan rat, podvlačeći značenje »ideje revolucije« (zar vrijedi mnogo ta »ideja« ako se bojimo da propagiramo radnicima konkretne pouke revolucije?), ili govoreći: »revolucionarni idealizam prije svega«, ili proglašujući da se engleski radnici danas »jedva nešto razlikuju od malograđana«.

> »U socijalističkom društvu — piše Kautsky — mogu uporedo postojati ... najrazličitije forme preduzeća: birokratsko (??), sindikalno, zadružno, individualno« ... »Postoje, na primjer, preduzeća koja ne mogu biti bez birokratske (??) organizacije — takve su željeznice. Ovdje demokratska organizacija može dobiti ovakav izgled: radnici biraju delegate, koji stvaraju nešto nalik na parlament, i taj parlament, utvrđuje plan rada i nadzire kako upravlja birokratski aparat. Druga preduzeća mogu se predati na upravljanje radničkim sindikatima, treća se mogu organizirati na zadružnim načelima« (str. 148 i 115 ruskog prijevoda, ženevsko izdanje 1903. godine).

Ovo je mišljenje pogrešno i predstavlja korak nazad u poređenju s onim što su Marx i Engels objašnjavali sedamdesetih godina prošlog vijeka na primjeru pouka Komune.

S gledišta tobože neophodne »birokratske« organizacije željeznice se apsolutno i ni po čemu ne razlikuju od uopće svih preduzeća krupne mašinske industrije, od ma koje tvornice, veletrgovine, krupnog kapitalističkog poljoprivrednog preduzeća. U svim takvim preduzećima tehnika nalaže najstrožu disciplinu, najveću tačnost pri vršenju svoga dijela rada, jer inače prijeti opasnost da se zaustavi sav rad ili pokvari mehanizam, pokvari proizvod. U svim takvim preduzećima radnici će, naravno, »birati delegate koji stvaraju *nešto nalik na parlament*«.

Ali u tome i jeste stvar što to »nešto nalik na parlament« *neće* biti parlament u smislu buržoaskoparlamentarnih ustanova. U tome i jeste stvar što to »nešto nalik na parlament« *neće* samo »utvrđivati plan rada i nadzirati kako upravlja birokratski aparat«, kako zamišlja Kautsky, čija misao ne

prelazi okvir buržoaskog parlamentarizma. U socijalističkom društvu »nešto nalik na parlament« sastavljen od radničkih delegata, naravno, »utvrđivaće plan rada i nadziraće kako upravlja« »aparat«, *ali* sam aparat *neće* biti birokratski. Radnici osvojivši političku vlast, slomiće stari birokratski aparat, razbiće ga do temelja, neće ostaviti od njega ni kamen na kamenu, zamijeniće ga novim, koji će se sastojati iz tih istih radnika i službenika *protiv* čijeg će pretvaranja u birokrate biti odmah poduzete mjere, koje su podrobno proanalizirali Marx i Engels: 1) ne samo izbornost, nego i smjenljivost u svako doba; 2) plaća ne viša od plaće radnika; 3) neodložan prelaz na to da *svi vrše* funkcije kontrole i nadzora, da *svi* neko vrijeme budu »birokrati« i da stoga *niko* ne bi mogao postati »birokrat«.

Kautsky apsolutno nije razmišljao o Marxovim riječima: »Komuna je imala da bude ne parlamentarno nego radno tijelo, izvršno i zakonodavno u isto vrijeme.«

Kautsky apsolutno nije razumio razliku između buržoaskog parlamentarizma, koji spaja demokratiju (*ne za narod)* s birokratizmom *(protiv naroda)*, i proleterskog demokratizma, koji će odmah poduzeti mjere da u korijenu sasiječe birokratizam i koji će biti u stanju da te mjere dovede do kraja, do potpunog uništenja birokratizma, do potpunog uvođenja demokratije za narod.

Kautsky je ovdje ispoljio ono isto »praznovjerno poštovanje« prema državi, »praznovjernu vjeru« u birokratizam.

Pređimo na posljednje i najbolje djelo Kautskog protiv oportunista, na njegovu brošuru »Put k vlasti« (izgleda da nije izdata na ruskom, jer je izašla u jeku reakcije kod nas, 1909. godine). Ta brošura je veliki korak naprijed, jer se u njoj govori ne o revolucionarnom programu uopće, kao u brošuri protiv Bernsteina 1899. godine, ne o zadacima socijalne revolucije bez obzira na vrijeme njenog izbijanja, kao u brošuri »Socijalna revolucija« 1902. godine, nego o konkretnim uslovima koji nas primoravaju da priznamo da »era revolucije« *počinje*.

Pisac jasno ukazuje na zaoštravanje klasnih suprotnosti uopće i na imperijalizam koji ima naročito veliko značenje u tom pogledu. Poslije »revolucionarnog perioda 1789—1871« za Zapadnu Evropu, počinje od 1905. sličan period za Istok.

Svjetski rat se približava prijetećom brzinom. »Proletarijat već ne može više govoriti o preuranjenoj revoluciji.« »Mi smo stupili u revolucionarni period.« »Revolucionarna era počinje.«

Te izjave su sasvim jasne. Ova brošura Kautskog treba da posluži kao mjerilo za poređenje: što je *obećavala da bude* njemačka socijaldemokratija pred imperijalistički rat i kako je ona nisko pala (a s njom i sam Kautsky) kad je rat buknuo. »Današnja situacija — pisao je Kautsky u brošuri o kojoj je riječ — donosi sa sobom opasnost da nas (tj. njemačku socijaldemokratiju) lako mogu smatrati umjerenijima nego što u stvari jesmo.« Pokazalo se da je njemačka socijaldemokratska partija u stvari neuporedivo umjerenija i oportunističkija nego što je izgledala!

Utoliko je karakterističnije što je Kautsky, pored sve određenosti svojih izjava o već započetoj eri revolucije, i u brošuri koja je, prema njegovim vlastitim riječima, posvećena analizi pitanja upravo »*političke* revolucije«, i opet sasvim zaobišao pitanje o državi.

Iz svih tih obilaženja pitanja, prešutkivanja, okolišanja ispao je neizbježno onaj potpuni prelaz k oportunizmu, o kome ćemo sad govoriti.

Njemačka socijaldemokratija, u licu Kautskog, kao da je izjavljivala: ja ostajem pri revolucionarnim pogledima (1899. godine). Ja napose priznajem neizbježnost socijalne revolucije proletarijata (1902. godine). Ja priznajem da je nastupila nova era revolucija (1909. godine). Ali ja ipak idem natrag u poređenju s onim što je govorio Marx još 1852. godine, čim se postavlja pitanje zadataka proleterske revolucije prema državi (1912. godine).

Upravo tako je, bez uvijanja, bilo postavljeno pitanje u polemici Kautskog s Pannekoekom.

3. Polemika Kautskog s Pannekoekom

Pannekoek je istupio protiv Kautskog kao jedan od predstavnika one »lijevoradikalne« struje kojoj su pripadali Rosa Luxemburg, Karl Radek i drugi i koja je, braneći revolucionarnu taktiku, bila jedinstvena u uvjeravanju da Kautsky prelazi na pozicije »centra«, koji se besprincipijelno koleba

između marksizma i oportunizma. Tačnost tog mišljenja potpuno je dokazao rat, kad se »centristička« struja (netačno nazivana marksističkom) ili »kautskijanstvo« potpuno pokazala u svoj svojoj odvratnoj bijedi.

U članku »Masovna akcija i revolucija«, u kome je dotaknuto pitanje o državi (»Neue Zeit«, 1912, XXX, 2), Pannekoek je karakterizirao poziciju Kautskog kao poziciju »pasivnog radikalizma«, »teoriju neaktivnog iščekivanja«. »Kautsky neće da vidi proces revolucije« (str. 616). Pošto je tako postavio pitanje, Pannekoek je prišao temi koja nas interesira, naime zadacima proleterske revolucije prema državi.

»Borba proletarijata — pisao je on — nije naprosto borba protiv buržoazije *za* državnu vlast kao objekt, nego borba *protiv* državne vlasti... Sadržaj proleterske revolucije jeste uništenje sredstava državne sile i njihovo potiskivanje (bukvalno: raspuštanje. Auflösung) pomoću sredstava sile proletarijata... Borba prestaje tek onda kada, kao njen konačni rezultat, nastupi potpuno uništenje državne organizacije. Organizacija većine dokazuje svoju nadmoćnost time što uništava organizaciju vladajuće manjine« (str. 548).

Formulacija koju Pannekoek daje svojim mislima pati od veoma krupnih nedostataka, ali misao je ipak jasna, i zanimljivo je *kako* ju je Kautsky pobijao.

»Dosad se — pisao je on — suprotnost između socijaldemokrata i anarhista sastojala u tome što su prvi htjeli da osvoje državnu vlast, a drugi da je razore. Pannekoek hoće i jedno i drugo« (str. 724).

Iako Pannekoekovo izlaganje pati od nejasnoće i nedovoljne konkretnosti (ne govoreći ovdje o drugim nedostacima njegova članka koji se ne odnose na našu temu), Kautsky je uzeo upravo *principijelnu* suštinu stvari koju je istakao Pannekoek i *u osnovnom principijelnom* pitanju sasvim napustio poziciju marksizma, potpuno prešao oportunizmu. Razlika između socijaldemokrata i anarhista formulirana je kod njega sasvim nepravilno, marksizam je unakažen i potpuno vulgariziran.

Razlika između marksista i anarhista sastoji se u tome što 1) marksisti, postavljajući kao svoj cilj potpuno uništenje države, priznaju da je taj cilj ostvarljiv tek pošto socijalna revolucija uništi klase, kao rezultat uspostavljanja socijalizma koji vodi odumiranju države; anarhisti hoće da potpuno unište državu od danas do sutra, ne razumijevajući uslove

pod kojima se ona može uništiti. 2) Marksisti smatraju za potrebno da proletarijat, pošto osvoji političku vlast, potpuno razori staru državnu mašinu, zamjenjujući je novom, a ta nova mašina sastoji se iz organizacije naoružanih radnika, po ugledu na Komunu; anarhisti, zastupajući razaranje državne mašine, sasvim nejasno zamišljaju *čime* će je proletarijat zamijeniti i *kako* će se on koristiti revolucionarnom vlašću; anarhisti čak odbacuju iskorištavanje državne vlasti od strane revolucionarnog proletarijata, njegovu revolucionarnu diktaturu. 3) Marksisti traže pripremanje proletarijata za revoluciju pomoću iskorištavanja savremene države; anarhisti to odbacuju.

U datom sporu protiv Kautskog marksizam predstavlja Pannekoek, jer baš Marx je učio da proletarijat ne može naprosto osvojiti državnu vlast u smislu prelaza starog državnog aparata u nove ruke, nego mora razbiti, slomiti taj aparat, zamijeniti ga novim.

Kautsky odlazi od marksizma oportunistima, jer kod njega sasvim iščezava upravo to razaranje državne mašine, koje je sasvim neprihvatljivo za oportuniste, i ostaje za njih kapidžik u smislu tumačenja »osvojenja« kao prostog dobivanja većine.

Da bi prikrio svoje unakazivanje marksizma, Kautsky postupa kao talmudist: on uzima »citat« iz samog Marxa. Marx je 1850. godine pisao o potrebi »odlučne centralizacije sile u rukama državne vlasti«. I Kautsky likujući pita: neće li Pannekoek da razori »centralizam«?

To je naprosto opsjenarstvo, nalik na Bernsteinov pokušaj da poistovjeti marksizam i prudonizam u shvaćanju federacije, iako se radilo o centralizmu.

»Citat« koji je uzeo Kautsky ne može ni u kola ni u saonice. Centralizam je moguć i sa starom i sa novom državnom mašinom. Ako radnici dobrovoljno ujedine svoje oružane snage, onda će to biti centralizam, ali on će se zasnivati na »potpunom uništenju« državnog centralističkog aparata, stajaće vojske, policije, birokratije. Kautsky postupa sasvim obmanjivački, zaobilazeći vrlo dobro poznato Marxovo i Engelsovo razmatranje o Komuni i izvlačeći citat koji se na ovo pitanje ne odnosi.

...»Možda Pannekoek hoće da uništi državne funkcije činovnika?« — nastavlja Kautsky. — »Ali mi ne možemo bez činovnika ni u partijskoj ni u sindikalnoj organizaciji, a da i ne govorimo o državnoj upravi. Naš program ne zahtijeva uništenje državnih činovnika, nego da ih narod bira... Nije sad ovdje riječ o tome kakav će biti oblik uprave u »budućoj državi«, nego o tome da li naša politička borba uništava (bukvalno: raspušta, auflöst) državnu vlast *prije nego što smo je osvojili* (kurziv Kautskog). Koje bi ministarstvo sa svojim činovnicima moglo biti uništeno?« Nabrajaju se ministarstva: prosvjete, pravosuđa, finansija, vojno. »Ne, nijedno od sadašnjih ministarstava neće biti odstranjeno našom političkom borbom protiv vlade... Ja ponavljam, da bi se izbjegao nesporazum: nije riječ o tome kakav će oblik dati »državi budućnosti« pobjedonosna socijaldemkratija, nego o tome kako će naša opozicija izmijeniti sadašnju državu« (str. 725).

Ovo je očigledna podvala. Pannekoek je postavljao pitanje upravo o *revoluciji*. To je i u naslovu njegovog članka i u navedenim mjestima jasno rečeno. Preskačući na pitanje o »opoziciji«, Kautsky podmeće oportunističko gledište na mjesto revolucionarnog. Kod njega ispada ovako: sada opozicija, a *poslije* osvojenja vlasti — vidjećemo. *Revolucija iščezava!* To upravo i jeste ono što su oportunisti htjeli.

Ne radi se ni o opoziciji ni o političkoj borbi uopće, nego upravo o *revoluciji*. Revolucija se sastoji u tome što proletarijat *r a z a r a* »aparat uprave« i *c i o* državni aparat, zamjenjujući ga novim, a taj novi se sastoji od naoružanih radnika. Kautsky ispoljava »praznovjerno poštovanje« prema »ministarstvima«, ali zašto ona ne mogu biti zamijenjena, recimo, komisijama specijalista pri punovlasnim i svevlasnim sovjetima radničkih i vojničkih deputata?

Suština stvari nikako nije u tome da li će ostati »ministarstva«, hoće li biti »komisije specijalista« ili neke druge ustanove, to uopće nije važno. Suština stvari je u tome da li ostaje sačuvana stara državna mašina (koja je hiljadama niti povezana s buržoazijom i skroz prožeta rutinom i inercijom) ili biva *razorena* i zamijenjena *novom*. Revolucija treba da se sastoji u tome da nova klasa ne komanduje, ne upravlja pomoću *stare* državne mašine, nego u tome da ona *razbije* tu mašinu i da komanduje, upravlja pomoću *nove* mašine, — tu *osnovnu* misao marksizma Kautsky zabašuruje, ili je apsolutno nije razumio.

Njegovo pitanje o činovnicima očigledno pokazuje da on nije razumio pouke Komune i Marxovo učenje. »Mi ne možemo bez činovnika ni u partijskoj ni u sindikalnoj organizaciji« ...

Mi ne možemo bez činovnika *u kapitalizmu*, pod *buržoaskom vladavinom*. Proletarijat je ugnjeten, radničke mase porobljene od kapitalizma. U kapitalizmu je demokratizam sužen, stegnut, kus, unakarađen cijelom atmosferom najamnog ropstva, nevolje i siromaštva masa. Zbog toga, i samo zbog toga se funkcioneri u našim političkim i sindikalnim organizacijama kvare (ili, tačnije, postoji kod njih tendencija kvarenja) atmosferom kapitalizma i pokazuju tendenciju pretvaranja u birokrate, tj. u povlaštene osobe koje su odvojene od masa, koje stoje *iznad* masa.

U tome je *suština* birokratizma, i dok kapitalisti nisu eksproprirani, dok buržoazija nije svrgnuta, dotle je neizbježna izvjesna »birokratizacija« *čak* i proleterskih funkcionera.

Kod Kautskog izlazi ovako: pošto će ostati izborni funkcioneri, ostaće i činovnici u socijalizmu, ostaje birokratija! Upravo to nije tačno. Upravo na primjeru Komune Marx je pokazao da u socijalizmu funkcioneri prestaju biti »birokrati«, prestaju biti »činovnici«, prestaju *razmjerno* uvođenju, osim izbornosti, *još* i smjenljivosti u svako doba, *i još* razmjerno svođenju plaća na prosječni radnički nivo, *i još* razmjerno zamjeni parlamentarnih ustanova »radnim, tj. takvim koje izdaju zakone i provode ih u život«.

U stvari, sva argumentacija Kautskog protiv Pannekoeka, a naročito sjajan dokaz Kautskog da mi ne možemo bez činovnika ni u partijskim ni u sindikalnim organizacijama, pokazuje da Kautsky ponavlja stare Bernsteinove »argumente« protiv marksizma uopće. U svojoj renegatskoj knjizi »Pretpostavke socijalizma« Bernstein ratuje protiv ideje »primitivne« demokratije, protiv onoga što on naziva »doktrinarskim demokratizmom«; vezani mandati, funkcioneri koji ne primaju plaću, nemoćno centralno predstavničko tijelo itd. Da bi dokazao da je taj »primitivni« demokratizam neodrživ, Bernstein se poziva na iskustvo engleskih tredjuniona kako ga tumače supruzi Webb. Za sedamdeset godina svog razvitka tredjunioni, koji su se tobože razvijali »u punoj slobodi« (str. 137 njem. izd.), uvjerili su se upravo u to da primitivni demo-

kratizam ne valja i zamijenili su ga običnim demokratizmom: parlamentarizam spojen s birokratizmom.

U stvari, tredjunioni se nisu razvijali »u punoj slobodi« *nego u punom kapitalističkom ropstvu,* u kome se, naravno, »ne može« bez niza ustupaka vladajućem zlu, nasilju, nepravdi, isključenju sirotinje iz poslova »više« uprave. U socijalizmu će neizbježno oživjeti mnogo šta od »primitivne« demokratije, jer prvi put u istoriji civiliziranih društava *masa* stanovništva uzdiže se do *samostalnog* učešća ne samo u glasanju i izborima *nego i u svakodnevnom upravljanju.* U socijalizmu će *s v i* upravljati redom i brzo će se navići na to da ne upravlja niko.

Marx je svojim genijalnim kritičko-analitičkim umom vidio u praktičnim mjerama Komune onaj *prelom* kog se plaše i neće da priznaju oportunisti zbog kukavičluka, zbog toga što ne žele da jednom zauvijek prekinu s buržoazijom, i koji neće da vide anarhisti bilo zbog pretjerane žurbe, bilo zbog nerazumijevanja uslova masovnih društvenih preobražaja uopće. »Na razaranje stare državne mašine ne treba ni misliti, gdje bismo mi mogli bez ministarstava i bez činovnika« — rezonira oportunist, skroz prožet filistarstvom, koji, u stvari, ne samo što ne vjeruje u revoluciju, u stvaralačku snagu revolucije, nego se nje smrtno boji (kao što se nje boje naši menjševici i eseri).

»Treba misliti *samo* na razaranje stare državne mašine; nema potrebe udubljivati se u *konkretne* pouke dosadašnjih proleterskih revolucija i analizirati *čime* i *kako* zamjenjivati ono što se razara« — rezonira anarhist (najbolji od anarhista, naravno, a ne takav koji, za gospodom Kropotkinima i komp., kaska za buržoazijom); otud kod anarhista taktika *očajanja* a ne nepoštedan i smion revolucionarni rad na konkretnim zadacima, rad koji u isto vrijeme računa s praktičnim uslovima pokreta masa.

Marx nas uči da izbjegavamo obje pogreške, uči nas krajnjoj smjelosti u razaranju cijele stare državne mašine i u isto vrijeme uči nas da pitanje postavljamo konkretno: Komuna je mogla za nekoliko nedjelja *početi* da izgrađuje *novu,* proletersku državnu mašinu, ovako i ovako provodeći spomenute mjere za veći demokratizam i za iskorjenjivanje birokratizma. Učićemo se od komunara revolucionarnoj smje-

losti, u njihovim praktičnim mjerama gledaćemo *nagovještaj* praktično-aktuelnih i neposredno-mogućih mjera i tada ćemo, *idući tim putem*, doći do potpunog uništenja birokratizma.

Mogućnost takvog uništenja osigurana je time što će socijalizam skratiti radni dan, podići *mase* novom životu, postaviti *većinu* stanovništva u uslove koji *svima* bez izuzetka omogućavaju da vrše »državne funkcije«, a to vodi *potpunom odumiranju* svake države uopće.

...»Zadatak masovnog štrajka — nastavlja Kautsky — nikada se ne može sastojati u tome da se *razori* državna vlast, nego samo u tome da se vlada privoli na popuštanje u nekom određenom pitanju ili da se vlada neprijateljski raspoložena prema proletarijatu zamijeni vladom koja će mu izaći u susret (entgegenkommende)... Ali nikad i ni u kakvim uslovima to« (tj. pobjeda proletarijata nad neprijateljski raspoloženom vladom) »ne može voditi *razaranju* državne vlasti, nego samo izvjesnom pomjeranju (Verschiebung) odnosa snaga *unutar državne vlasti*... I cilj naše političke borbe ostaje sada kao i prije: osvojenje državne vlasti putem dobivanja većine u parlamentu i pretvaranje parlamenta u gospodara nad vladom« (str. 726, 727, 732).

Ovo je već najčistiji i najvulgarniji oportunizam, odricanje od revolucije na djelu a priznavanje na riječima. Misao Kautskog ne ide dalje od »vlade koja izlazi u susret proletarijatu« — korak natrag k filistarstvu u poređenju sa 1847. godinom, kada je »Komunistički manifest« objavio »organizaciju proletarijata u vladajuću klasu«.

Kautsky će morati ostvarivati svoje omiljeno »jedinstvo« sa Scheidemannima, Plehanovima, Vanderveldeima, koji su svi voljni boriti se za vladu »koja izlazi u susret proletarijatu«.

A mi ćemo raskinuti s tim izdajicama socijalizma i borićemo se za razaranje čitave stare državne mašine, tako da sam naoružani proletarijat *bude vlada*. To su »dvije velike razlike«.

Kautsky će morati u prijatno društvo Legienâ i Davidâ, Plehanovâ, Potresovâ, Cerateliјâ, Černovâ, koji su sasvim voljni da se bore za »pomjeranje odnosa snaga unutar državne vlasti«, za »dobivanje većine u parlamentu i za svemoć parlamenta nad vladom« — blagorodan cilj u kome je sve prihvatljivo za oportuniste, sve ostaje u okviru buržoaske parlamentarne republike.

A mi ćemo raskinuti s oportunistima; i sav svjesni proletarijat biće s nama u borbi ne za »pomjeranje odnosa snaga«, nego *za obaranje buržoazije*, za *razaranje* buržoaskog parlamentarizma, za demokratsku republiku tipa Komune ili za republiku sovjeta radničkih i vojničkih deputata, za revolucionarnu diktaturu proletarijata.

Još desnije od Kautskog stoje u međunarodnom socijalizmu takve struje kao što su »Socijalistički mjesečnik« u Njemačkoj (Legien, David, Kolb i mnogi drugi, ubrajajući ovamo Skandinavce Stauninga i Brantinga), žoresisti i Vandervelde u Francuskoj i Belgiji, Turati, Treves i drugi predstavnici desnog krila talijanske partije, fabijanci i »nezavišnjaci« (»Nezavisna radnička partija«, koja je u stvari uvijek zavisila od liberala) u Engleskoj i tako dalje. Sva ova gospoda, igrajući ogromnu, vrlo često glavnu ulogu u parlamentarnom radu i u publicistici partije, otvoreno odriču diktaturu proletarijata, provode neprikriveni oportunizam. Za tu gospodu »diktatura« proletarijata »protivrječi« demokratiji!! Oni se, u stvari, ni po čemu ne razlikuju od sitnoburžoaskih demokrata.

Uzimajući u obzir tu okolnost, mi smo u pravu da napravimo zaključak da se Druga internacionala s ogromnom većinom svojih službenih predstavnika potpuno srozala u oportunizam. Iskustvo Komune ne samo što je zaboravljeno nego je izvitopereno. Radničkim masama ne samo što nije stalno sugerirano da se bliži vrijeme kada će one morati ustati i razbiti staru državnu mašinu, zamjenjujući je novom i pretvarajući tako svoju političku vladavinu u bazu socijalističkog preuređenja društva, masama je sugerirano suprotno, i »osvojenje vlasti« predstavljano je tako da je ostavljano hiljadu vratašca oportunizmu.

Izvitoperivanje i prešutkivanje pitanja odnosa proleterske revolucije prema državi nije moglo a da ne odigra ogromnu ulogu onda kada su se države sa vojnim aparatom, pojačanim zbog imperijalističke utakmice, pretvorile u vojna ču-

dovišta koja tamane milione ljudi radi toga da bi se riješio spor: hoće li Engleska i Njemačka, hoće li ovaj ili onaj finansijski kapital vladati svijetom[6].

[6] U rukopisu dalje slijedi:

Glava VII

ISKUSTVO RUSKIH REVOLUCIJA OD 1905. I 1917. GODINE

Tema sadržana u naslovu ove glave tako je neobuhvatno velika da se o njoj mogu i moraju pisati knjige. U ovoj brošuri moraćemo se, naravno, ograničiti samo na najglavnije pouke iz iskustva koja se neposredno tiču zadatka proletarijata u odnosu prema državnoj vlasti. *(Ovdje je rukopis prekinut. Red.)*

POGOVOR PRVOM IZDANJU

Ova brošura napisana je u avgustu i septembru 1917. Već sam bio sastavio plan sljedeće, sedme, glave: »Iskustvo ruskih revolucija od 1905. i 1917.«. Ali osim naslova nisam uspio da napišem ni redak iz te glave: »omela« me politička kriza, predvečerje oktobarske revolucije 1917. Takvoj »smetnji« čovjek se može samo radovati. Ali drugi dio brošure (posvećen »Iskustvu ruskih revolucija od 1905. i 1917«) trebaće, možda, odgoditi za duže vrijeme; prijatnije je i korisnije sticati »iskustvo revolucije« nego o njemu pisati.

Petrograd. 30. novembra 1917. *Pisac*

Napisano avgusta — septembra 1917.
Štampano kao brošura 1918.
u Petrogradu.

(Preveo RODOLJUB ČOLAKOVIĆ)

DRUGI POLITIČKI SPISI

ZADACI REVOLUCIJE

Rusija je sitnoburžoaska zemlja. Ogromna većina stanovništva pripada sitnoj buržoaziji. Kolebanja te klase između buržoazije i proletarijata su neizbježna. Tek kad se ona pridruži proletarijatu, pobjeda stvari revolucije, stvari mira, slobode i predaje zemlje trudbenicima osigurana je lako, glatko, brzo i mirno.

Tok naše revolucije pokazuje nam ta kolebanja u praksi. Ne stvarajmo sebi iluzija u pogledu eserovske i menjševičke partije, stojmo čvrsto na svom klasnom proleterskom putu. Bijeda siromašnih seljaka, strahote rata, strahote gladi — sve to pokazuje masama sve očiglednije i očiglednije pravilnost proleterskog puta, potrebu podrške proleterske revolucije. »Mirne« sitnoburžoaske nade u »koaliciju« s buržoazijom, u kompromis s njom, u mogućnost da se »mirno« sačeka »skora« Ustavotvorna skupština itd., sve to tok revolucije nemilosrdno, surovo i neumoljivo razbija. Kornilovština je bila posljednja surova pouka, u krupnim razmjerima, pouka koja je upotpunila hiljade i hiljade sitnih pouka, pouka koja se sastoji u tome da kapitalisti i spahije svuda obmanjuju radnike i seljake, pouka koja se sastoji u tome da oficiri obmanjuju vojnike itd. itd.

Nezadovoljstvo, negodovanje, ogorčenje u vojsci, u seljaštvu, među radnicima raste. »Koalicija« esera i menjševika s buržoazijom, koja sve obećava a ništa ne ispunjava, nervira mase, otvara im oči i gura ih na ustanak.

Raste opozicija lijevih među eserima (Spiridonova i drugi) i među menjševicima (Martov i drugi), koja je već dostigla oko 40% u »Vijeću« i na »kongresu« tih partija. A *dolje*, kod proletarijata i seljaštva, naročito siromašnog, *većina* esera i menjševika su *»lijevi«*.

Kornilovština uči. Kornilovština nas je mnogome naučila.

Ne može se znati hoće li sad sovjeti moći da pođu dalje od eserovskih i menjševičkih vođa i time osiguraju miran razvitak revolucije, ili će opet tapkati u mjestu i time proleterski ustanak učiniti neizbježnim.

To se može znati.

Naša je stvar da pomognemo da se učini sve što je moguće da se osigura »posljednja« šansa mirnog razvitka revolucije, da pomognemo tome izlaganjem našeg programa, objašnjavanjem njegovog općenarodnog karaktera, njegovog apsolutnog poklapanja s interesima i zahtjevima ogromne većine stanovništva.

Sljedeći reci i predstavljaju pokušaj izlaganja tog programa.

Pođimo s njime dublje u »donje slojeve«, masama, službenicima, radnicima, seljacima, ne samo svojima nego naročito i eserovskim, vanpartijskim, zaostalim. Po arajmo se da ih potaknemo na samostalno razmišljanje, na donošenje svojih odluka, na odašiljanje *svojih* delegacija na savjetovanje u sovjete, u vladu; onda naš rad neće propasti *ma kakav bio* ishod savjetovanja. Onda će on valjati i za savjetovanje, i za izbore za Ustavotvornu skupštinu i za svaku političku aktivnost uopće.

Život uči da su boljševički program i taktika pravilni. Kako je malo vremena proteklo od 20. aprila do kornilovštine, a koliko se toga za to vrijeme dogodilo.

Iskustvo *masa*, iskustvo *ugnjetenih* klasa dalo je ovima za to vrijeme strašno mnogo, i vođe esera i menjševika potpuno su se razišle s masama. Upravo na sasvim konkretnom programu, ukoliko budemo uspjeli da diskusiju o njemu prenesemo u mase, to će i da se pokaže najnesumnjivije.

Pogubnost paktiranja s kapitalistima

1. Ostaviti na vlasti predstavnike buržoazije, makar i u malom broju, ostaviti takve notorne kornilovce kao što su generali Aleksejev, Klembovski, Bagration, Gagarin i drugi, ili takve koji su pokazali svoju potpunu nemoć pred buržoazijom i svoju sposobnost da postupaju bonapartistički, kao Kerenski — to znači, s jedne strane, širom otvoriti vrata

gladi i neminovnoj ekonomskoj katastrofi, koju kapitalisti namjerno ubrzavaju i zaoštravaju, a s druge strane, vojničkoj katastrofi, jer vojska mrzi štab glavnokomandujućeg i ne može da s entuzijazmom učestvuje u imperijalističkom ratu. Osim toga, ako kornilovski generali i oficiri ostanu na vlasti, oni će nesumnjivo *otvoriti front Nijemcima namjerno*, kao što su učinili s *Galicijom i Rigom*. Ovo može da se spriječi jedino sastavljanjem nove vlade, na novim načelima koja ćemo izložiti niže. Nastavljanje ma kakvog paktiranja s buržoazijom, poslije svega što smo proživjeli od 20. aprila, bilo bi od strane esera i menjševika ne samo pogreška nego i direktna izdaja naroda i revolucije.

Vlast sovjetima

2. Sva vlast u državi treba da pređe isključivo u ruke predstavnika sovjeta radničkih, vojničkih i seljačkih deputata na temelju određenog programa i s tim da je vlast u svemu odgovorna sovjetima. Odmah se moraju izvršiti novi izbori za sovjete, i to kako radi uzimanja u obzir cjelokupnog narodnog iskustva posljednjih, sadržajem vrlo bogatih, nedjelja revolucije, tako i radi odstranjivanja vapijućih nepravdi (neproporcionalnosti, nejednakosti izbora itd.) koje su ovdje-ondje ostale neispravljene.

Sva vlast u mjestima gdje još ne postoje demokratski izabrane ustanove, a tako isto i u vojsci, treba da pređe isključivo u ruke mjesnih sovjeta i od njih izabranih komesara i drugih organa, ali samo biranih.

Bezuvjetno i svuda, s punom pomoći države, treba da se izvrši naoružanje radnika i revolucionarnih trupa, tj. trupa koje su na djelu dokazale svoju sposobnost da uguše kornilovce.

Mir narodima

3. Sovjetska vlada treba da *neodložno* predloži *svim* ratujućim narodima (tj. u isto vrijeme i njihovim vladama, i radničkim i seljačkim masama) da se odmah zaključi opći mir na bazi demokratskih uvjeta, kao i da se neodložno zaključi primirje (bar na tri mjeseca).

Glavni uvjet demokratskog mira je odricanje od aneksija (osvajanja) — i to ne u nepravilnom smislu da sve države dobivaju nazad ono što su izgubile, nego u jedino pravilnom smislu da *svaka* narodnost, bez ikakvog izuzetka, i u Evropi i u kolonijama, dobiva slobodu i mogućnost da sama riješi hoće li da formira *posebnu* državu ili da uđe u sklop neke druge države.

Predlažući uvjete mira, sovjetska vlada treba da odmah na djelu pristupi njihovom ispunjavanju, tj. da objelodani i raskine tajne ugovore kojima smo dosad bili vezani, koje je sklopio car i koji obećavaju ruskim kapitalistima pljačkanje Turske, Austrije itd. Zatim moramo da odmah zadovoljimo zahtjeve Ukrajinaca i Finaca, da im osiguramo, kao i svim ostalim neruskim narodima u Rusiji, punu slobodu, sve do slobode odvojenja, da to isto primijenimo prema *cijeloj* Jermeniji, da se obavežemo da ćemo evakuirati nju i turske teritorije koje smo okupirali itd.

Takvi uvjeti mira neće kod kapitalista naići na dobar prijem, ali će kod svih naroda naići na tako ogromne simpatije i izazvaće tako veliku, svjetskoistorijsku eksploziju oduševljenja i općeg negodovanja zbog odugovlačenja pljačkaškog rata da ćemo, najvjerovatnije, odmah dobiti primirje i pristanak na otvaranje pregovora o miru. Jer radnička revolucija protiv rata neodoljivo raste svuda, i nju mogu pokrenuti naprijed ne fraze o miru (pomoću kojih odavno obmanjuju radnike i seljake *sve* imperijalističke vlade, ubrajajući tu i našu vladu Kerenskog), nego jedino raskid s kapitalistima i predlaganje mira.

Ako se ostvari ono što je najmanje vjerovatno, tj. ako nijedna od ratujućih država ne prihvati čak ni primirje, tada će rat s naše strane postati stvarno iznuđen, stvarno pravedan i odbrambeni rat. Već sama spoznaja proletarijata i siromašnog seljaštva da je to tako učiniće Rusiju nekoliko puta jačom i u vojnom pogledu, naročito poslije potpunog raskida s kapitalistima, koji pljačkaju narod, a da i ne govorimo o tome da će tada rat s naše strane — ne na riječima nego na djelu — biti rat u savezu s ugnjetenim klasama svih zemalja, rat u savezu s ugnjetenim narodima cijelog svijeta.

Posebno treba upozoriti narod da ne vjeruje tvrđenju kapitalista, kome ponekad vjeruju strašljivci i malograđani, da

tobože engleski i drugi kapitalisti mogu da, u slučaju raskida našeg sadašnjeg, pljačkaškog saveza s njima, nanesu ozbiljnu štetu ruskoj revoluciji. To tvrđenje je skroz-naskroz lažno, jer »saveznička finansijska podrška«, bogateći bankare, »podržava« ruske radnike i seljake samo onako kako uže podržava obješenog. Rusija ima dovoljno žita, uglja, nafte, željeza, i samo treba da se oslobodi spahija i kapitalista, koji pljačkaju narod pa da se ti proizvodi pravilno raspodijele. Što se tiče eventualne ratne opasnosti za ruski narod od strane njegovih sadašnjih saveznika, pretpostavka da bi tobože Francuzi i Talijani mogli da ujedine svoje trupe s njemačkim i da ih krenu protiv Rusije, koja je predložila pravedan mir, očigledno je glupa pretpostavka; pa čak i kad bi Engleska, Amerika i Japan objavili rat Rusiji (što je za njih osobito teško, kako zbog izvanredne nepopularnosti takvog rata u masama tako i zbog materijalnih suprotnosti interesa među kapitalistima tih zemalja u pitanju podjele Azije, a naročito u pitanju pljačkanja Kine), oni ne bi mogli pričiniti Rusiji ni stoti dio one štete i onih nevolja koje joj pričinjava rat s Njemačkom, Austrijom i Turskom.

Zemlja trudbenicima

4. Sovjetska vlada treba da odmah proglasi privatno vlasništvo na spahijsku zemlju ukinutim bez otkupa i da preda tu zemlju na upravljanje seljačkim komitetima dok Ustavotvorna skupština ne donese rješenje. Na upravljanje istim seljačkim komitetima treba da se preda i spahijski inventar, s tim da se on bezuvjetno i u prvom redu besplatno daje na korišćenje siromašnim seljacima.

Takve mjere, koje već odavno zahtijeva ogromna većina seljaštva i u rezolucijama svojih kongresa i u stotinama lokalnih instrukcija (kao što se to, uostalom, vidi i iz rezimea 242. instrukcije u »Izvestijama Sovjeta seljačkih deputata«) bezuvjetno su i neodložno potrebne. Nikakva otezanja, od kojih je seljaštvo toliko trpjelo za vrijeme »koalicione« vlade, ne smiju više da se dopuste.

Svaku vladu koja bi oklijevala s tim mjerama treba smatrati *protivnarodnom* vladom koja je zaslužila da je ustanak

radnika i seljaka zbaci i zgazi. I obrnuto, samo vlada koja je ostvarila te mjere biće svenarodna vlada.

Borba protiv gladi i privrednog rasula

5. Sovjetska vlada treba da odmah uvede u čitavoj državi radničku kontrolu nad proizvodnjom i potrošnjom. Bez toga, kao što je već pokazalo iskustvo poslije 6. maja, sva obećanja i pokušaji reformi su nemoćni, i glad, zajedno s neviđenom katastrofom, prijeti čitavoj zemlji iz nedjelje u nedjelju. Potrebna je neodložna nacionalizacija banaka i osiguravajućih društava, kao i najvažnijih grana industrije (nafte, uglja, metalurgije, šećera itd.) naporedo s bezuvjetnim ukidanjem trgovačke tajne i uvođenjem stalnog nadzora od strane radnika i seljaka nad ništavnom manjinom kapitalista, koji se bogate na državnim liferacijama i izbjegavaju kontrolu i pravedno oporezovanje svojih profita i imovine.

Te mjere, koje ne oduzimaju ni kopjejku vlasništva ni srednjim seljacima, ni kozacima, ni sitnim zanatlijama, apsolutno su pravilne radi podjednakog nošenja tereta rata i radi neodložne borbe protiv gladi. Tek kad se obuzda maroderstvo kapitalista i učini kraj njihovom svjesnom kočenju proizvodnje, moći će se postići povećanje produktivnosti rada, uvođenje opće radne obaveze, pravilna razmjena žita za industrijske proizvode, vraćanje u državnu kasu mnogih milijardi papirnog novca koje bogataši skrivaju.

Bez tih mjera nije moguće ni ukidanje vlasništva na spahijske zemlje bez otkupa, jer su spahijske zemlje većim dijelom založene u bankama i interesi spahija i kapitalista su nerazdvojno prepleteni.

Posljednja rezolucija Ekonomskog odjeljenja Sveruskog centralnog izvršnog komiteta sovjeta radničkih i vojničkih deputata (»Rabočaja Gazeta« br. 152) priznaje ne samo »*štetnost*« vladinih mjera (kao što je povećanje cijena žitu da bi se bogatili spahije i kulaci), ne samo »činjenicu *potpune neaktivnosti* centralnih organa za reguliranje ekonomskog života formuliranih pri vladi«, nego čak i »*kršenje zakona*« od strane te vlade. To priznanje vladajućih partija esera i menjševika još jedanput pokazuje koliko je zločinačka politika paktiranja s buržoazijom.

Borba protiv spahijske i kapitalističke kontrarevolucije

6. Kornilovljev i Kaledinov ustanak podržala je čitava spahijska i kapitalistička klasa s partijom kadeta (»narodne slobode«) na čelu. To je već potpuno dokazano činjenicama koje su objavljene u »Izvestijama« CIK-a.

Ali za potpuno ugušenje te kontrarevolucije, pa čak ni za istragu nad njom, nije učinjeno ništa, i ne može biti učinjeno ništa ozbiljno prije nego što vlast pređe u ruke sovjeta. Nikakva komisija koja nema državne vlasti ne može da izvrši potpunu istragu, da pohapsi krivce itd. Samo sovjetska vlada može i mora to učiniti. Jedino ona može da, hapseći generale kornilovce i vođe buržoaske kontrarevolucije (Gučkova, Miljukova, Rjabušinskog, Maklakova i komp.), raspuštajući kontrarevolucionarne organizacije (Državnu dumu, oficirske lige itd.), stavljajući njihove članove pod kontrolu mjesnih sovjeta i rasformirajući kontrarevolucionarne jedinice, zaštiti Rusiju od neizbježnog ponavljanja »kornilovskih« pokušaja.

Samo ona može da stvori komisiju za potpunu i javnu istragu o aferi kornilovaca kao i o sličnim aferama, iako je buržoazija i povela postupak, a boljševička partija bi, sa svoje strane, pozvala radnike da se potpuno pokoravaju i pružaju pomoć samo takvoj komisiji.

Samo sovjetska vlada mogla bi da se s uspjehom bori protiv tako vapijuće nepravde kao što je prigrabljivanje najvećih štamparija i većine listova od strane kapitalista, pomoću miliona napljačkanih od naroda. Potrebno je zabraniti buržoaske kontrarevolucionarne listove (»Reč«, »Russkoe Slovo« itd.), konfiscirati njihove štamparije, objaviti da je privatno oglašavanje u listovima državni monopol, pretvoriti ih u vladin list koji izdaju sovjeti i koji seljacima govori istinu. Samo na taj način može se i mora izbiti iz ruku buržoazije moćno sredstvo nekažnjive laži i klevete, obmanjivanja naroda, varanja seljaštva, pripremanja kontrorevolucije.

Miran razvitak revolucije

7. Pred demokratskom Rusijom, pred sovjetima, pred eserovskom i pred menjševičkom partijom otvara se sad mogućnost, koja se izvanredno rijetko susreće u istoriji revo-

lucija, da se osigura sazivanje Uštavotvorne skupštine u određenom roku, bez novih otezanja, mogućnost da se zemlja zaštiti od vojne i privredne katastrofe, mogućnosti da se osigura miran razvitak revolucije.

Ako sad sovjeti uzmu, potpuno i isključivo, državnu vlast u svoje ruke radi provođenja u život gore izloženog programa, sovjetima je osigurana ne samo podrška od strane devet desetina stanovništva Rusije, radničke klase i ogromne većine seljaštva, nego i najveći revolucionarni entuzijazam armije i većine naroda, onaj entuzijazam bez kojeg pobjeda nad glađu i ratom nije moguća.

Ni o kakvom otporu sovjetima ne bi sad moglo biti ni govora kada se sami sovjeti ne bi kolebali. Nijedna klasa neće se usuditi da digne ustanak protiv sovjeta, a spahije i kapitalisti će, poučeni iskustvom kornilovštine, mirno ustupiti vlast na ultimativni zahtjev sovjetâ. Da se savlada otpor kapitalista programu sovjeta, dovoljna će biti kontrola radnika i seljaka nad eksploatatorima i kazne kao što je konfiskacija čitave imovine spojene s kratkotrajnim zatvorom za one koji se ne potčine.

Ako uzmu svu vlast, sovjeti bi mogli još i sad — i to je, vjerovatno, njihova posljednja šansa — da osiguraju miran razvitak revolucije, mirne izbore svojih deputata od strane naroda, mirnu borbu partija unutar sovjeta, provjeravanje programa raznih partija na praksi, miran prelaz vlasti iz ruke jedne partije u ruke druge.

Ako ta mogućnost bude propuštena, čitav tok razvitka revolucije, počevši od pokreta 20. aprila pa sve do kornilovštine, ukazuje na neizbježnost najoštrijeg građanskog rata između buržoazije i proletarijata. Neminovna katastrofa približiće taj rat. On će morati da se svrši, kako pokazuju svi ljudskom umu pristupačni podaci i argumenti, potpunom pobjedom radničke klase, podrškom koju će za ostvarenje izloženog programa radničkoj klasi dati siromašno seljaštvo; ali taj rat može da bude veoma težak, krvav, može da staje života desetke hiljada spahija, kapitalista i oficira koji s njima simpatiziraju. Proletarijat se neće zaustaviti ni pred kakvim žrtvama za spas revolucije, kojeg nema izvan izloženog

programa. Ali proletarijat bi svim silama pomagao sovjete ako bi oni ostvarili svoju posljednju šansu za miran razvitak revolucije.

Napisano u prvoj polovini septembra 1917.
Štampano 9. i 10. oktobra (26. i 27. septembra) 1917.
u listu »Rabočij Put« br. 20 i 21.
Potpis: N. K.

(Preveo ZVONKO TKALEC)

O DRŽAVI

(Predavanje na Sverdlovljevu univerzitetu 11. jula 1919)

Drugovi, predmet naše današnje besjede, prema planu koji je kod vas usvojen i meni saopšten, jeste pitanje države. Ja ne znam koliko ste vi već upoznati s tim pitanjem. Ako se ne varam, vaši kursevi su tek počeli, i vama će ovo biti prvi put da prilazite tom pitanju sistematski. Ako je tako, vrlo je moguće da ja u prvom predavanju o tom teškom pitanju neću uspjeti da budem dovoljno jasan u izlaganju i mnogim slušaocima dovoljno razumljiv. I ako bi se to dogodilo, neka vas to, molim vas, ne zbunjuje, jer pitanje države je jedno od najsloženijih, najtežih pitanja, jedno od pitanja koje su buržoaski naučnici, pisci i filozofi svakako najviše zapetljali. Zato nikad ne treba očekivati da se u kratkoj besjedi, odjedanput, može postići potpuno razjašnjenje tog pitanja. Poslije prvog predavanja o tome treba da obilježite nerazumljiva ili nejasna mjesta, da biste se na njih vratili drugi, treći i četvrti put, da biste ono što je ostalo nerazumljivo dopunili i razjasnili dalje, kasnije, kako iz lektire, tako i iz pojedinih predavanja i besjeda. Nadam se da ćemo imati prilike da se sastanemo još jedanput i tada ćemo moći izmijenjati mišljenja o svim naknadnim pitanjima i provjeriti šta je ostalo najnejasnije. Nadam se isto tako da ćete besjede i predavanja dopuniti time što ćete izvjesno vrijeme posvetiti čitanju bar nekih od najglavnijih djela Marxovih i Engelsovih. Nema sumnje da ćete u spisku literature i priručnicima koji slušaocima sovjetske i partijske škole stoje na raspoloženju u biblioteci, koju vi imate, — nema sumnje da ćete ta glavna djela naći i kako, opet, u prvi mah ponekog od vas može uplašiti težina izlaganja — moram vas ponovo

upozoriti da vas to ne treba da zbunjuje, da će ono što je nerazumljivo pri prvom čitanju biti razumljivo pri drugom čitanju ili kad priđete pitanju kasnije s neke druge strane, jer, ponavljam još jedanput, pitanje je tako složeno i tako su ga zapetljali buržoaski naučnici i pisci, da svako ko hoće o tome pitanju ozbiljno da razmisli i da to pitanje samostalno savlada mora mu prilaziti nekoliko puta, vraćati se i vraćati na nj, studirati pitanje s raznih strana da bi ga jasno i sigurno shvatio. A vraćati se na to pitanje biće vam utoliko lakše što je to tako osnovno, tako bitno pitanje čitave politike, da ćete ne samo u tako burno, revolucionarno vrijeme kao što je ovo koje mi sad preživljujemo, nego i u najmirnije vrijeme u svakom listu, povodom svakog ekonomskog ili političkog problema, uvijek naići na pitanje: šta je država, u čemu je njena suština, u čemu je njen značaj i kakav je stav naše partije, partije koja se bori za obaranje kapitalizma, partije komunista, kakav je njen stav prema državi — svakog dana vi ćete se na to pitanje, ovim ili onim povodom, vraćati. A najglavnije je da vas vaša lektira, besjede i predavanja koja ćete čuti o državi osposobe da prilazite tom pitanju samostalno, jer ćete to pitanje sretati povodom najrazličitijih slučajeva, kod svakog sitnog problema, u najneočekivanijim vezama, u razgovorima i diskusijama s protivnicima. Tek kad naučite da se samostalno snalazite u tom pitanju — tek tada možete smatrati da ste dovoljno čvrsti u svojim uvjerenjima i tek tada ih možete dovoljno uspješno braniti pred kim hoćete i kad hoćete.

Poslije ovih kratkih napomena preći ću na samo pitanje šta je država, kako je ona nastala i kakav u osnovi treba da bude stav partije i radničke klase, koja se bori za potpuno obaranje kapitalizma — partije komunista — prema državi.

Rekao sam već da će se teško naći neko drugo pitanje koje su predstavnici buržoaske nauke, filozofije, pravne nauke, političke ekonomije i publicistike tako zapetljali, namjerno i nenamjerno, kao pitanje države. Vrlo često to pitanje i danas miješaju s pitanjima religije, vrlo često ne samo predstavnici vjerskih učenja (od njih se to može sasvim prirodno očekivati), nego i ljudi koji smatraju da su slobodni od vjerskih predrasuda miješaju specijalno pitanje države s pitanjima religije i pokušavaju da konstruišu — vrlo često složeno,

s idejnim filozofskim prilaženjima i obrazloženjem — ucenje o tome da je država nešto božansko, nešto natprirodno, da je ona neka sila pomoću koje je čovječanstvo živjelo i koja ljudima daje ili ima da dâ, koja nosi sa sobom nešto što nije od čovjeka, nego mu je dato spolja, da je ona — sila božanskog porijekla. I treba reći da je to učenje tako tijesno povezano s interesima eksploatatorskih klasa — veleposjednika i kapitalista — da tako služi njihovim interesima, da je tako duboko proželo sve navike, sva shvatanja, svu nauku gospode buržoaskih predstavnika, da ćete na njegove ostatke naići na svakom koraku, sve tamo do shvatanja države kod menjševika i esera, koji s indignacijom odbijaju i samu pomisao da se nalaze u zavisnosti od vjerskih predrasuda i koji su uvjereni da mogu trezveno gledati na državu. To pitanje je tako zapetljano i zamršeno zato što ono (zaostajući u tom pogledu samo za osnovima ekonomske nauke) zadire u interese vladajućih klasa više nego ijedno drugo pitanje. Učenje o državi služi za pravdanje društvenih privilegija, za pravdanje postojanja eksploatacije, za pravdanje postojanja kapitalizma, — i zato treba očekivati u tom pitanju nepristrasnost, prilaziti u tom pitanju stvarima tako kao da vam ljudi koji pretenduju na naučnost mogu ovdje dati gledište čiste nauke, — zato je to najveća pogreška. U pitanju o državi, u učenju o državi, u teoriji o državi uvijek ćete naći, kad se upoznate s pitanjem i uđete dovoljno u nj, uvijek ćete naći borbu različitih klasa među sobom, borbu koja se odražava ili nalazi svoj izraz u borbi pogleda na državu, u ocjeni uloge i značaja države.

Da bismo tom pitanju prišli na najnaučniji način, treba da bacimo bar letimičan istorijski pogled na to kako je država nastala i kako se ona razvijala. Ono najsigurnije u pitanju nauke o društvu i prijeko potrebno da bismo stvarno stekli praksu da tom pitanju pravilno prilazimo i da ne dopustimo da se izgubimo u masi sitnica ili u ogromnoj raznovrsnosti mišljenja koja se bore, ono najvažnije da bismo tom pitanju prišli s gledišta naučnog — jeste: ne zaboravljati osnovnu istorijsku vezu, gledati na svako pitanje s gledišta kako je neka pojava u istoriji nastala, kroz koje je glavne etape u svom razvitku ta pojava prolazila, i s gledišta tog njenog razvitka gledati — šta je data stvar postala danas.

Ja se nadam da ćete se u pitanju države upoznati s Engelsovim djelom »Porijeklo porodice, privatne svojine i države«. To je jedno od osnovnih djela modernog socijalizma; prema svakoj rečenici u tom djelu možemo se odnositi s povjerenjem, s povjerenjem da nijedna rečenica u njemu nije rečena nasumce, da je svaka napisana na osnovu ogromnog istorijskog i političkog materijala. Nema sumnje da u toj knjizi svi dijelovi nisu podjednako pristupačno, razumljivo izloženi: neki od njih pretpostavljaju čitaoca koji već raspolaže izvjesnim znanjima iz istorije i ekonomije. Ali i opet kažem: ne treba da vas zbunjuje ako to djelo ne budete razumjeli odmah čim ga pročitate. To se gotovo nikad nikome ne dešava. Ali, kad se vratite na nj kasnije, kad se probudi kod vas interesovanje, vi ćete postići to da ćete ga razumjeti u najvećem dijelu, ako ne i cijelo. Pominjem tu knjigu zato što ona u navedenom pogledu omogućava pravilno prilaženje pitanju. Ona počinje kratkim istorijskim pregledom nastanka države.

Da bismo pravilno prišli tom pitanju, kao i svakom pitanju — na primjer, pitanju nastanka kapitalizma, eksploatacije među ljudima, socijalizma, pitanju kako se pojavio socijalizam, kakvi su ga uslovi rodili — svakom takvom pitanju može se solidno, sa sigurnošću prići tek kad se baci istorijski pogled na čitav njegov razvitak u cjelini. U ovom pitanju prije svega treba obratiti pažnju na to da država nije uvijek postojala. Bilo je vrijeme kad države nije bilo. Ona se pojavljuje ondje i onda gdje se i kada se pojavljuje podjela društva na klase, kada se pojavljuju eksploatatori i eksploatisani.

Dotle dok nije nastao prvi oblik eksploatacije čovjeka od strane čovjeka, prvi oblik podjele na klase — na robovlasnike i na robove, — dotle je još postojala patrijarhalna ili — kako je ponekad zovu — *klanska* (klan — bratstvo, rod, kad su ljudi živjeli u rodovima, bratstvima) porodica, i tragovi tog prvobitnog doba sačuvali su se dosta jasno u životu i običajima mnogih primitivnih naroda, i ako uzmete ma koje djelo o prvobitnoj kulturi, uvijek ćete naići na više ili manje određene opise, ukazivanja i uspomene na to da je postojalo doba, više ili manje nalik na prvobitni komunizam, kad podjele društva na robovlasnike i na robove nije

bilo. Tada nije bilo ni države, nije bilo posebnog aparata za sistematsku primjenu nasilja i za potčinjavanje ljudi nasilju. Takav aparat se i zove država.

U prvobitnom društvu, kada su ljudi još živjeli u malim rodovima, kad su se nalazili na najnižim stupnjevima svog razvitka, u stanju bliskom divljaštvu, u epohi od koje današnje civilizovano čovječanstvo dijeli nekoliko hiljada godina — u to doba ne vide se još znaci postojanja države. Vidimo gospodstvo običaja, autoritet, poštovanje, vlast koju su imale starješine roda, vidimo da se ta vlast priznavala ponekad i ženama — položaj žene tada nije bio nalik na današnji bespravni, potlačeni položaj — ali nigdje ne vidimo posebnu *kategoriju* ljudi koji se izdvajaju da bi upravljali drugima i da bi u interesu, u cilju upravljanja sistematski, stalno raspolagali izvjesnim aparatom prinude, aparatom nasilja, kakvi su danas, kao što vam je svima jasno, oružani odredi vojske, zatvori i ostala sredstva za potčinjavanje tuđe volje nasilju — ono što čini suštinu države.

Ako apstrahujemo ona takozvana vjerska učenja, dovijanja, filozofske konstrukcije, ona raznovrsna mišljenja koja konstruišu buržoaski naučnici, i potražimo pravu suštinu stvari, vidjećemo da se država svodi baš na takav izdvojen iz ljudskog društva, aparat upravljanja. Kad se pojavljuje takva posebna grupa ljudi, kojoj je jedini posao da upravlja i kojoj je radi upravljanja potreban poseban aparat prinude, potčinjavanje tuđe volje nasilju — zatvori, posebni odredi ljudi, vojska itd. — tada se pojavljuje i država.

Ali bilo je vrijeme kad države nije bilo, kad su se opšta povezanost, samo društvo, disciplina, raspored rada održavali snagom navike, tradicija, autoritetom ili poštovanjem koje su uživale starješine roda ili žene, koje su u to vrijeme imale često ne samo ravnopravan položaj s muškarcima, nego često i viši, i kad nije bilo posebne kategorije ljudi — specijalista za upravljanje. Istorija pokazuje da je država kao poseban aparat prinude nad ljudima, nastajala samo ondje i onda gdje se i kad se pojavljivala podjela društva na klase — to jest podjela na takve grupe ljudi od kojih jedni mogu da stalno prisvajaju rad drugih, gdje jedan eksploatiše drugog.

I tu podjelu društva na klase u istoriji moramo imati uvijek jasno pred očima, kao osnovnu činjenicu. Razvitak

svih ljudskih društava u toku hiljada godina u svim bez izuzetka zemljama pokazuje nam opštu zakonitost, pravilnost, dosljednost tog razvitka: u početku imamo društvo bez klasa — rano patrijarhalno, prvobitno društvo, u kome nije bilo aristokrata; zatim — društvo zasnovano na ropstvu, robovlasničko društvo. Kroz to je prošla cijela savremena civilizovana Evropa — ropstvo je prije dvije hiljade godina vladalo potpuno. Kroz to je prošla ogromna većina naroda ostalih dijelova svijeta. Kod najnerazvijenijih naroda tragovi ropstva postoje još i danas, i institucije ropstva naći ćete, na primjer, u Africi, i sada. Robovlasnici i robovi — to je prva krupna podjela na klase. Prva grupa bila je ne samo vlasnik sredstava za proizvodnju — zemlje, oruđa, ma kako primitivna u ono vrijeme ona bila, nego i vlasnik ljudi. Ta grupa zvala se robovlasnici, a oni koji su radili i davali svoj rad drugima — zvali su se robovi.

Poslije tog oblika došao je u istoriji drugi oblik — feudalizam. U ogromnoj većini zemalja ropstvo se u svom razvitku pretvorilo u kmetstvo. Osnovna je podjela društva: feudalci-spahije i kmetovi-seljaci. Oblik odnosa među ljudima promijenio se. Robovlasnici su robove smatrali svojim vlasništvom, zakon je učvršćivao takvo shvatanje i tretirao robove kao stvar kojom vlasnik robova potpuno raspolaže. Što se tiče kmeta — ostalo je klasno ugnjetavanje, zavisnost, ali feudalac-spahija nije smatran za vlasnika seljaka kao stvari, nego je samo imao pravo na njegov rad i pravo da ga prinudi na vršenje određenog kuluka. U praksi se, kao što svi znate, kmetstvo, naročito u Rusiji, gdje se najduže zadržalo i gdje je uzelo najsurovije forme, nije ni po čemu razlikovalo od ropstva.

Dalje, u feudalnom društvu, s razvijanjem trgovine, s nastajanjem svjetskog tržišta, s razvijanjem novčanog prometa nastajala je nova klasa — kapitalistička klasa. Iz robe, iz robne razmjene, iz nastajanja vlasti novca nastajala je vlast kapitala. U toku XVIII vijeka, tačnije — krajem XVIII vijeka, i u toku XIX vijeka došlo je do revolucija u cijelom svijetu. Feudalizam je bio istisnut iz svih zemalja zapadne Evrope. Najkasnije se to dogodilo u Rusiji. I u Rusiji je 1861. godine došlo do prevrata; posljedica tog prevrata bilo je smjenjivanje jednog oblika društva drugim — zamjena

feudalizma kapitalizmom, u, kome je ostala podjela na klase, ostali su razni tragovi i ostaci feudalizma, ali u osnovi — podjela na klase dobila je drugi oblik.

Vlasnici kapitala, vlasnici zemlje, vlasnici fabrika i zavoda predstavljali su i predstavljaju u svim kapitalističkim državama ništavnu manjinu stanovništva, koja potpuno raspolaže cjelokupnim narodnim radom i koja, prema tome, ima pod svojom vlasti, ugnjetava i eksploatiše cijelu masu trudbenika, od kojih su većina proleteri, najamni radnici, koji u procesu proizvodnje dobijaju sredstva za život samo od prodaje svojih radnih ruku, radne snage. Seljaci, razdvojeni i pritiješnjeni još u feudalizmu, s prelazom u kapitalizam pretvorili su se dijelom (većina njihova) u proletere, dijelom (manjina njihova) u imućno seljaštvo, koje je i samo unajmljivalo radnike i predstavljalo seosku buržoaziju.

Tu osnovnu činjenicu — prelaz društva iz prvobitnih oblika ropstva u feudalizam i, naposljetku, u kapitalizam — morate uvijek imati pred očima, jer samo ne zaboravljajući tu osnovnu činjenicu, samo stavljajući u taj osnovni okvir sva politička učenja, moći ćete pravilno ocijeniti ta učenja i jasno shvatiti na što se ona odnose, jer svaki od tih velikih perioda ljudske istorije — robovlasnički, feudalni i kapitalistički — obuhvata desetine i stotine vijekova i predstavlja takvo mnoštvo političkih oblika, raznovrsnih političkih učenja, mišljenja, revolucija, da se čovjek u cijelom tom neobičnom šarenilu i ogromnoj raznolikosti — naročito povezanoj s političkim, filozofskim i drugim učenjima buržoaskih naučnika i političara — može snaći samo ako se bude čvrsto držao, kao rukovodeće osnovne niti, te podjele društva na klase, promjene oblika klasnog gospodstva, i ako s tog gledišta bude razmatrao sva društvena pitanja — ekonomska, politička, duhovna, religijska itd.

Ako s gledišta te osnovne podjele pogledate na državu, vidjećete da prije podjele društva na klase, kao što sam već rekao, nije postojala ni država. Ali u onoj mjeri u kojoj nastaje i učvršćuje se podjela društva na klase, u onoj mjeri u kojoj nastaje klasno društvo, u toj mjeri nastaje i učvršćuje se i država. U istoriji čovječanstva imamo desetine i stotine zemalja koje su preživljavale i koje danas preživljavaju ropstvo, feudalizam i kapitalizam. U svakoj od njih, i pored

ogromnih istorijskih promjena koje su se vršile, i pored svih političkih peripetija i svih revolucija koje su bile vezane s tim razvitkom čovječanstva, s prelazom od ropstva preko feudalizma na kapitalizam i na današnju svjetsku borbu protiv kapitalizma, — vi uvijek vidite nastajanje države. Ona je uvijek bila izvjestan aparat koji se izdvajao iz društva i sastojao od grupe ljudi koji su se bavili samo time, ili gotovo samo time, ili poglavito time što su upravljali. Ljudi se dijele na one kojima se upravlja i na specijaliste za upravljanje, na one koji se izdižu iznad društva i koje nazivaju upravljačima, predstavnicima države. Taj aparat, ta grupa ljudi koji upravljaju drugima uvijek prigrabljuje u svoje ruke izvjestan aparat prinude, fizičke sile — bez obzira na to da li se nasilje nad ljudima izražava u primitivnoj toljagi, ili u epohi ropstva u usavršenijem tipu naoružanja, ili u vatrenom oružju koje se pojavilo u srednjem vijeku ili, najzad, u modernom oružju koje je u XX vijeku došlo do tehničkih čuda i koje se potpuno bazira na posljednjim tekovinama moderne tehnike. Metodi nasilja su se mijenjali, ali kad god je postojala država, postojala je u svakom društvu uvijek grupa lica koja su upravljala, koja su zapovijedala, gospodarila i koja su, radi održanja vlasti, imala u svojim rukama aparat fizičke prinude, aparat nasilja, onog naoružanja koje je odgovaralo tehničkom nivou svake pojedine epohe. I samo ulazeći dublje u te opšte pojave, postavljajući pitanje zašto nije postojala država kad nije bilo klasa, kad nije bilo eksploatatora i eksploatisanih i zašto je ona nastala kad su nastale klase — mi samo tako nalazimo određen odgovor na pitanje o suštini države i njenom značaju.

Država je mašina za održavanje gospodstva jedne klase nad drugom. Kad u društvu nije bilo klasa, kad su ljudi, prije epohe ropstva, radili u prvobitnim uslovima velike jednakosti, u uslovima najniže produktivnosti rada, kad je primitivni čovjek s teškom mukom dolazio do sredstava koja su potrebna za najgrublji primitivni život, tada nije nastajala, i nije mogla nastati, ni posebna grupa ljudi koji su specijalno izdvojeni za upravljanje i koji gospodare nad čitavim ostalim društvom. Tek kad se pojavio prvi oblik podjele društva na klase, kad se pojavilo ropstvo, kad je izvjesna klasa ljudi, koncentrisavši se na najgrublje oblike zemljoradničkog rada,

mogla proizvoditi izvjestan višak, kad taj višak nije bio apsolutno potreban za najbjedniji život roba, i dospijevao je u ruke robovlasnika, kad se na taj način učvrstilo postojanje te klase robovlasnika, i da bi se ono učvrstilo, bilo je nužno da se pojavi država.

I ona se pojavila — država robovlasnika — aparat koji je robovlasnicima davao u ruke vlast, mogućnost da upravljaju svim robovima. I društvo i država bili su tada kudikamo sitniji nego danas, raspolagali su neuporedivo slabijim aparatom veze — tada nije bilo današnjih saobraćajnih sredstava. Planine, rijeke i mora predstavljali su kudikamo veće prepreke nego danas, i formiranje države vršilo se u okviru kudikamo užih geografskih granica. Državni aparat, tehnički slab, služio je državi koja je imala relativno uske granice i uzak djelokrug. Ali ipak je bio aparat koji je prinuđivao robove da ostaju u ropstvu, koji je jedan dio društva držao pod stalnom prinudom, pod jarmom drugog. Prinuđavati jedan ogroman dio društva da sistematski radi za drugi — nije moguće bez stalnog aparata prinude. Dok nije bilo klasa — nije bilo ni tog aparata. Kad su se pojavile klase, pojavljivala se uvijek i svugdje zajedno s porastom i jačanjem te podjele i posebna institucija — država. Oblici države bili su neobično raznovrsni. U robovlasnička vremena, u najnaprednijim, najkulturnijim i najcivilizovanijim zemljama u ono vrijeme — na primjer, u staroj Grčkoj i Rimu koje su potpuno počivale na ropstvu — već imamo raznovrsne oblike države. Već tada nastaje razlika između monarhije i republike, između aristokratije i demokratije. Monarhija — kao vlast jednoga, republika — kao odsustvo svake neizborne vlasti; aristokratija — kao vlast relativno neznatne manjine, demokratija — kao vlast naroda (demokratija u bukvalnom prevodu s grčkog i znači: vlast naroda). Sve su te razlike nastale u epohi ropstva. I pored tih razlika, država robovlasničke epohe bila je robovlasnička država, bez obzira na to da li je ona bila monarhija ili republika aristokratska ili demokratska.

Na svakom kursu istorije starog vijeka, slušajući predavanje o ovom predmetu, čućete o borbi koja se vodila između monarhijskih i republikanskih država, ali osnovno je bilo to da robovi nisu smatrani za ljude; ne samo što nisu smatrani za građane, već ni za ljude. Rimski zakon tretirao ih je kao

stvar. Zakon o ubistvu, da i ne govorimo o drugim zakonima za zaštitu čovjekove ličnosti, nije važio za robove. On je štitio samo robovlasnike kao jedino priznate punopravne građane. Ako se osnivala monarhija, to je bila robovlasnička monarhija, ako se osnivala republika, to je bila robovlasnička republika. U njima su sva prava uživali robovlasnici, a robovi su, po zakonu, bili stvar i nad njima je bilo ne samo dozvoljeno svako nasilje, već se ni ubistvo roba nije smatralo zločinom. Robovlasničke republike razlikovale su se po svojoj unutrašnjoj organizaciji: bilo je aristokratskih i demokratskih republika. U aristokratskoj republici uzimao je učešća na izborima mali broj privilegovanih, u demokratskoj — učestvovali su svi, ali opet svi robovlasnici, svi osim robova. Taj osnovni momenat treba imati na umu, jer on baca najviše svjetlosti na pitanje države i jasno pokazuje suštinu države.

Država je mašina za ugnjetavanje jedne klase od strane druge klase, mašina pomoću koje jedna klasa drži u pokornosti druge potčinjene klase. Oblik te mašine biva različit. U robovlasničkoj državi imamo monarhiju, aristokratsku republiku ili čak demokratsku republiku. Oblici vladavine stvarno su bivali neobično raznovrsni, ali je suština stvari ostajala jedna i ista: robovi nisu imali nikakvih prava i ostajali su ugnjetena klasa, oni nisu smatrani za ljude. Isto vidimo i u feudalnoj državi.

Promjena oblika eksploatacije pretvarala je robovlasničku državu u feudalnu. To je imalo ogroman značaj. U robovlasničkom društvu — potpuna bespravnost roba, on nije smatran za čovjeka; u feudalnom — vezanost seljaka za zemlju. Osnovno obilježje feudalizma je to što se seljaštvo (a tada su seljaci predstavljali većinu, gradsko stanovništvo bilo je sasvim slabo razvijeno) smatralo vezanim za zemlju; odatle je potekao i sam pojam — krepostnoje pravo[1]. Seljak je mogao raditi određen broj dana za sebe na onom komadu zemlje koji mu je davao spahija; drugi dio dana radio je za gospodara. Suština klasnog društva ostajala je: društvo je počivalo na klasnoj eksploataciji. Punopravni su mogli biti samo spahije, seljaci su smatrani za bespravne. Njihov se položaj u praksi vrlo malo razlikovao od položaja robova u

---

[1] Vezan za zemlju kaže se ruski *zakrepoščonij* (=pritvrđen), kmet=*kreposnoj*. — *Prev.*

robovlasničkoj državi. Ali se ipak njihovu oslobođenju, oslobođenju seljaka, otvarao širi put, jer kmet nije smatran za direktnu svojinu spahije. On je mogao jedan dio vremena provoditi na svom komadu zemlje, mogao je, tako da kažem, u izvjesnoj mjeri da pripada sebi, i kmetstvo se pri široj mogućnosti za razvitak razmjene, trgovačkih odnosa, sve više i više raspadalo i sve više se širio krug oslobođenja seljaštva. Feudalno društvo je bilo uvijek složnije od robovlasničkog društva. Feudalno društvo imalo je u sebi jak elemenat razvitka trgovine i industrije, što je još u ono vrijeme vodilo kapitalizmu. U srednjem vijeku kapitalizam je prevladao. I ovdje su oblici države bili raznovrsni i ovdje imamo i monarhiju i republiku, iako mnogo slabije izraženu, ali su kao vladajući smatrani uvijek jedino feudalci-spahije. Kmetovi su bili apsolutno lišeni svih političkih prava.

Ni u epohi ropstva ni u epohi kmetstva gospodstvo neznatne manjine ljudi nad ogromnom većinom ljudi ne može da bude bez prinude. Cijela istorija puna je stalnih pokušaja ugnjetenih klasa da sruše ugnjetavanje. Istorija ropstva poznaje ratove za oslobođenje od ropstva koji su trajali mnogo decenija. Između ostalog: ime »spartakovci« koje su sad uzeli njemački komunisti — ta jedina njemačka partija koja se stvarno bori protiv kapitalističkog jarma — to ime oni su uzeli zato što je Spartak bio jedan od najistaknutijih heroja jednog od najvećih ustanaka robova prije otprilike dvije hiljade godina. Čitav niz godina svemoćna, na izgled, Rimska Imperija, koja se potpuno bazirala na ropstvu, trpjela je potrese i udare od ogromnog ustanka robova, koji su se naoružali i okupili pod vođstvom Spartaka, formiravši ogromnu vojsku. Na kraju krajeva, robovi su bili poubijani, pohvatani. podvrgnuti teškim mučenjima od strane robovlasnika. Ti građanski ratovi provlače se kroz cijelu istoriju klasnog društva. Ja sam sada naveo primjer najvećeg od tih građanskih ratova u epohi robovlasništva. Cijela epoha feudalizma isto tako je puna neprestanih seljačkih ustanaka. U Njemačkoj je, na primjer, u srednjem vijeku borba između dvije klase, spahija i kmetova, uzela široke razmjere i pretvorila se u građanski rat seljaka protiv spahija. Svima vama su poznati primjeri takvih čestih ustanaka seljaka protiv spahija-feudalaca i u Rusiji.

Da bi održao svoje gospodstvo, da bi očuvao svoju vlast, spahija je morao imati aparat koji bi ujedinio veliki broj njemu potčinjenih ljudi, potčinio ih izvjesnim zakonima, propisima, — i svi su se ti zakoni u osnovi svodili na jedno — održati vlast spahije nad kmetom. To je i bila feudalna država, koja je, na primjer, u Rusiji ili u sasvim zaostalim azijskim zemljama gdje i danas vlada feudalizam — po obliku se ona razlikovala — bila ili republikanska ili monarhijska. Kad je država bila monarhijska — priznavala se vlast jednoga; kad je ona bila republikanska — priznavalo se manje ili veće učešće biranih lica iz spahijskog društva, — tako u feudalnom društvu. Feudalno društvo je pretpostavljalo takvu podjelu na klase gdje je ogromna većina — kmetovi — bila u potpunoj zavisnosti od ništavne manjine — spahija — koji su posjedovali zemlju.

Razvitak trgovine, razvitak robne razmjene doveo je do izdvajanja nove klase — kapitalista. Kapital je nastao potkraj srednjeg vijeka, kad je svjetska trgovina, poslije otkrića Amerike, dostigla ogroman razvitak, kad se povećala količina plemenitih metala, kad su srebro i zlato postali sredstvo razmjene, kad je novčani promet omogućio da se ogromna bogatstva drže u jednim rukama. Srebro i zlato smatrano je u cijelom svijetu kao bogatstvo. Ekonomske snage spahijske klase slabile su, a razvijala se snaga nove klase — predstavnika kapitala. Preuređenje društva vršilo se tako da svi građani postanu u neku ruku jednaki, da otpadne ranija podjela na robovlasnike i robove, da se svi smatraju jednakim pred zakonom, bez obzira na to ko kakav kapital posjeduje — da li neko posjeduje zemlju kao privatni vlasnik ili je on golja koji ima samo radne ruke — svi su pred zakonom jednaki. Zakon podjednako štiti svakog, štiti svojinu onog koje ima od nasrtaja na svojinu od strane one mase koja, nemajući svojine, nemajući ničeg do svojih ruku, postepeno osiromašava, propada i pretvara se u proletere. To je kapitalističko društvo.

Ja se ne mogu na njemu detaljno zadržavati. Na to pitanje vi ćete se još vratiti kad budete prorađivali program partije — tada ćete čudi karakteristiku kapitalističkog društva. To društvo ustalo je protiv feudalizma, protiv starih feudalnih prava, s parolom slobode. Ali to je bila sloboda za onog ko ima svojinu. I kad je kmetstvo bilo srušeno, što

se dogodilo krajem XVIII — početkom XIX vijeka — u Rusiji se to dogodilo kasnije nego u drugim zemljama, 1861. godine — tada je na smjenu feudalnoj državi došla kapitalistička država, koja kao svoju parolu proklamuje svenarodnu slobodu, tvrdi da izražava volju cijelog naroda, poriče da je klasna država, i tu se između socijalista, koji se bore za slobodu cijelog naroda, i kapitalističke države razvija borba, koja je sad dovela do stvaranja sovjetske socijalističke republike i koja obuhvata cio svijet.

Da bismo shvatili borbu koja je povedena protiv svjetskog kapitala, da bismo shvatili suštinu kapitalističke države, moramo imati na umu da je kapitalistička država, ustajući protiv feudalne, išla u borbu s parolom slobode. Ukidanje kmetstva značilo je za predstavnike kapitalističke države slobodu i činilo im je uslugu utoliko ukoliko su se rušila feudalna prava, i seljaci su dobili mogućnost da imaju u potpunoj svojini onu zemlju koju su kupili putem otkupa ili malim dijelom iz obroka[2], — država na to nije obraćala pažnju: ona je štitila svojinu, bez obzira na to kojim je putem ova nastala, jer je počivala na privatnoj svojini. Seljaci su se pretvarali u privatne vlasnike u svim modernim civilizovanim državama. Država je štitila privatnu svojinu, i ondje gdje je spahija predavao dio zemlje seljaku — davala mu je naknadu putem otkupa, prodaje za novac. Država kao da je izjavljivala: očuvaćemo potpunu privatnu svojinu, i pružala joj je svaku moguću podršku i zaštitu. Država je priznavala tu svojinu svakom trgovcu, industrijalcu i fabrikantu. I to društvo zasnovano na privatnoj svojini, na vlasti kapitala, na potpunoj potčinjenosti svih neimućnih radnika i radnih masa seljaštva — to društvo je proglašavalo sebe vladajućim na osnovu slobode. Boreći se protiv kmetstva ono je svojinu proglasilo slobodnom i naročito se ponosilo time što je država tobože prestala biti klasna država.

Međutim, država je ostajala kao i ranije mašina koja pomaže kapitalistima da drže u potčinjenosti siromašno seljaštvo i radničku klasu, ali po spoljašnjem izgledu — ona je bila slobodna. Ona proklamuje opšte pravo glasa, izjavljuje na usta svojih pobornika, propovjednika, naučnika i filozofa

---

[2] Obrok, dažbina u naturi ili u novcu, koju plemić-posjednik, spahija, uzima od zavisnog seljaka, kmeta. — *Prev.*

da nije klasna država. Čak i sada, kad je protiv nje počela borba sovjetskih socijalističkih republika, oni optužuju nas — da mi narušavamo slobodu, da mi izgrađujemo državu zasnovanu na prinudi, na ugnjetavanju jednih od strane drugih, a da oni predstavljaju svenarodnu, demokratsku državu. Eto, to pitanje — države — dobilo je sada, u vrijeme početka socijalističke revolucije u cijelom svijetu, i baš u vrijeme pobjede revolucije u nekim zemljama, kad se naročito zaoštrila borba protiv svjetskog kapitala — pitanje države dobilo je najveći značaj i postalo, može se reći, najbolnije pitanje, žiža svih političkih pitanja i svih političkih diskusija današnjice.

Ma koju partiju uzeli mi u Rusiji ili u kojoj bilo civilizovanijoj zemlji, gotovo svi politički sporovi, razmimoilaženja, mišljenja vrte se sada oko pojma države. Da li je država u kapitalističkoj zemlji, u demokratskoj republici — naročito u republici tipa Švajcarske ili Amerike — u najslobodnijim demokratskim republikama, da li je država izraz narodne volje, rezultat svenarodne odluke, izraz nacionalne volje itd. — ili je pak država mašina koja služi za to da bi tamošnji kapitalisti mogli održavati svoju vlast nad radničkom klasom i seljaštvom? To je osnovno pitanje, oko koga se sada vrte politički sporovi u cijelom svijetu. Šta se govori o boljševizmu? Buržoaska štampa psuje boljševike. Nećete naći nijedan list koji ne ponavlja otrcanu optužbu protiv boljševika da su oni pogazili demokratiju. Ako naši menjševici i socijalisti-revolucionari u prostoti duše (a možda i ne u prostoti, ili je možda to prostota za koju je rečeno da je gora od lopovluka) misle da su oni otkrivači i pronalazači optužbe protiv boljševika da su ovi pogazili slobodu i demokratiju, onda se oni na najkomičniji način varaju. Ne postoji danas nijedan među najbogatijim listovima u najbogatijim zemljama, listovima koji troše desetine miliona na svoje rasturanje i u desetinama miliona primjeraka siju buržoasku laž i imperijalističku politiku — ne postoji ni jedan od tih listova koji nije ponovio ove osnovne argumente i optužbe protiv boljševizma: da su Amerika, Engleska i Švajcarska napredne države, zasnovane na demokratiji, a da je boljševička republika država razbojnika, da u njoj nema slobode, da su boljševici pogazili ideju demokratije i čak dotjerali dotle da su razjurili Ustavotvornu skupštinu. Te strašne optužbe protiv boljševika ponav-

ljaju se u cijelom svijetu. Te optužbe dovode nas pravo do pitanja: šta je država? Da bismo te optužbe razumjeli, da bismo se u njima snašli i potpuno svjesno zauzeli stav prema njima i da bismo se snašli ne samo na osnovu onog što čujemo nego imajući čvrsto mišljenje, moramo jasno shvatiti šta je država. Pred nama su svakojake kapitalističke države i sva ona učenja u njihovu odbranu koja su stvorena prije rata. Da bismo pravilno prišli rješavanju tog pitanja, moramo zauzeti kritički stav prema svim tim učenjima i shvatanjima.

Ja sam već naveo kao pomoć Engelsovo djelo »Porijeklo porodice, privatne svojine i države«. U njemu se baš veli da svaka država u kojoj postoji privatna svojina na zemlju i na sredstva za proizvodnju, u kojoj vlada kapital, ma koliko ona bila demokratska, jeste kapitalistička država, jeste mašina u rukama kapitalistâ za držanje radničke klase i siromašnog seljaštva u potčinjenosti. A opšte pravo glasa, ustavotvorna skupština, parlament — to je samo forma, mjenica svoje vrste, koja niukoliko ne mijenja suštinu stvari.

Oblik države može biti različit; kapital na jedan način ispoljava svoju moć ondje gdje postoji jedan oblik, na drugi — gdje postoji drugi, ali u suštini vlast ostaje u rukama kapitala: bilo da je pravo glasa ograničeno ili neograničeno, bilo da je to demokratska republika, i čak ukoliko je ona demokratskija, utoliko je to gospodstvo kapitalizma brutalnije, ciničnije. Jedna od najdemokratskijih republika na svijetu jesu Sjeveroameričke Sjedinjene Države, a nigdje se tako kao u toj zemlji (ko je tamo boravio poslije 1905. taj sigurno ima predstavu o tome), nigdje se vlast kapitala, vlast šačice milijardera nad cijelim društvom ne ispoljava tako brutalno, s tako javnim potkupljivanjem kao u Americi. Kapital, čim on postoji, vlada cijelim društvom, i nikakva demokratska republika, nikakvo pravo glasa ne mijenja suštinu stvari.

Demokratska republika i opšte pravo glasa bili su u poređenju s feudalnim sistemom ogroman progres; oni su omogućili proletarijatu da postigne onu ujedinjenost, ono udruženje koje je postigao, da formira one složne, disciplinovane redove koji vode sistematsku borbu protiv kapitala. Ničeg sličnog, čak ni približno sličnog, nije imao kmet, da i ne govorimo o robovima. Kao što znamo, robovi su dizali

ustanke, organizovali pobune, počinjali građanske ratove, ali nikad nisu mogli stvoriti svjesnu većinu, stvoriti partije koje rukovode borbom, nisu mogli jasno shvatiti kome cilju idu, i čak su u najrevolucionarnijim momentima istorije ispadali uvijek pioni u rukama vladajućih klasa. Buržoaska republika, parlament, opšte pravo glasa — sve to s gledišta svjetskog razvitka društva predstavlja ogroman progres. Čovječanstvo je išlo kapitalizmu, i tek je kapitalizam, zahvaljujući gradskoj kulturi, omogućio ugnjetenoj klasi proletera da postane svjesna sebe i da stvori onaj svjetski radnički pokret, one milione radnika koji su širom cijelog svijeta organizovani u partije, one socijalističke partije koje svjesno rukovode borbom masa. Bez parlamentarizma, bez izborâ, taj bi razvitak radničke klase bio nemoguć. Zato je sve to u očima najširih masa ljudi dobilo tako veliki značaj. Zato prelom izgleda tako težak. Buržoasku laž da je država slobodna i da je ona pozvana da štiti interese svih ne podržavaju i ne brane samo svjesni licemjeri, naučnici i popovi, nego i mase ljudi koji iskreno ponavljaju stare predrasude i koji ne mogu da shvate prelaz od starog kapitalističkog društva k socijalizmu. Ne samo ljudi koji se nalaze u neposrednoj zavisnosti od buržoazije, ne samo oni koji se nalaze pod jarmom kapitala ili koje je taj kapital potkupio (u službi kapitala nalazi se masa svakojakih naučnika, umjetnika, popova itd.), nego i ljudi koji se prosto nalaze pod uticajem predrasuda o buržoaskoj slobodi — sve se to u cijelom svijetu diglo protiv boljševizma, jer je sovjetska republika pri svom osnivanju odbacila tu buržoasku laž i otvoreno rekla: vi nazivate svoju državu slobodnom, a u stvari, dok postoji privatna svojina, vaša država, makar ona bila i demokratska republika, nije ništa drugo do mašina u rukama kapitalista za ugušivanje radnika, i ukoliko je država slobodnija, utoliko se to jasnije ispoljava. Primjer za to jesu: Švajcarska u Evropi, Sjeveroameričke Sjedinjene Države u Americi. Nigdje kapital ne vlada tako cinički i nemilosrdno i nigdje se to ne vidi tako jasno kao upravo u tim zemljama, iako su to demokratske republike, ma koliko one bile lijepo obojene, bez obzira na sve riječi o radnoj demokratiji, o jednakosti svih građana. Faktički, u Švajcarskoj i Americi vlada kapital, i svi pokušaji radnika da postignu iole ozbiljnije poboljšanje svog položaja dočekuje se odmah građanskim ratom. U tim zemljama ima

manje vojnika, stajaće vojske — u Švajcarskoj postoji milicija, i svaki Švajcarac ima kod kuće oružje, u Americi donedavno nije bilo stajaće vojske — i zato kad izbije štrajk, buržoazija se naoružava, unajmljuje vojnike i ugušuje štrajk — i nigdje se to ugušivanje radničkog pokreta ne vrši tako nemilosrdno i surovo kao u Švajcarskoj i Americi i nigdje se u parlamentu ne osjeća tako jako uticaj kapitala kao tamo. Snaga kapitala je sve, berza je sve, a parlament, izbori — to su marionete, lutke... ali, što dalje, to se više otvaraju oči radnika i sve šire se rasprostranjuje ideja sovjetske vlasti, naročito poslije krvavog pokolja koji tek što smo preživjeli. Radničkoj klasi postaje sve jasnija potreba nemilosrdne borbe protiv kapitalista.

Ma kakvim se oblicima republika maskirala, neka je ona i najdemokratskija republika, samo ako je buržoaska, ako je u njoj ostala privatna svojina na zemlju, na zavode i fabrike, i ako privatni kapital drži u najamnom ropstvu cijelo društvo, tj. ako se u njoj ne vrši ono o čemu govori program naše partije i sovjetski ustav, ta država je mašina za ugnjetavanje jednih od strane drugih. I tu mašinu mi ćemo uzeti u ruke one klase koja treba da sruši vlast kapitala. Mi ćemo odbaciti sve stare predrasude o tome da država predstavlja opštu jednakost —, to je obmana: dok postoji eksploatacija, ne može biti jednakosti. Veleposjednik ne može biti jednak s radnikom, gladan — sa sitim. Tu mašinu koja se zvala država, pred kojom ljudi zastaju sa sujevjernim poštovanjem i vjeruju starim bajkama da je ona opštenarodna vlast — tu mašinu proletarijat odbacuje i kaže: to je buržoaska laž. Mi smo tu mašinu oduzeli kapitalistima, uzeli smo je za sebe. Tom mašinom ili toljagom mi ćemo uništiti svaku eksploataciju, i kad na svijetu ne ostane mogućnosti eksploatacije, ne ostane vlasnikâ zemlje, vlasnikâ fabrikâ, ne bude tako da se jedni prejedaju, a drugi gladuju — tek onda kad ne ostane mogućnosti za sve to, mi ćemo tu mašinu baciti u staro gvožđe. Tada neće biti države, neće biti eksploatacije. To je gledište naše komunističke partije. Nadam se da ćemo se tom pitanju u sljedećim predavanjima vratiti — i više puta.

Prvi put štampano 18. januara 1929.
u listu »Pravda« br. 15.
(Preveo ZVONKO TKALEC)

EKONOMIKA I POLITIKA U EPOHI DIKTATURE PROLETARIJATA

O dvogodišnjem jubileju sovjetske vlasti mislio sam da napišem malu brošuru o temi s gornjim naslovom. Ali u gužvi svakodnevnog rada nisam dosad stigao da pođem dalje od prethodne pripreme pojedinih dijelova. Zato sam odlučio da pokušam kratko, konspektivno, izložiti najglavnije, po mom shvaćanju, misli o ovom pitanju. Razumije se, konspektivni karakter izlaganja ima u sebi mnogo nezgoda i minusa. Ali možda će mali revijalni članak ipak moći da postigne skroman cilj: postavljanje pitanja i davanje podloge za njegovo pretresanje od strane komunista raznih zemalja.

1

Teoretski je izvan svake sumnje da među kapitalizmom i komunizmom leži izvjestan prelazni period. On ne može da ne spaja u sebi crte ili svojstva oba ova sistema društvene privrede. Taj prelazni period ne može da ne bude period borbe između kapitalizma koji umire i komunizma koji se rađa; — ili drugim riječima: između pobijeđenog, ali ne i uništenog, kapitalizma i rođenog, ali još sasvim nejakog, komunizma.

Ne samo marksistu nego i svakom obrazovanom čovjeku koji je ovako ili onako upoznat s teorijom razvitka nužnost čitave istorijske epohe koju karakteriziraju te crte prelaznog perioda mora biti jasna sama po sebi. Pa ipak sva razmatranja o prelazu k socijalizmu koja slušamo od savremenih predstavnika sitnoburžoaske demokratije (a takvi su, uprkos svojoj tobože socijalističkoj etiketi, svi predstavnici II internacionale, računajući i ljude kao što su MacDonald i Jean Longuet, Kautsky i Friedrich Adler) odlikuju se potpunim

zaboravljanjem te očigledne istine. Sitnoburžoaskim demokratima svojstvena je odvratnost prema klasnoj borbi, maštanje o tome da se prođe bez nje, težnja za izglađenjem i izmirenjem, za zatupljenjem oštrih uglova. Zato takvi demokrati ili neće ni da čuju ni za kakvo priznanje cijelog istorijskog perioda prelaza od kapitalizma ka komunizmu ili smatraju za svoj zadatak izmišljanje planova za izmirenje obiju snaga koje se bore, umjesto da rukovode borbom jedne od tih snaga.

2

U Rusiji se diktatura proletarijata neizbježno mora odlikovati nekim osobenostima u poređenju s razvijenim zemljama uslijed vrlo velike zaostalosti i sitnoburžoaskog karaktera naše zemlje. Ali osnovne snage — i osnovne forme društvene privrede — u Rusiji su iste kao i u svakoj kapitalističkoj zemlji, tako da se te osobenosti mogu ticati samo onoga što nije najglavnije.

Te osnovne forme društvene privrede jesu: kapitalizam, sitna robna proizvodnja, komunizam. Te osnovne snage jesu: buržoazija, sitna buržoazija (naročito seljaštvo), proletarijat.

Ekonomika Rusije u epohi diktature proletarijata predstavlja borbu protiv koraka komunistički ujedinjenog rada — u jedinstvenom mjerilu ogromne države — protiv sitne robne proizvodnje i protiv kapitalizma, kako onog koji se održava, tako i protiv onog koji se na njenoj bazi ponovo rađa.

Rad je u Rusiji komunistički ujedinjen utoliko ukoliko je, prvo, ukinuto privatno vlasništvo na sredstva za proizvodnju, i ukoliko, drugo, proleterska državna vlast organizira u općenacionalnom mjerilu krupnu proizvodnju na državnoj zemlji i u državnim preduzećima, raspodjeljuje radnu snagu između raznih grana privrede i između raznih preduzeća, raspodjeljuje među trudbenike masovne količine proizvoda za potrošnju koji pripadaju državi.

Mi govorimo o »prvim koracima« komunizma u Rusiji (kao što to govori i naš partijski program usvojen u martu 1919) jer su svi ti uslovi ostvareni kod nas samo djelimično, ili drugim riječima: ostvarenje tih uslova nalazi se tek u početnom stadiju. Odmah, jednim revolucionarnim udarcem

učinjeno je ono što se uopće može učiniti odmah: na primjer, već prvog dana diktature proletarijata, 26. oktobra 1917 (8. novembra 1917), ukinuto je privatno vlasništvo na zemlju, bez naknade krupnim vlasnicima, eksproprirani su krupni vlasnici zemlje. Za nekoliko mjeseci eksproprirani su, također bez naknade, gotovo svi krupni kapitalisti, vlasnici tvornica, zavoda, akcionarskih preduzeća, banaka, željeznica i tako dalje. Državna organizacija krupne proizvodnje u industriji, prelaz od »radničke kontrole« na »radničko upravljanje« tvornicama, zavodima, željeznicama, — to je, u osnovnim i najglavnijim crtama, već ostvareno, ali u pogledu poljoprivrede to je tek počelo (»sovjetska gazdinstva«, krupna gazdinstva koja je organizirala radnička država na državnoj zemlji). Isto tako je tek počelo organiziranje raznih oblika zadruga sitnih zemljoradnika, kao prelaz od sitne robne poljoprivrede ka komunističkoj.[1] To isto treba reći o državnoj organizaciji raspodjele proizvoda umjesto privatne trgovine, tj. o državnom otkupu i dopremanju žita u gradove, industrijskih proizvoda u selo. Niže će biti navedeni statistički podaci koji o tom pitanju postoje.

Seljačko gazdinstvo ostaje i dalje sitna robna proizvodnja. Ovdje imamo neobično široku bazu kapitalizma koja ima vrlo duboke, vrlo čvrste korijene. Na toj bazi kapitalizam se održava i ponovo rađa — u najogorčenijoj borbi protiv komunizma. Oblici te borbe jesu: mješočničestvo i špekulacija protiv državnog otkupa žita (kao i drugih proizvoda), — uopće protiv državne raspodjele proizvoda.

3

Da bismo ilustrirali te apstraktne teoretske postavke, navešćemo konkretne podatke:

Državni otkup žita u Rusiji dao je, po podacima Komproda (Narodnog komesarijata ishrane), od 1. avgusta 1917. do 1. avgusta 1918. oko 30 miliona pudova. Slijedeće godine — oko 110 miliona pudova. Za prva tri mjeseca iduće

[1] Broj sovjetskih gazdinstava i zemljoradničkih komuna u Sovjetskoj Rusiji računa se otprilike na 3536 i 1961, broj zemljoradničkih artela na 3696. Naša Centralna statistička uprava vrši sad tačan popis svih sovjetskih gazdinstava i komuna. Rezultati će početi stizati u novembru 1919.

(1919—1920) kampanje otkup će, vjerovatno, dostići cifru od oko 45 miliona pudova, prema 37 miliona pudova za iste mjesece (avgust—oktobar) 1918.

Ove cifre jasno govore o laganom, ali neprestanom poboljšavanju stvari u smislu pobjede komunizma nad kapitalizmom. To poboljšavanje se postiže i pored nečuvenih teškoća što ih donosi građanski rat koji organiziraju ruski i inostrani kapitalisti naprežući sve snage najmoćnijih velikih sila svijeta.

Stoga, ma koliko lagali, ma koliko klevetali buržuji svih zemalja i njihovi otvoreni i prikriveni pomagači (»socijalisti« II internacionale), ostaje nesumnjivo: s gledišta osnovnog ekonomskog problema, diktaturi proletarijata je kod nas osigurana pobjeda komunizma nad kapitalizmom. Buržoazija cijelog svijeta upravo zato bijesni i divlja protiv boljševizma, organizira vojne najezde, zavjere itd. protiv boljševika, što ona odlično shvaća neizbježnost naše pobjede u preuređenju društvene privrede ako nas ne uguši vojnom silom. A ugušiti nas na taj način ne polazi joj za rukom.

Koliko smo mi upravo već pobijedili kapitalizam u tom kratkom roku koji nam je bio dan, i pored onih neviđenih teškoća u kojima smo morali raditi, vidi se iz sljedećih sumarnih cifara. Centralna statistička uprava baš sad je pripremila za štampu podatke o proizvodnji i potrošnji žita ne u čitavoj Sovjetskoj Rusiji, nego u 26 njenih gubernija.

Evo kakvi su rezultati:

26 gubernija Sovjetske Rusije	Stanovništvo (milioni)		Proizvodnja žita (bez sjemena i bez stočne hrane) (milioni pudova)	Žito dopremili: Komprod (milioni pudova)	Mješočnici (milioni pudova)	Ukupna količina žita kojim je raspolagalo stanovništvo (milioni pudova)	Potrošnja žita na 1 stanovnika (pudova)
Proizvođačke gubernije . .	Gradovi	4,4	—	20,9	20,6	41,5	9,5
	Sela	28,6	625,4	—	—	481,8	16,9
Potrošačke gubernije . .	Gradovi	5,9	—	20,0	20,0	40,0	6,8
	Sela	13,8	114,0	12,1	27,8	151,4	11,0
Ukupno:	(26 gub.)	52,7	739,4	53,0	68,4	714,7	13,6

Dakle, približno polovicu žita daje gradovima Komprod, drugu polovicu — mješočnici. Tačno ispitivanje ishrane gradskih radnika 1918. godine dalo je upravo tu proporciju. Pri tome za žito koje je dopremila država radnik plaća *devet puta manje* nego mješočnicima. Špekulantska cijena žita je *deset puta* viša od državne cijene. Tako kaže tačno izučavanje radničkih budžeta.

4

Navedeni podaci, ako se u njih dobro udubimo, daju nam tačan materijal koji pokazuje sve osnovne crte savremene ekonomike Rusije.

Trudbenici su oslobođeni od vjekovnih ugnjetača i eksploatatora, spahija i kapitalista. Ovaj korak naprijed k pravoj slobodi i k pravoj ravnopravnosti, korak koji po svojoj veličini, razmjerima i brzini svijet nije vidio, ne uzimaju u obzir pristalice buržoazije (računajući tu i sitnoburžoaske demokrate), koji govore o slobodi i jednakosti u smislu parlamentarne buržoaske demokratije, lažno je proglašavajući »demokratijom« uopće ili »čistom demokratijom« (Kautsky).

Ali trudbenici uzimaju u obzir baš pravu jednakost, pravu slobodu (slobodu od spahija i od kapitalista) i zato su tako čvrsto za sovjetsku vlast.

U seljačkoj zemlji prvi su profitirali, najviše su profitirali, odmah su profitirali od diktature proletarijata seljaci uopće. Za vrijeme spahija i kapitalista seljak u Rusiji je gladovao. Seljak još nikad, u toku dugih vjekova naše istorije, nije imao mogućnosti da radi za sebe: on je gladovao, dajući stotine miliona pudova žita kapitalistima, u gradove i u inostranstvo. Za vrijeme diktature proletarijata seljak je *prvi put* radio za sebe i *hranio se bolje od varošanina.* Seljak je prvi put vidio slobodu faktično: slobodu da jede svoj hljeb, slobodu od gladi. Pri raspodjeli zemlje ostvarila se, kao što je poznato, maksimalna jednakost: u ogromnoj većini slučajeva seljaci dijele zemlju »po broju usta«.

Socijalizam je uništenje klasa.

Da bi se uništile klase, treba, prvo, svrgnuti spahije i kapitaliste. Taj dio zadatka smo izvršili, ali to je tek dio,

i uz to *ne* najteži. Da bi se uništile klase, treba, drugo, uništiti razliku između radnika i seljaka, učiniti *sve njih — trudbenicima*. To se ne može učiniti odjedanput. To je zadatak koji je neuporedivo teži i, silom prilika, duži. To je zadatak koji se ne može riješiti svrgavanjem ma koje klase. On se može riješiti samo organizacionim preuređenjem čitave društvene privrede, prelazom od individualnog, izoliranog, sitnog robnog gazdinstva na kolektivno krupno gazdinstvo. Takav prelaz nužno je veoma dug. Takav prelaz može se prenagljenim i neopreznim administrativnim zakonodavnim mjerama samo usporiti i otežati. Ubrzati se može taj prelaz samo takvom pomoću seljaka koja bi mu omogućavala da u ogromnim razmjerima poboljša svu poljoprivrednu tehniku, da je temeljito izmijeni.

Da bi riješio drugi, teži dio zadatka, proletarijat koji je pobijedio buržoaziju mora se nepokolebljivo držati sljedeće osnovne linije svoje politike u odnosu prema seljaštvu: proletarijat mora odvajati, razgraničavati radnog seljaka od seljaka vlasnika, — seljaka radnika od seljaka trgovca, — seljaka trudbenika od seljaka špekulanta.

U tom razgraničavanju je *sva suština* socijalizma.

I nije čudo što socijalisti na riječima a sitnoburžoaski demokrati na djelu (Martovi i Černovi, Kautsky i komp.) tu suštinu socijalizma ne shvaćaju.

Razgraničavanje koje je ovdje spomenuto vrlo je teško, jer su u praktičnom životu sva svojstva »seljaka«, ma koliko ona bila različita, ma koliko ona bila protivrječna, spojena u jednu cjelinu. Ali ipak je razgraničavanje moguće, i ne samo moguće nego ono neizbježno proizlazi iz uslova seljačkog gazdinstva i seljačkog života. Radnog seljaka su vjekovima ugnjetavali spahije, kapitalisti, trgovci, špekulanti i *njihova država*, računajući tu i najdemokratskije buržoaske republike. Radni seljak je vjekovima gajio u sebi mržnju i neprijateljstvo prema tim ugnjetačima i eksploatatorima, i taj »odgoj« koji mu je dao sam život *primorava* seljaka da traži savez s radnikom protiv kapitalista, protiv špekulanta, protiv trgovca. A u isto vrijeme ekonomski uslovi, uslovi robne privrede, neizbježno čine seljaka (ne uvijek, ali u ogromnoj većini slučajeva) trgovcem i špekulantom.

Statistički podaci koje smo gore naveli očigledno pokazuju razliku između radnog seljaka i seljaka špekulanta. Se-

ljak koji je 1918—1919. dao gladnim radnicima gradova 40 miliona pudova žita po čvrstim, državnim cijenama, u ruke državnih organa, i pored svih njihovih nedostataka kojih je radnička vlada potpuno svjesna, ali koji su u prvom periodu prelaza k socijalizmu neodstranjivi, — eto taj seljak je radni seljak, punopravni drug socijalista-radnika, njegov najpouzdaniji saveznik, rođeni brat u borbi protiv jarma kapitala. A seljak koji je nezakonito prodao 40 miliona pudova žita po deset puta višoj cijeni od državne, iskorišćavajući oskudicu i glad gradskog radnika, varajući državu, jačajući i izazivajući svuda prevaru, pljačku, lopovske makinacije, — eto taj seljak je špekulant, saveznik kapitalista, klasni neprijatelj radnika, eksploatator. Jer imati viškove žita požnjevenog s općedržavne zemlje oruđem u čije je stvaranje uložen, ovako ili onako, ne samo rad seljaka nego i rad radnika i tako dalje, imati viškove žita i špekulirati njima — znači biti eksploatator gladnog radnika.

Vi ste narušavaoci slobode, jednakosti, demokratije, — dovikuju nam sa svih strana, ukazujući na nejednakost radnika i seljaka u našem ustavu, na rastjerivanju konstituante, na nasilno oduzimanje viškova žita itd. Mi odgovaramo: na svijetu nije bilo države koja je tako mnogo učinila za odstranjenje faktične nejednakosti i faktične neslobode od kojih je seljak trudbenik patio vjekovima. Ali jednakost sa seljakom špekulantom nećemo priznati nikad, kao što nećemo priznati »jednakost« eksploatatora s eksploatiranim, sitog s gladnim, »slobodu« prvog da pljačka drugog. A s onim obrazovanim ljudima koji neće da shvate tu razliku postupaćemo kao s bjelogardejcima, makar se ti ljudi nazivali demokratima, socijalistima, internacionalistima, Kautskima, Černovima, Martovima.

5

Socijalizam je uništenje klasa. Diktatura proletarijata učinila je za to uništenje sve što je mogla. Ali klase se ne mogu uništiti odmah.

I klase *su ostale* i *ostaće* u toku epohe diktature proletarijata. Diktatura neće biti potrebna kad iščeznu klase. One neće iščeznuti bez diktature proletarijata.

Klase su ostale, ali *svaka* se izmijenila u epohi diktature proletarijata; izmijenio se i njihov međusobni odnos. Klasna borbe ne iščezava za vrijeme diktature proletarijata, ona samo uzima druge oblike.

Proletarijat je za vrijeme kapitalizma bio ugnjetena klasa, klasa lišena svakog vlasništva na sredstva za proizvodnju, klasa koja je jedina bila neposredno i potpuno suprotstavljena buržoaziji i zato jedina sposobna da bude revolucionarna do kraja. Proletarijat je, svrgnuvši buržoaziju i osvojivši političku vlast, postao *vladajuća* klasa: on drži u rukama državnu vlast, on upravlja već podruštvljenim sredstvima za proizvodnju, on rukovodi kolebljivim, sredinskim elementima i klasama, on ugušuje poraslu energiju otpora eksploatatorâ. Sve su to *specijalni* zadaci klasne borbe, zadaci koje proletarijat ranije nije postavljao i nije mogao da postavlja.

Klasa eksploatatora, spahija i kapitalista, nije iščezla i ne može da odmah iščezne u diktaturi proletarijata. Eksploatatori su razbijeni, ali nisu uništeni. Njima je ostala međunarodna baza, međunarodni kapital, čije su oni odjeljenje. Njima su dijelom ostala neka sredstva za proizvodnju, ostao im je novac, ostale su im ogromne društvene veze. Energija njihovog otpora je porasla, upravo zbog njihovog poraza, na stotine i hiljade puta. »Vještina« upravljanja državom, vojskom, privredom daje im vrlo i vrlo veliku prevagu, tako da je njihovo značenje neuporedivo veće nego njihov dio u ukupnom broju stanovništva. Klasna borba oborenih eksploatatora protiv pobjedonosne avangarde eksploatiranih, tj. protiv proletarijata, postala je kudikamo ogorčenija. I to ne može biti drukčije ako govorimo o revoluciji, ako taj pojam ne zamjenjujemo (kao što to čine svi junaci II internacionale) reformističkim iluzijama.

Naposljetku, seljaštvo, kao i svaka sitna buržoazija uopće, zauzima i za vrijeme diktature proletarijata srednji, sredinski položaj: s jedne strane, to je dosta velika (a u zaostaloj Rusiji ogromna) masa trudbenika koju ujedinjuje zajednički interes trudbenika da se oslobode od spahija i kapitalista; s druge strane, to su izolirani sitni domaćini, vlasnici i trgovci. Takav ekonomski položaj neizbježno izaziva kolebanja između proletarijata i buržoazije. A pri zaoštrenoj borbi među proletarijatom i buržoazijom, pri nevjerovatno oštrom

mijenjanju svih društvenih odnosa, pri vrlo jakoj navici seljaka i sitnih buržuja uopće na ono što je staro, utabano, nepromjenljivo, prirodno je da ćemo kod njih neizbježno opažati prelaze od jedne strane k drugoj, kolebanja, zaokrete, nesigurnost itd.

U odnosu prema toj klasi — ili prema tim društvenim elementima — zadatak proletarijata je rukovođenje, borba za uticaj na nju. Voditi za sobom kolebljive, nepostojane — eto što treba da radi proletarijat.

Ako uporedimo sve osnovne snage ili klase i njihov međusobni odnos koji je diktatura proletarijata izmijenila, vidjećemo kolika je beskrajna teoretska besmislica, kolika je nedotupavost vulgarna, sitnoburžoaska predstava o prelazu k socijalizmu »preko demokratije« uopće, predstavu koju vidimo kod svih predstavnika II internacionale. Osnova te pogreške je predrasuda, naslijeđena od buržoazije, o apsolutnom, vanklasnom sadržaju »demokratije«. U stvari, i demokratija prelazi za vrijeme diktature proletarijata u potpuno novu fazu, i klasna borba diže se na viši stupanj, podređujući sebi sve moguće oblike.

Opće fraze o slobodi, jednakosti, demokratiji faktično su isto što i slijepo ponavljanje pojmova koji su otisak odnosa robne proizvodnje. Rješavati pomoću tih općih fraza konkretne zadatke diktature proletarijata znači prelaziti, na čitavoj liniji, na teoretsku, principijelnu poziciju buržoazije. S gledišta proletarijata pitanje se postavlja samo ovako: sloboda od ugnjetavanja od strane koje klase? jednakost koje klase s kojom klasom? demokratija na bazi privatnog vlasništva ili na bazi borbe za ukidanje privatnog vlasništva? itd.

Engels je davno objasnio u »Anti-Dühringu« da se pojam jednakosti, kao otisak odnosa robne proizvodnje, pretvara u predrasudu ako se jednakost ne shvaća u smislu *uništenja klasa.* Ta elementarna istina o razlici buržoaskodemokratskog i socijalističkog pojma jednakosti stalno se zaboravlja. A ako se ona ne zaboravlja, onda postaje očigledno da proletarijat, pošto je svrgao buržoaziju, čini time najodlučniji korak k uništenju klasa i da za dovršenje toga proletarijat mora i dalje voditi svoju klasnu borbu, iskorištavajući aparat

državne vlasti i primjenjujući razne metode borbe, uticaja, djelovanja u odnosu prema oborenoj buržoaziji i u odnosu prema kolebljivoj sitnoj buržoaziji.

(Nastaviće se)[2]

30. X 1919.

»Pravda« br. 250,
7. novembra 1919.
Potpis: N. Lenjin

(Preveo ZVONKO TKALEC)

---

[2] Članak nije završen. *Prev.*

O ČIŠĆENJU PARTIJE

Čišćenje partije razvilo se, očigledno, u ozbiljan i ogromno važan rad.

Postoje mjesta gdje čiste partiju oslanjajući se, uglavnom, na iskustvo, na ukazivanja vanpartijskih radnika, rukovodeći se njihovim ukazivanjima, računajući sa predstavnicima vanpartijske proleterske mase. To je ono najdragocjenije, najvažnije. Kad bi nam stvarno pošlo za rukom da *na taj način* očistimo partiju odozgo do dolje, »bez obzira na ličnosti«, to bi zaista bila krupna tekovina revolucije.

Jer tekovine revolucije ne mogu sad biti iste kao ranije. One neizbježno mijenjaju svoj karakter u zavisnosti od prelaza s vojnog fronta na privredni, od prelaza na novu ekonomsku politiku, od uslova koji u prvom redu zahtijevaju povećanje produktivnosti rada, povećanje radne discipline. U takvo vrijeme glavna tekovina revolucije postaje unutrašnje, ne mnogo vidljivo, ne upadljivo, ne odmah primjetno poboljšanje rada, njegove organizacije, njegovih rezultata; poboljšanje u smislu borbe protiv uticajâ sitnoburžoaske i sitnoburžoasko-anarhične stihije koji rastaču i proletarijat i partiju. Da bismo ostvarili takvo poboljšanje, treba da partiju čistimo od elemenata koji se odvajaju od masa (da i ne govorimo, razumije se, o elementima koji sramote partiju u očima mase). Naravno, mi se nećemo potčiniti svim ukazivanjima mase, jer se i masa neki put predaje — naročito u godinama izuzetne umornosti, premorenosti od prekomjernih teškoća i napora — predaje raspoloženjima koja nisu nimalo napredna. Ali u ocjenjivanju ljudi, u negativnom odnosu prema onima koji su se »prišljamčili«, koji su se »zakomesarili«, koji su se »birokratizovali«, ukazivanja van-

partijske proleterske mase, a u mnogim slučajevima i ukazivanja vanpartijske seljačke mase osobito su dragocjena. Radna masa vrlo fino hvata razliku između poštenih i odanih komunista i onakvih koji su odvratni čovjeku koji u znoju lica svoga zarađuje svoj hljeb, čovjeku koji nema nikakvih privilegija, nikakvih »povlastica«.

Čistiti partiju uzimajući u obzir ukazivanja vanpartijskih radnika — velika je stvar. Ona će nam dati ozbiljne rezultate. Ona će učiniti partiju kudikamo jačom avangardom klase nego što je bila ranije, učiniće je avangardom koja je čvršće povezana s klasom, koja je sposobnija da vodi k pobjedi usred mase teškoća i opasnosti.

Kao specijalni zadatak čišćenja partije ja bih još ukazao na njeno čišćenje od bivših menjševika. Po mom mišljenju, od menjševika koji su stupili u partiju nakon početka 1918. godine trebalo bi ostaviti u partiji, otprilike stoti dio, ne više, pa i to provjerivši svakog kog ostavljamo tri i četiri puta. Zašto? Zato što su menjševici, kao struja, u periodu od 1918—1921. godine dokazali dvije svoje osobine: prvu — da se vješto prilagođavaju, »lijepe« za vladajuću struju među radnicima; drugu — da još vještije služe, vjerno i pošteno, bjelogardejštini, da joj služe na djelu, odričući se nje na riječima. Obje ove osobine proizlaze iz cijele istorije menjševizma: treba se samo prisjetiti Akselrodovog »radničkog kongresa«, odnosa menjševikâ prema kadetima (i prema monarhiji) na riječima i na djelu itd. itd. Menjševici se »lijepe« za KPR ne samo i čak ne toliko iz makijavelizma (i ako su u pogledu metodâ buržoaske diplomatije menjševici još od 1903. godine dokazali da su prvoklasni majstori u toj oblasti) koliko zbog svoje »prilagodljivosti«. Svaki oportunist odlikuje se prilagodljivošću (ali svaka prilagodljivost nije oportunizam), i menjševici, kao oportunisti, prilagođavaju se, tako da kažem, »iz principa« vladajućoj struji među radnicima, uzimaju zaštitnu boju kao zec koji zimi postaje bijel. Tu osobenost menjševika treba znati i treba je uzeti u obzir. A uzeti je u obzir — to znači očistiti partiju otprilike do devedeset devet od sto od ukupnog broja menjševika koji su u KPR ušli poslije 1918. godine tj. onda kad je pobjeda boljševika počela da postaje najprije vjerovatna, a zatim nesumnjiva.

Partiju treba očistiti od lopova, od pobirokraćenih, nepoštenih, kolebljivih komunista i od menjševika koji su prefarbali »fasadu«, ali koji su u duši ostali menjševici.

20. septembra 1921. *N. Lenjin*

Objavljeno u biltenu „Agit-Rosta" br. 20, 21. septembra 1921. i u »Pravdi« br. 210 istog datuma.

(Preveo ZVONKO TKALEC)

O ZNAČAJU ZLATA SADA I POSLIJE POTPUNE POBJEDE SOCIJALIZMA

Najbolji način da proslavimo godišnjicu velike revolucije jeste da usredsredimo pažnju na njene neriješene zadatke. Naročito je umjesna i neophodna takva proslava revolucije onda kad postoje osnovni zadaci koje revolucija još nije riješila, kad treba usvojiti nešto novo (s gledišta onog što je revolucija dosad uradila) za rješenje tih zadataka.

Novo za našu revoluciju, u sadašnjem momentu, jeste neophodnost da pribjegnemo »reformističkom«, postupnom, oprezno-zaobilaznom metodu akcije u osnovnim pitanjima ekonomske izgradnje. Ta »novina« izaziva niz pitanja, nedoumica, sumnji — i teoritskih i praktičnih.

Teoretsko pitanje: kako objasniti prelaz, poslije niza najrevolucionarnijih akcija, na vanredno »reformističke« akcije na istom poprištu, u uslovima opšteg pobjedonosnog hoda revolucije kao cjeline? Ne postoji li tu »napuštanje pozicija«, »priznanje kraha« ili nešto slično? Neprijatelji, počevši od reakcionarâ polufeudalnog tipa pa do menjševikâ ili drugih vitezova II½ internacionale, kaže, naravno, da postoji. Zato oni i jesu neprijatelji da lansiraju takve tvrdnje svakim povodom i bez ikakvog povoda Dirljivo jedinstvo svih partija — od feudalaca do menjševikâ — u tom pitanju samo još jedanput dokazuje da nasuprot proleterskoj revoluciji sve te partije predstavljaju stvarno »jednu reakcionarnu masu« (kao što je predvidio, uzgred budi rečeno, Engels u svojim pismima Bebelu 1875. i 1884. godine).

Ali izvjesne... »nedoumice« ima i kod prijatelja.

Obnovićemo krupnu industriju i organizovaćemo neposrednu razmjenu proizvoda između nje i sitne seljačke

zemljoradnje pomažući njeno podruštvljavanje. Za obnovu krupne industrije uzećemo od seljaka na dug izvjesnu količinu hrane i sirovina putem razreza. Eto kakav smo plan (ili metod, sistem) sprovodili preko tri godine, do proljeća 1921. godine. To je bilo revolucionarno prilaženje zadatku u smislu direktnog i potpunog razbijanja starog društveno-ekonomskog sistema i njegove zamjene novim.

Od proljeća 1921. godine mi na mjesto tog prilaženja, plana, metoda, sistema akcijâ stavljamo (još nismo »stavili«, nego još uvijek samo stavljamo, i nismo toga potpuno svjesni) jedno sasvim drugo, reformističkog tipa: ne *razbijati* stari društveno-ekonomski sistem, trgovinu, sitno gazdinstvo, sitno preduzetništvo, kapitalizam, nego *oživljavati* trgovinu, sitno preduzetništvo, kapitalizam, oprezno i postepeno ovlađujući njima ili stvarajući mogućnost za njihovo podvrgavanje državnom regulisanju *samo prema stepenu* njihovog oživljavanja.

Sasvim drugo prilaženje zadatku.

U poređenju s ranijim, revolucionarnim, ovo prilaženje je reformističko (revolucija je takav preobražaj koji razbija staro u onom što je najosnovnije i najglavnije, a ne preinačuje ga oprezno, polagano, postepeno, trudeći se da razbija što je moguće manje).

Pita se: ako ste, isprobavši revolucionarne metode, priznali neuspjeh revolucionarnih metoda i prešli na reformistički, zar to ne dokazuje da vi uopšte proglašavate revoluciju za pogrešku? Zar to ne dokazuje da uopšte nije trebalo počinjati od revolucije, nego da je trebalo početi od reformi i ograničiti se na reforme?

Takav zaključak izvlače menjševici i njima slični. Ali taj zaključak je ili sofizam i prosto lupeštvo onih koji su u politici prošli i »kroz sito i kroz rešeto«, ili djetinjarija onih koji »nisu prošli« kroz pravo iskušenje. Za pravog revolucionara je najveća opasnost — možda čak i jedina opasnost — uveličavanje revolucionarnosti, zaboravljanje granica i uslovâ umjesne i uspješne primjene revolucionarnih metoda. Pravi revolucionari najviše su krhali sebi vrat kad su počinjali da »revoluciju« pišu velikim slovom, da uzdižu »revoluciju« u nešto gotovo božansko, da gube prisebnost, da gube sposobnost da najhladnokrvnije i najtrezvenije razmišljaju, mjere

provjeravaju u kom momentu, u kojim okolnostima i u kojoj oblasti akcije treba umjeti postupiti na revolucionaran način i u kom momentu, u kojim okolnostima i u kojoj oblasti akcije treba umjeti preći na reformističku akciju. Pravi revolucionari će propasti (ne u smislu spoljnog poraza, nego unutrašnjeg sloma njihove stvari) samo onda — ali onda će propasti sigurno — ako izgube trezvenost i ako zamisle da »velika, pobjedonosna, svjetska« revolucija može i mora sve moguće zadatke u svim okolnostima u svim oblastima obavezno rješavati na revolucionaran način.

Ko »zamisli« takvu stvar, taj je propao, jer je zamislio glupost u osnovnom pitanju, a u vrijeme ogorčenog rata (revolucija je najogorčeniji rat) kazna za glupost je poraz.

Otuda proizlazi da »velika, pobjedonosna, svjetska« revolucija može i mora primjenjivati samo revolucionarne metode? To ne proizlazi niotkuda. I to je direktno i apsolutno netačno. Ako ne napuštamo tlo marksizma, netačnost toga je jasna sama po sebi na osnovu čisto teorijskih postavki. Netačnost toga potvrđuje i iskustvo naše revolucije. Teorijski: za vrijeme revolucije prave se gluposti kao i u svako drugo vrijeme — rekao je Engels, i rekao je istinu. Treba nastojati da ih pravimo što manje i da što brže ispravljamo one koje su učinjene, analizirajući što je moguće trezvenije koje zadatke i kad možemo, a koje ne možemo da rješavamo revolucionarnim metodima. Naše vlastito iskustvo: Brestski mir je bio primjer akcije nimalo revolucionarne, nego reformističke ili čak gore nego reformističke, jer je to bila akcija idenja nazad, a reformističke akcije, po pravilu, idu naprijed polagano, a oprezno, postepeno, a ne idu nazad. Pravilnost naše taktike u vrijeme zaključenja Brestskog mira sad je toliko dokazana, svima jasna i opštepriznata da na to više ne vrijedi gubiti riječi.

Potpuno je dovršen samo buržoaskodemokratski posao naše revolucije. I mi imamo najzakonitije pravo da se time ponosimo. Proleterski ili socijalistički njen posao svodi se na tri glavna vida: 1) Revolucionarni izlaz iz imperijalističkog svjetskog rata: raskrinkavanje i *podrivanje* rata dviju svjetskih grupa kapitalističkih grabljivaca; s naše strane je to dovršeno potpuno; sa svih strana mogla bi to dovršiti samo revolucija u nizu razvijenih zemalja, 2) Stvaranja sovjetskog

sistema, forme ostvarenja diktature proletarijata. Svjetski prelom se izvršio. Epoha buržoaskodemokratskog parlamentarizma je završena. Počelo je novo poglavlje svjetske istorije: epoha proleterske diktature. Samo niz zemalja će usavršiti i dovršiti do kraja sovjetski sistem i sve moguće oblike proleterske diktature. Kod nas u toj oblasti ima još vrlo i vrlo mnogo nedovršenog. Bilo bi neoprostivo da to ne vidimo. Dovršavati, preinačavati, počinjati iz početka moraćemo još mnogo puta. Svaka stepenica koju budemo učinili naprijed, naviše u razvijanju proizvodnih snaga i kulture, treba da bude praćena dovršavanjem i preinačavanjem našeg sovjetskog sistema, a mi stojimo vrlo nisko u privrednom i kulturnom pogledu. Nas čekaju mnoga preinačavanja, i »uznemirivati se« zbog toga bio bi vrhunac besmislenosti (ako ne i gore od besmislenosti). 3) Ekonomska izgradnja osnovâ socijalističkog sistema. U toj oblasti nije dovršeno najglavnije, najosnovnije. A to je naš pravi posao, pravi i s principijelnog gledišta i s praktičnog gledišta, i s gledišta RSFSR danas, i s gledišta međunarodnog.

Čim najglavnije nije dovršeno u svojoj osnovi, treba na to obratiti svu pažnju. A teškoća je ovdje u formi prelaza.

»Nije dovoljno biti revolucionar i pristalica socijalizma ili komunist uopšte«, — pisao sam u aprilu 1918. godine u »Narednim zadacima sovjetske vlasti«. — Valja znati naći u svakom momentu onu specijalnu kariku lanca za koju se treba svom snagom uhvatiti da bi se zadržao cio lanac i solidno pripremio prelaz na sljedeću kariku, pri čemu red karika, njihov oblik, način na koji su spojene, njihova međusobna razlika u istorijskom lancu događaja nisu tako prosti i nisu tako glupi kao u običnom lancu koji je iskovao kovač.«

U oblasti rada o kojoj je riječ takvu kariku u ovom momentu predstavlja oživljavanje unutrašnje *trgovine* i pravilno državno regulisanje (usmjeravanje) te trgovine. Trgovina — to je ona »karika« u istorijskom lancu događaja, u prelaznim oblicima naše socijalističke izgradnje 1921—1922. godine, »*za koju treba da se svom snagom uhvatimo*« mi proleterska državna vlast, mi rukovodeća komunistička partija. Ako se *sad* za tu kariku »uhvatimo« dovoljno čvrsto, mi ćemo u najbližoj budućnosti sigurno ovladati *cijelim* lancem. Inače cijelim lancem nećemo ovladati, temelj socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa nećemo sagraditi.

To izgleda neobično. Komunizam i trgovina?! Nešto sasvim bez veze, besmisleno, daleko. Ali ako porazmislimo *ekonomski*, jedno od drugog nije dalje nego komunizam od sitne seljačke, patrijarhalne poljoprivrede.

Kad pobijedimo u svjetskim razmjerama, mi ćemo, mislim, od zlata napraviti javne nužnike na ulicama nekoliko najvećih gradova svijeta. To bi bila »najpravednija« i najpoučnija upotreba zlata za pokoljenja koja nisu zaboravila kako su zbog zlata pobili deset miliona ljudi i učinili bogaljima trideset miliona u »velikom oslobodilačkom« ratu od 1914—1918. godine, u ratu za rješenje velikog pitanja o tome koji je mir gori, Brestski ili Versajski; i kako se zbog tog istog zlata sigurno spremaju da pobiju dvadeset miliona ljudi i učine bogaljima šezdeset miliona ljudi u ratu recimo oko 1925. ili 1928. godine, recimo između Japana i Amerike, ili između Engleske i Amerike ili nekako u toj vrsti.

Ali ma koliko da je »pravedna«, ma koliko da je korisna, ma koliko da je humana pomenuta upotreba zlata, mi ćemo ipak reći: treba još raditi desetak-dvadesetak godina s istim naprezanjem i s istim uspjehom kao što smo radili od 1917 – 1921, samo na kudikamo širem poprištu, da bismo radom došli do toga. A zasad: zlato u RSFSR treba čuvati, prodavati ga što skuplje, kupovati za njega robu što jevtinije. S kurjacima treba kurjački urlati, a što se tiče istrebljenja svih kurjaka, kao što priliči u razumnom ljudskom društvu, pridržavaćemo se mudre ruske poslovice: »Ne hvali se kada u boj krećeš, već se hvali kad se zdravo vratiš«...

Trgovina je jedino moguća ekonomska veza između desetina miliona sitnih zemljoradnika i krupne industrije *ako*... *ako* pored tih zemljoradnika nema grandiozne krupne mehanizovane industrije sa mrežom električnih vodova, industrije koja može i po svojoj tehničkoj snazi i po svojim organizacionim »nadgradnjama« i popratnim pojavama snabdjeti sitne zemljoradnike boljim proizvodima u većoj količini, brže i jevtinije nego prije. U svjetskim razmjerama ovo »ako« *je već ostvareno*, taj uslov već postoji, ali izolovana zemlja, i uz to jedna od najzaostalijih kapitalističkih zemalja, koja je pokušala da odmah i neposredno realizuje, pretvori u život, praktično organizuje *novu* vezu između industrije i poljoprivrede nije mogla da savlada taj zadatak »jurišem«, i sad

mora da ga savlada nizom sporın, postepenih, opreznih »opsadnih« akcija.

Ovladati trgovinom, dati joj pravac, staviti je u izvjestan okvir, proleterska državna vlast može. Mali, sasvim mali primjer: u Donbasu je počelo malo, još vrlo malo, ali nesumnjivo ekonomsko oživljavanje, dijelom zahvaljujući povećanju produktivnosti rada u krupnim državnim rudnicima, dijelom zahvaljujući davanju pod zakup sitnih seljačkih rudnika. Proleterska državna vlast dobija, na taj način, malu (s gledišta razvijenih zemalja mizerno malu, a s obzirom na naše siromaštvo ipak primjetnu) količinu dopunskog uglja po cijeni koštanja, recimo od 100%, a prodaje je pojedinim državnim ustanovama po 120%, privatnim licima po 140%. (Napominjem u zagradama da uzimam potpuno proizvoljne cifre, prvo zato što tačne cifre ne znam, a drugo zato što kad bih i znao te cifre, ja ih sad ne bih objavljivao.) Ovo liči na to da mi *počinjemo*, iako u najskromnijim razmjerama, ovlađivati *prometom* između industrije i poljoprivrede, ovlađivati trgovinom na veliko, ovlađivati zadatkom: uhvatiti se za postojeću, sitnu, zaostalu industriju ili za krupnu, ali oslabljenu, ruiniranu, oživjeti na *datoj* ekonomskoj bazi trgovinu, dati osjetiti prosječnom, običnom seljaku (a to je masovna figura, predstavnik mase, nosilac stihije) ekonomsko oživljavanje, koristiti se tim za sistematskiji i uporniji, širi i uspješniji rad na obnovi krupne industrije.

Ne dopustimo da nama ovlada »socijalizam osjećanja« ili staroruško, poluaristokratsko, polumužičko, patrijarhalno raspoloženje, kojem je svojstveno bezrazložno prenebregavanje trgovine. Dopušteno je koristiti se i *treba* znati koristiti se svim i svakojakim ekonomskim prelaznim oblicima, čim se za to pojavljuje potreba, radi učvršćenja veze seljaštva sa proletarijatom, radi hitnog oživljenja narodne privrede u razorenoj i izmučenoj zemlji, radi poleta industrije, radi olakšanja daljih, širih i dubljih mjera, kao što je, na primjer, elektrifikacija.

Odnos reformi prema revoluciji odredio je tačno i pravilno samo marksizam, pri čemu je Mark mogao vidjeti taj odnos samo s jedne strane, naime: u situaciji koja je prethodila prvoj donekle čvrstoj, donekle trajnoj pobjedi proleta-

rijata makar u jednoj zemlji. U takvoj situaciji osnova pravilnog odnosa bilo je: reforme su uzgredni proizvod revolucionarne klasne borbe proletarijata. Za cio kapitalistički svijet taj odnos predstavlja temelj revolucionarne taktike proletarijata — azbuku koju izopačuju i zamračuju potkupljive vođe II internacionale i polupedantski, polumanirirani vitezovi II½ internacionale. Poslije pobjede proletarijata makar u jednoj zemlji pojavljuje se nešto novo u odnosu reformi prema revoluciji. Principijelno stvar ostaje ista, ali u formi nastaje promjena koju Marks lično nije mogao da predvidi, no koja se može shvatiti jedino na bazi filozofije i politike marksizma. Zašto smo mi mogli pravilno primijeniti brestsko odstupanje? Zato što smo otišli tako daleko naprijed da smo imali kuda da odstupamo. Mi smo s tako vrtoglavom brzinom, *za nekoliko nedjelja*, od 25. oktobra 1917. do Brestskog mira, izgradili sovjetsku državu, izašli revolucionarnim putem iz imperijalističkog rata, dovršili buržoaskodemokratsku revoluciju, da nam je *čak* ogromno kretanje unazad (Brestski mir) ostavilo ipak dovoljno pozicija da se koristimo »predahom« i da krenemo pobjedonosno naprijed, protiv Kolčaka, Denjkina, Judeniča, Pilsudskog, Vrangela.

Prije pobjede proletarijata reforme su uzgredan proizvod revolucionarne klasne borbe. Poslije pobjede one (ostajući u međunarodnim razmjerama isti »uzgredni proizvod«) predstavljaju za zemlju u kojoj je održana pobjeda, osim toga, neophodan i zakonit predah u slučajevima kad očigledno, poslije najmaksimalnijeg njihovog naprezanja, nedostaje snagâ za revolucionarno izvršenje ovog ili onog prelaza. Pobjeda stvara takvu »rezervu snaga« da je moguće održati se čak pri iznuđenom odstupanju — održati se i u materijalnom i u moralnom smislu. Održati se u materijalnom smislu — to znači sačuvati dovoljnu nadmoćnost snaga da nas neprijatelj ne bi mogao da razbije do kraja. Održati se u moralnom smislu znači ne dati se demoralisati, dezorganizovati, sačuvati trezvenu ocjenu situacije, sačuvati bodrost i čvrstinu duha, odstupiti makar i daleko nazad, ali koliko je potrebno, odstupiti tako da se može pravovremeno zaustaviti odstupanje i opet preći u ofanzivu.

Mi smo odstupili k državnom kapitalizmu. Ali mi smo odstupili koliko je potrebno. Mi odstupamo sad k državnom

regulisanju trgovine. Ali mi ćemo odstupiti koliko je potrebno. Već ima znakova da se nazire kraj tog odstupanja, da se nazire u ne odveć dalekoj budućnosti mogućnost zaustavljanja tog odstupanja. Ukoliko svjesnije, ukoliko složnije, ukoliko s manjim predrasudama izvršimo to neophodno odstupanje, utoliko ćemo ga moći prije zaustaviti, utoliko će solidnije, brže i šire biti zatim naše pobjedonosno napredovanje.

5. novembra 1921. *N. Lenjin*

»Pravda«, br. 251,
6—7. novembra 1921.

(Preveo ZVONKO TKALEC)

KAKO DA REORGANIZUJEMO RADNIČKO-SELJAČKU INSPEKCIJU?

Prijedlog XII kongresa partije

Nesumnjivo je da Radničko-seljačka inspekcija predstavlja za nas ogromnu teškoću i da ta teškoća nije dosad otklonjena. Mislim da drugovi koji je otklanjaju na taj način što poriču korist ili potrebu Radničko-seljačke inspekcije — nisu u pravu. Ali u isto vrijeme ne poričem da je problem našeg državnog aparata i njegovog poboljšanja vrlo težak, sasvim neriješen i u isto vrijeme vanredno aktuelan problem.

Naš državni aparat, osim Narodnog komesarijata inostranih poslova, u najvećem stepenu predstavlja ostatak onog starog što je u najmanjem stepenu bilo podvrgnuto ozbiljnim promjenama. On je samo ovlaš osvježen odozgo, a u svemu ostalome predstavlja najtipičnije staro iz našeg starog državnog aparata. Da bismo otkrili način na koji da ga stvarno obnovimo, treba, čini se, da se za iskustvo obratimo našem građanskom ratu.

Kako smo postupali u opasnijim momentima građanskog rata?

Koncentrisali smo naše najbolje partijske snage u Crvenoj armiji; pribjegavali smo mobilizaciji najboljih među našim radnicima; tražili smo nove snage ondje gdje leži najdublji korijen naše diktature.

U istom pravcu treba, po mom uvjerenju, tražiti izvor za reorganizaciju Radničko-seljačke inspekcije. Predlažem našem XII partijskom kongresu da usvoji plan takve reorganizacije koji ovdje iznosim a koji se zasniva na originalnom proširenju naše Centralne kontrolne komisije.

Plenum Centralnog komiteta naše partije je već ispoljio tendenciju da se razvije u neku vrstu najviše partijske kon-

ferencije. On se sastaje prosječno najviše jedanput u dva mjeseca, a tekući rad u ime Centralnog komiteta svršava, kao što je poznato, naš Politbiro, naš Organizacioni biro, naš Sekretarijat itd. Mislim da treba ići do kraja tim putem kojim smo na ovaj način otpočeli i da plenume Centralnog komiteta definitivno pretvorimo u najviše partijske konferencije koje se održavaju jedanput u dva mjeseca i na kojima učestvuje Centralna kontrolna komisija. A ta Centralna kontrolna komisija treba da se, pod uslovima koji su dolje navedeni, spoji sa jezgrom reorganizovane Radničko-seljačke inspekcije.

Predlažem kongresu da izabere 75—100 novih članova Centralne kontrolne komisije, radnikâ i seljakâ. Oni koji budu kandidovani treba da se u pogledu partijskih stvari podvrgnu istom provjeravanju kao i obični članovi Centralnog komiteta, jer će, kad budu izabrani, morati da uživaju sva prava članova Centralnog komiteta.

S druge strane, Radničko-seljačka inspekcija treba da bude svedena na 300 do 400 službenika, specijalno provjerenih u pogledu savjesnosti i u pogledu poznavanja našeg državnog aparata, a takođe koji su prošli kroz posebnu probu u pogledu poznavanja osnova naučne organizacije rada uopšte, a napose upravnih, kancelarijskih itd. poslova.

Po mom mišljenju, takvo spajanje Radničko-seljačke inspekcije sa Centralnom kontrolnom komisijom biće od koristi za obje ove ustanove. S jedne strane, Radničko-seljačka inspekcija će tim putem dobiti tako visok autoritet da, u najmanju ruku, neće biti gora od našeg Narodnog komesarijata inostranih poslova. S druge strane, naš Centralni komitet zajedno sa Centralnom kontrolnom komisijom izaći će definitivno na put svog pretvaranja u višu partijsku konferenciju na koji je on, u stvari, već stupio i kojim treba da ide dokraja da bi mogao pravilno, u dvojakom pogledu, ispuniti svoje zadatke: u pogledu planomjernosti, cjelishodnosti i sistematičnosti *svoje* organizacije i rada, i u pogledu povezanosti sa stvarno širokim masama preko naših najboljih radnika i seljaka.

Predviđam jedan prigovor koji može doći, neposredno ili posredno, iz krugova koji naš aparat čini starim, to jest od pristalica zadržavanja našeg aparata u onoj istoj upravo nemogućoj, upravo nepristojnoj dorevolucionarnoj formi u

kojoj se i dandanas nalazi (uzgred budi rečeno, mi sad imamo priliku, koja nije baš česta u istoriji, da postavljamo rokove koji su potrebni za izvršenje radikalnih socijalnih promjena i mi sad jasno vidimo *šta* se može uraditi za pet godina, a za šta su potrebni mnogo duži rokovi).

Taj prigovor se sastoji u tome da će, tobože, reforma koju predlažem dovesti samo do haosa. Članovi Centralne kontrolne komisije muvaće se po svim ustanovama ne znajući, kuda, zašto i kome da se obrate, unoseći svuda dezorganizaciju, odvajajući službenike od njihovog tekućeg posla itd. itd.

Ja mislim da je neprijateljski izvor tog prigovora tako očigledan da na nj nije potrebno ni odgovoriti. Samo se po sebi razumije da će predsjedništvo Centralne kontrolne komisije i narodni komesar Radničko-seljačke inspekcije sa svojim kolegijumom (a u odgovarajućim slučajevima i naš Sekretarijat Centralnog komiteta) morati više od godine dana uporno raditi na tome da pravilno organizuju svoj narodni komesarijat i njegov rad u zajednici s Centralnom kontrolnom komisijom. Narodni komesar Radničko-seljačke inspekcije može da, po mom mišljenju, ostane narodni komesar (i treba da ostane), baš kao i čitav kolegijum, zadržavajući rukovođenje radom čitave Radničko-seljačke inspekcije pa, prema tome, i svim članovima Centralne kontrolne komisije koji će mu biti »otkomandovani« na raspolaganje. 300 do 400 službenika Radničko-seljačke inspekcije koji ostaju, po mom planu, vršiće, s jedne strane, čisto sekretarske dužnosti kod drugih članova Radničko-seljačke inspekcije i kod pridodatih joj članova Centralne kontrolne komsiije, a, s druge strane — moraće biti visoko kvalifikovani, specijalno provjereni, specijalno pouzdani, imati visoku platu koja ih potpuno oslobađa od sadašnjeg, zaista nesrećnog (da ne kažem gore) položaja činovnika Radničko-seljačke inspekcije.

Uvjeren sam da će smanjenje broja službenika na cifru koju sam pomenuo mnogostruko poboljšati i kvalitet radnika Radničko-seljačke inspekcije i kvalitet čitavog rada, omogućavajući u isto vrijeme narodnom komesaru i članovima kolegijuma da se potpuno koncentrišu na organizaciju rada i na sistematsko, stalno podizanje njenog kvaliteta, koje za radničko-seljačku vlast i za naš sovjetski sistem predstavlja tako apsolutnu potrebu.

S druge strane, mislim takođe da će narodni komesar Radničko-seljačke inspekcije morati da poradi dijelom na spajanju, a dijelom na koordiniranju najviših instituta za organizaciju rada (Centralni institut rada, Institut naučne organizacije rada itd.), kojih sad u republici ima najmanje 12. Pretjerana jednoobraznost i tendencija za spajanjem koja otud proizlazi — bile bi štetne. Naprotiv, tu treba naći razumnu i cjelishodnu sredinu između spajanja svih tih ustanova u jednu cjelinu i njihovog pravilnog razgraničenja, pri čemu svaka od tih ustanova treba da zadrži izvjesnu samostalnost.

Nema sumnje da će od takve reforme imati koristi, najmanje od Radničko-seljačke inspekcije, i naš Centralni komitet, i to i u smislu povezanosti s masama, i u smislu regularnosti i solidnosti svog rada. Tada će se moći (i morati) zavesti stroži i odgovorniji sistem pripremanja sjednica Politbiroa, na kojima će morati da prisustvuje određen broj članova Centralne kontrolne komisije, određen za izvjestan period vremena ili po izvjesnom organizacionom planu.

Narodni komesar Radničko-seljačke inspekcije će zajedno s predsjedništvom Centralne kontrolne komisije morati da raspodjeljuje posao na članove ove posljednje bilo s gledišta njihove dužnosti da prisustvuju sjednicama Politbiroa i da provjeravaju sve dokumente koji na ovaj ili onaj način dolaze pred Politbiro, bilo s gledišta njihove dužnosti da svoje radno vrijeme posvećuju teoretskom pripremanju, izučavanju naučne organizacije rada, bilo s gledišta njihove dužnosti da praktično učestvuju u kontroli i poboljšanju našeg državnog aparata, počev od najviših državnih ustanova pa do najnižih masa itd.

Mislim takođe da će pored političke koristi od toga što će članovi Centralnog komiteta i članovi Centralne kontrolne komisije u slučaju takve reforme biti mnogo bolje informisani, bolje pripremljeni za sjednice Politbiroa (sve spise koji se odnose na te sjednice svi članovi Centralnog komiteta i Centralne kontrolne komisije treba da dobiju najkasnije 24 sata prije sjednice Politbiroa, osim u slučajevima koji ne trpe apsolutno nikakvo odlaganje i koji zahtijevaju specijalnu proceduru po kojoj će se članovi Centralnog komiteta i CKK upoznavati s njima i po kojoj će ih rješavati), među

dobitke treba staviti i to što će se u našem Centralnom komitetu smanjiti uticaj čisto ličnih i slučajnih momenata i samim tim smanjiti opasnost rascjepa.

Naš Centralni komitet je postao strogo centralizovana i visokoautoritativna grupa, ali rad te grupe nije stavljen u uslove koji odgovaraju njegovom autoritetu. Tome treba da pomogne reforma koju predlažem. Članovi Centralne kontrolne komisije, koji su dužni da u izvjesnom broju prisustvuju svakoj sjednici Politbiroa, treba da čine jednodušnu grupu koja će, »bez obzira na ličnosti«, morati da pazi na to da ih ničiji autoritet ne bi mogao spriječiti da stavljaju pitanja, da provjere dokumente i uopšte da postignu apsolutnu informisanost i najstrožu pravilnost postupaka.

Razumije se, u našoj sovjetskoj republici je socijalni sistem zasnovan na saradnji dvije klase: radnikâ i seljakâ, u kojoj sada, pod izvjesnim uslovima, mogu da učestvuju i »nepmani«, to jest buržoazija. Ako se pojave ozbiljna klasna razmimoilaženja među ovim klasama, rascjep će biti neizbježan, ali u našem socijalnom sistemu nisu nužno sadržani korijeni takvog rascjepa, i glavni zadatak našeg Centralnog komiteta i Centralne kontrolne komisije, kao i naše partije u cjelini, sastoji se u tome da pažljivo prate okolnosti koje mogu dovesti do rascjepa i da ih sprečavaju, jer će u krajnjoj liniji sudbina naše republike zavisiti od toga da li će seljačka masa poći s radničkom klasom, ostajući vjerna savezu s njom, ili će dopustiti »nepmanima«, to jest novoj buržoaziji, da je odvoje od radnika, da između nje i radnikâ stvore rascjep. I ukoliko budemo jasnije vidjeli pred sobom taj dvojaki ishod, ukoliko ga budu jasnije shvatili svi naši radnici i seljaci, utoliko ćemo imati više šansi za to da izbjegnemo rascjep, koji bi bio poguban za sovjetsku republiku.

23. januara 1923. *N. Lenjin*

»Pravda«, br. 16, 25. januara 1923.

(Preveo ZVONKO TKALEC)

BOLJE MANJE, A BOLJE[1]

U pitanju poboljšanja našeg državnog aparata Radničko-seljačka inspekcija ne treba, po mom mišljenju, ni da juri za kvantitetom niti da žuri. Mi smo dosad tako malo mogli da razmislimo i da se pobrinemo o kvalitetu našeg državnog aparata da će briga o naročito ozbiljnom pripremanju tog aparata, o koncentriranju u Radničko-seljačkoj inspekciji ljudskog materijala stvarno savremenog kvaliteta, tj. materijala koji ne zaostaje iza najboljih zapadnoevropskih uzora, biti sasvim opravdana. Naravno, taj uvjet je za socijalističku republiku odveć skroman. Ali nama je prvih pet godina prilično napunilo glavu nepovjerenjem i skepticizmom. Mi smo i nehotice skloni da se ovom osobinom prožimamo u odnosu prema onima koji odveć mnogo i odveć lako pričaju, na primjer, o »proleterskoj« kulturi. A nama bi za početak bilo dosta da imamo prave buržoaske kulture, nama bi za početak bilo dosta da budemo bez naročito izrazitih tipova predburžoaskih kultura, to jest bez činovničke ili feudalne kulture, itd. U pitanjima kulture užurbanost i neodmjerenost je štetnija od svega. To bi mnogi od naših mladih književnika i komunista morali da dobro utuve.

I u pitanju državnog aparata treba da sad iz dosadašnjeg iskustva izvučemo zaključak: radije malko polaganije.

Stvari s državnim aparatom su kod nas toliko žalosne, da ne kažem odvratne, da mi moramo najprije dobro razmisliti na koji način da se borimo protiv njegovih nedostataka, imajući na umu da ti nedostaci imaju svoje korijene u prošlosti koja, iako je srušena, nije iživljena, nije otišla u stadij kulture koja već spada u daleku prošlost. Ja namjerno

[1] Ovaj članak je posljednji Lenjinov rad. *Prev.*

kažem kulture, zato što u tim stvarima treba smatrati kao postignuto samo ono što je ušlo u kulturu, u svakodnevni život, u navike. A kod nas, može se reći, ono dobro u socijalnom uređenju nije sasvim do kraja prostudirano, nije shvaćeno, nije proosjećano, dohvaćeno je na brzinu, nije provjereno, nije isprobano, nije potvrđeno iskustvom, nije učvršćeno itd. Naravno, drukčije nije ni moglo biti u revolucionarnoj epohi i pri takvoj vrtoglavoj brzini razvitka koja nas je za pet godina dovela od carizma k sovjetskom sistemu.

Treba se na vrijeme urazumiti. Treba se prožeti spasonosnim nepovjerenjem prema prenagljenom kretanju naprijed, prema svakom hvalisanju itd., treba se zamisliti nad provjeravanjem onih koraka naprijed koje svakog časa proklamiramo, svake minute činimo i zatim svake sekunde dokazujemo da su nesigurni, nesolidni i neshvaćeni. Ovdje bi najštetnije bilo žuriti. Najštetnije bi bilo oslanjati se na to da nešto znamo ili na to da imamo donekle značajan broj elemenata za izgradnju stvarno novog aparata, koji stvarno zaslužuje ime socijalističkog, sovjetskog itd.

Ne, takvog aparata i čak elemenata njegovih ima kod nas smiješno malo, i mi moramo imati na umu da za stvaranje takvog aparata ne treba žaliti vremena i da treba utrošiti mnogo, mnogo, mnogo godina.

Koji elementi za stvaranje tog aparata postoje kod nas? Samo dva. Prvo, radnici koji su oduševljeni borbom za socijalizam. Ti elementi su nedovoljno prosvijećeni. Oni bi htjeli da nam dadu najbolji aparat. Ali oni ne znaju kako da to učine. Oni to ne mogu da učine. Oni se dosad nisu toliko razvili, nisu u sebi izgradili onu kulturu koja je za to potrebna. A za to je potrebna baš kultura. Tu se ništa ne može uraditi na silu ili na prepad, smjelošću ili energijom ili ma kojom najboljom ljudskom osobinom uopće. Drugo, elementi znanja, prosvjete, obrazovanja, kojih imamo smiješno malo u poređenju sa svim ostalim državama.

Pri tome ne treba zaboravljati da smo mi još odveć skloni tome da ta znanja nadoknađujemo (ili mislimo da ih možemo nadoknaditi) revnošću, velikom brzinom itd.

Da bismo obnovili naš državni aparat, mi treba da pošto poto postavimo sebi za zadatak: prvo — učiti, drugo — učiti i treće — učiti, a zatim to provjeravati, da nauka ne bi ostala

kod nas mrtvo slovo ili pomodna fraza (a to, treba priznati, biva kod nas veoma često), da bi nauka stvarno ulazila u krv i meso, da bi se pretvarala u sastavni elemenat svakodnevnog života potpuno i efikasno. Jednom riječju, mi treba da postavljamo ne one zahtjeve koje postavlja buržoazija zapadne Evrope, nego one koje vrijedi i dolikuje da postavlja zemlja koja ističe kao svoj zadatak: razviti se u socijalističku zemlju.

Zaključci iz rečenog: Radničko-seljačku inspekciju, oruđe poboljšanja našeg aparata, treba da učinimo stvarno uzornom ustanovom.

Da bi Radničko-seljačka inspekcija mogla dostići potrebnu visinu, treba se držati pravila: sedam puta mjeri, a jedanput kroji.

Za ovo je potrebno da stvarno najbolje što postoji u našem socijalnom sistemu bude s najvećom opreznošću, promišljenošću i potkovanošću primijenjeno na stvaranje novog narodnog komesarijata.

Za ovo je potrebno da se najbolji elementi koji postoje u našem socijalnom sistemu — naime: najnapredniji radnici, prvo, i, drugo, elementi stvarno prosviježeni, za koje možemo garantirati da neće nijednu riječ uzeti za gotovo, da neće reći nijednu riječ protiv savjesti — ne plaše priznati nikakvu teškoću i ne plaše nikakve borbe da bi postigli cilj koji su sebi ozbiljno postavili.

Mi se već pet godina vrzmamo amo-tamo oko poboljšanja našeg državnog aparata, ali to i jeste samo vrzmanje, koje je za pet godina dokazalo samo svoju nepotrebnost, ili čak svoju nekorisnost, ili čak svoju štetnost. To vrzmanje je na oko izgledalo kao rad, a u stvari je kvarilo naše ustanove i naše mozgove.

Treba, najzad, da se to izmijeni.

Treba uzeti za pravilo: bolje po broju malko manje, a po kvalitetu malko više. Treba uzeti za pravilo: bolje za dvije godine ili čak za tri godine, nego brže-bolje, bez ikakve nade u to da ćemo dobiti solidan ljudski materijal.

Znam da će to pravilo biti teško održati i primijeniti na našu stvarnost. Znam da će kod nas kroz hiljadu otvora probijati sebi put suprotno pravilo. Znam da će biti potrebno pružiti ogroman otpor, da će biti potrebno ispoljiti đavolsku upornost, da će ovdje rad, bar u toku prvih godina, biti vra-

ški nezahvalan; uprkos tome uvjeren sam da ćemo samo takvim radom moći da postignemo svoj cilj i da ćemo, tek kad postignemo taj cilj, stvoriti republiku koja je stvarno dostojna da se zove sovjetska, socijalistička itd., itd., itd.

Vjerovatno su mnogi čitaoci našli da su cifre koje sam naveo kao primjer u prvom svom članku odveć neznatne. Vjerujem da se može navesti mnogo računa za dokaz da su te cifre nedovoljne. Ali ja mislim da mi moramo iznad svih takvih i svakojakih drugih računa postaviti jedno: interes stvarno uzornog kvaliteta.

Smatram da je za naš državni aparat baš sad, naposljetku, došlo vrijeme kad moramo poraditi na njemu kako valja, sa svom ozbiljnošću, i kad će gotovo najštetnija crta tog rada biti užurbanost. Zato bih htio da naročito skrenem pažnju na to da se te cifre ne povećavaju. Naprotiv, po mom mišljenju ovdje treba da budemo naročito škrti s ciframa. Da govorimo otvoreno. Narodni komesarijat Radničko-seljačke inspekcije nema danas ni trunka autoriteta. Svi znaju da gore organiziranih ustanova od ustanove naše Radničko-seljačke inspekcije nema i da se u sadašnjim uslovima od tog narodnog komesarijata ne može ništa ni tražiti. Ovo treba da dobro upamtimo ako hoćemo da stvarno postavimo cilj da za nekoliko godina izgradimo ustanovu, koja će, prvo, biti uzorna, drugo, ulivati svima apsolutno povjerenje i, treće, dokazati svima i svakome da smo stvarno opravdali rad tako visoke ustanove kao što je Centralna kontrolna komisija. Sve opće norme za broj službenika treba, po mom mišljenju, odbaciti odmah i definitivno. Službenike Radničko-seljačke inspekcije moramo odabirati sasvim specijalno i samo na osnovi najstrožeg ispita. Čemu da pravimo narodni komesarijat u kom bi se radilo loše, koji opet ne bi ulivao ni najmanje povjerenje, u kojem bi riječ imala beskrajno mali autoritet? Ja mislim da je izbjegavanje toga naš glavni zadatak pri reorganizaciji kakvu sad imamo u vidu.

Radnici koje privlačimo kao članove Centralne kontrolne komisije moraju biti besprijekorni kao komunisti, i ja mislim da mi treba da s njima još dugo radimo da bismo ih naučili koje su metode i zadaci njihovog rada. Dalje, pomoćnik u tom radu treba da bude određen broj sekretarskog osoblja, koje će trebati da prođe trostruko provjeravanje prije nego

bude postavljeno. Najzad, ona lica za koja ćemo se odlučiti, izuzetno da ih odmah postavimo kao službenike Radničko-seljačke inspekcije, moraće da ispunjavaju sljedeće uvjete:

prvo, njih mora da preporuči nekoliko komunista;

drugo, moraju da polože ispit iz poznavanja našeg državnog aparata;

treće, moraju da polože ispit iz poznavanja osnova teorije o pitanju našeg državnog aparata, iz poznavanja osnova upravne nauke; djelovodstva itd.;

četvrto, moraju da u radu sa članovima Centralne kontrolne komisije i sa svojim sekretarijatom postignu takav sklad da ćemo moći jamčiti za rad čitavog aparata u cjelini.

Znam da ti zahtjevi pretpostavljaju izvanredno velike napore, i bojim se da će većina »praktičara« u Radničko-seljačkoj inspekciji proglasiti te zahtjeve za neostvarljive ili će im se prezrivo podsmijavati. Ali ja pitam svakog od sadašnjih rukovodilaca Radničko-seljačke inspekcije ili ljudi koji imaju s njom posla, može li mi reći po duši — kakva je praktična potreba za takvim narodnim komesarijatom kao što je Radničko-seljačka inspekcija? Mislim da će mu to pitanje pomoći da nađe osjećanje mjere. Ili se ne vrijedi baviti jednom od reorganizacija, kojih je kod nas bilo tako mnogo, takve beznadne stvari kao što je Radničko-seljačka inspekcija, ili treba stvarno postaviti sebi zadatak stvaranje sporim, teškim, neobičnim putem, ne bez mnogobrojnih provjeravanja, nečeg stvarno uzornog, sposobnog da uliva svima i svakome poštovanje, i ne samo zato što to traži čin i titula.

Ako se ne naoružamo strpljenjem, ako ne posvetimo tom poslu nekoliko godina, onda je bolje da ga se uopće ne laćamo.

Po mom mišljenju, od onih ustanova kojih smo mi već mnogo napekli — viši instituti rada itd. — treba odabrati minimum, provjeriti da li su one organizirane potpuno ozbiljno i nastaviti rad samo tako da on stvarno bude na visini savremene nauke i da nam pruža sve njene garancije. Tada za nekoliko godina neće biti utopija nadati se da ćemo dobiti ustanovu koja će moći da vrši svoj posao, naime — da sistematski, stalno radi koristeći se povjerenjem radničke klase, Komunističke partije Rusije i čitave mase stanovništva naše republike, na poboljšanju našeg državnog aparata.

Pripremni rad za ovo mogao bi početi već sada. Ako se Narodni komesarijat Radničko-seljačke inspekcije složi s planom ove reorganizacije, on može odmah da poduzme pripremne korake, s tim da sistematski radi dokle god ih potpuno ne završi, ne žureći i ne odričući se preinačivanja onoga što je jedanput urađeno.

Svako polovično rješenje bilo bi ovdje krajnje štetno. Sve norme za službenike Radničko-seljačke inspekcije koje bi proizlazile iz ma kojih drugih shvaćanja, bazirale bi se, u stvari, na starim činovničkim shvaćanjima, na starim predrasudama, na onome što je već osuđeno, što izaziva opći podsmijeh, itd.

U stvari, ovdje pitanje stoji ovako:

Ili sad pokazati da smo zaista nešto naučili u stvari državne izgradnje (nije grijeh za pet godina nešto naučiti) ili — da nismo zreli za to; i tada ne vrijedi ni laćati se posla.

Mislim da s ljudskim materijalom koji imamo neće biti neskromno pretpostaviti da smo već dovoljno naučili da bismo sistematski i iznova izgradili bar jedan narodni komesarijat. Istina, taj jedan narodni komesarijat treba da određuje sobom čitav naš državni aparat u cjelini.

Odmah treba raspisati konkurs za sastavljanje dvaju ili više udžbenika o organizaciji rada uopće i specijalno administrativnog rada. Za osnovu se može uzeti već postojeća knjiga Jermanskog, mada on, uzgred budi rečeno, i očigledno simpatizira s menjševizmom i nije podesan za sastavljanje udžbenika kakav odgovara sovjetskoj vlasti. Zatim, možemo uzeti za osnovu skorašnju knjigu Kerženceva; najzad, mogu da posluže još poneki od postojećih priručnika o specijalnim pitanjima.

Poslati nekoliko spremnih i savjesnih ljudi u Njemačku ili u Englesku da prikupe literaturu i prouče to pitanje. Englesku navodim za slučaj ako slanje u Ameriku ili Kanadu ne bude moguće.

Odrediti komisiju za sastavljanje osnovnog programa ispita za kandidate za službenike Radničko-seljačke inspekcije; tako isto — za kandidate za članove CKK.

Ti i takvi radovi, razumije se, neće pričinjavati teškoća ni narodnom komesaru, ni članovima kolegijuma Radničko-seljačke inspekcije, ni prezidijumu Centralne kontrolne komisije.

Paralelno s ovim treba imenovati pripremnu komisiju za nalaženje kandidata za članove Centralne kontrolne komisije. Nadam se da će se za ovu dužnost već sada naći kod nas više nego dovoljno kandidata, kako među iskusnim funkcionerima svih nadleštava, tako i među studentima naših sovjetskih škola. Teško da će biti pravilno unaprijed isključivati ovu ili onu kategoriju. Vjerovatno, trebaće dati prednost raznoobraznom sastavu te ustanove, u kojoj treba da tražimo kombiniranje mnogih osobina, kombiniranje različitih kvaliteta, tako da ćemo tu morati poraditi na zadatku sastavljanja liste kandidata. Na primjer, bilo bi najmanje poželjno kad bi novi narodni komesarijat bio sastavljen po jednoj šabloni, recimo od ljudi koji su tipični činovnici, ili bez ljudi koji su tipični agitatori, ili bez ljudi čija je odlika druževnost ili sposobnost da prodiru u krugove koji baš nisu obični za funkcionere takve vrste, itd.

Mislim da ću najbolje izraziti svoju misao ako svoj plan uporedim s ustanovama akademskog tipa. Članovi Centralne kontrolne komisije moraće, pod rukovodstvom svog predsjedništva, sistematski raditi na pregledanju svih akata i dokumenata Politbiroa. U isti mah oni će morati pravilno raspoređivati svoje vrijeme na pojedine radove na kontroliranju djelovodstva u našim ustanovama, od najsitnijih i najspecijalnijih pa do najviših državnih ustanova. Najzad, u red njihovih radova spadaće bavljenje teorijom, tj. teorijom organizacije onog rada kome namjeravaju da se posvete, i praktične vježbe pod rukovodstvom bilo starih drugova, bilo predavača viših instituta za organizaciju rada.

No ja mislim da se oni nikako neće moći da ograniče na takve akademske radove. Uporedo s njima oni će morati da se pripremaju za radove koje se ja ne bih ustručavao da nazovem pripremom za hvatanje, neću reći — lopova, ali nečeg sličnog, i izmišljanjem posebnih lukavstava da bi maskirali svoje ekspedicije, poteze itd.

U zapadnoevropskim ustanovama takvi prijedlozi izazvali bi nečuveno negodovanje, moralno zgražanje itd., ali ja se nadam da se mi još nismo toliko birokratizirali da bismo bili sposobni za to. Kod nas NEP nije još stigao da stekne takvo poštovanje da bismo se vrijeđali pri pomisli da tu mogu

nekog hvatati. Kod nas je sovjetska republika izgrađena tako nedavno, i još svuda leži tolika gomila svakojakog krša da će pri pomisli na to da se u tom kršu mogu vršiti iskopavanja pomoću izvjesnih lukavstava, pomoću sondiranja koja su ponekad usmjerena na dosta daleke izvore ili se vrše dosta zaobilaznim putem, teško kome pasti na pamet da se vrijeđa, a ako mu i padne na pamet, možete biti sigurni da ćemo se svi takvom čovjeku od srca smijati.

Naša će se nova Radničko-seljačka inspekcija, nadajmo se, otarasiti osobine koju Francuzi nazivaju pruderie, koju mi možemo nazvati smiješnim prenemaganjem ili smiješnim davanjem važnosti samom sebi i koja osobito konvenira svoj našoj birokratiji, kako sovjetskoj, tako i partijskoj. Uzgred budi rečeno, birokratije ima kod nas ne samo u sovjetskim nego i u partijskim ustanovama.

Ako sam gore pisao o tome da moramo učiti i učiti u institutima za višu organizaciju rada itd., to nikako ne znači da ja to »učenje« shvaćam i najmanje na školski način ili da sam se ograničavao na misao o učenju samo na školski način. Nadam se da me nijedan pravi revolucionar neće osumnjičiti da sam se odrekao da pod »učenjem« u ovom slučaju razumijem neku polušaljivu makinaciju, neko lukavstvo, neku zavrzlamu ili nešto slično. Ja znam da bi u zapadnoevropskoj pristojnoj i ozbiljnoj državi ta misao stvarno izazvala zgražanje i nijedan pristojan činovnik ne bi pristao čak da dopusti diskusiju o njoj. Ali ja se nadam da se mi još nismo toliko birokratizirali i da pretresanje te ideje ne izaziva kod nas ništa drugo osim veselosti.

Jer zašto da ne spojimo prijatno s korisnim? Zašto da se ne koristimo nekom šaljivom ili polušaljivom makinacijom da bismo otkrili nešto smiješno, nešto štetno, nešto polusmiješno, poluštetno itd.?

Čini mi se da će naša Radničko-seljačka inspekcija imati dosta koristi ako ove misli uzme u razmatranje i da će lista slučajeva pomoću kojih su naša Centralna kontrolna komisija ili njene kolege u Radničko-seljačkoj inspekciji postigli nekoliko svojih najsjajnijih pobjeda biti mnogo obogaćena doživljajima naših budućih »rabkrinščika« i »cekakista« u mjestima koja se uopće ne spominju u pristojnim i uglađenim udžbenicima.

Kako se mogu spojiti partijske ustanove sa sovjetskim? Nema li tu nečeg nedopuštenog?

Ja to pitanje ne postavljam u svoje ime, nego u ime onih na koje sam aludirao gore kad sam rekao da kod nas birokrati postoje ne samo u sovjetskim, nego i u partijskim ustanovama.

A zašto ne bismo spojili jedne i druge ako to traži interes stvari? Zar ima ko da nije nekad vidio da u takvom narodnom komesarijatu kao što je Narodni komesarijat inostranih poslova slično spajanje donosi vanrednu korist i da se prakticira od samog njegovog početka? Zar se u Politbirou ne pretresaju s partijskog gledišta mnoga sitna i krupna pitanja o »potezima« kojima odgovaramo na »poteze« inostranih država, kojima sprečavamo njihovo, no, recimo, lukavstvo, da se ne bismo izražavali nepristojnije? Zar ovo elastično spajanje sovjetskog i partijskog nije izvor izvanredne snage u našoj politici? Ja mislim da će ono što se pokazalo pravilnim, što se učvrstilo u našoj vanjskoj politici i već ušlo u običaj tako da ne izaziva nikakvih sumnji u toj oblasti, biti u najmanju ruku isto toliko umjesno (a ja mislim da će biti mnogo umjesnije) u pogledu čitavog našeg državnog aparata. A Radničko-seljačka inspekcija je i posvećena čitavom našem državnom aparatu, i njen rad mora se odnositi na sve državne ustanove bez izuzetka: i mjesne, i centralne, i trgovačke, i čisto činovničke, i školske, i arhivske, i kazališne itd. — jednom riječju, sve bez i najmanjeg izuzetka.

Zašto da se za ustanovu s tako širokim rasponom, za koju se, osim toga, traži još i izvanredna elastičnost formi rada, — zašto da se za nju ne dopusti originalno spajanje kontrolne partijske i kontrolne sovjetske ustanove?

Ja za to ne vidim nikakvih prepreka. I ne samo to: ja mislim da je takvo spajanje jedini zalog uspješnog rada. Ja mislim da sve sumnje u tom pogledu dolaze iz najprašnjavijih kutova našeg državnog aparata i da na njih treba odgovarati samo — s podsmijehom.

Druga sumnja: da li je zgodno spajati rad na učenju s radom na svojoj dužnosti? Meni se čini da je ne samo zgodno, nego i potrebno. Uopće govoreći, mi smo uspjeli da se zarazimo od zapadnoevropske državnosti, i pored sveg našeg revolucionarnog odnosa prema njoj, čitavim nizom najštetni-

jih i najsmješnijih predrasuda, a donekle su nas tim namjerno zarazili naši dragi birokrati, ne bez namjere, špekulirajući s tim da će u mutnoj vodi takvih predrasuda često moći da love ribu; i lovili su ribu u toj mutnoj vodi u tolikoj mjeri da samo potpuno slijepi među nama nisu vidjeli kako široko se taj lov prakticirao.

U čitavoj oblasti društvenih, ekonomskih i političkih odnosa mi smo »strašno« revolucionarni. Ali u oblasti respektiranja činova, čuvanja formi i obreda djelovodstva našu »revolucionarnost« zamjenjuje gotovo uvijek najtrulija konzervativnost. Tu se često može promatrati vrlo interesantna pojava, naime kako se u društvenom životu najveći skok naprijed spaja s čudovišnom plašljivošću pred najsitnijim izmjenama.

To je i razumljivo, jer su najsmjeliji koraci naprijed ležali u oblasti koja je odavno predstavljala domen teorije, ležali u oblasti koja je kultivirana poglavito i čak gotovo isključivo teoretski. Rus je mrsku činovničku stvarnost kod kuće zatomljivao neobično smjelim teoretskim konstrukcijama, i zato su te neobično smjele teoretske konstrukcije dobivale kod nas neobično jednostran karakter. Kod nas su lijepo živjele jedna kraj druge teoretska smjelost u općim konstrukcijama i nevjerovatna plašljivost u pogledu neke najbeznačajnije kancelarijske reforme. Neka grandiozna svjetska agrarna revolucija razrađivana je sa smjelošću kakva nije viđena u drugim državama, a u isto vrijeme nedostajalo je fantazije za neku desetostepenu kancelarijsku reformu; nedostajalo je fantazije ili je nedostajalo strpljenja da se na tu reformu primijene isti opći principi koji su davali tako »sjajne« rezultate kad su primjenjivani na opća pitanja.

I zato naš sadašnji socijalni život spaja u sebi u nevjerovatnom stupnju crte krajnje smjelosti sa plašljivošću misli pred najsitnijim izmjenama.

Mislim da drukčije nije bilo ni u jednoj stvarno velikoj revoluciji, jer se stvarno velike revolucije rađaju iz protivrječnosti između starog, između onog što je usmjereno na razrađivanje starog, i vrlo apstraktne težnje za novim, koje mora biti tako novo da u njemu ne bude ni trunke starog.

I što je ta revolucija oštrija, to će duže trajati vrijeme u toku kojeg će se održavati čitav niz takvih protivrječnosti

Opća crta našeg socijalnog života je sada ovo: mi smo razorili kapitalističku industriju, pobrinuli smo se da razorimo do temelja srednjovjekovne ustanove, spahijski zemljoposjed, i na tome tlu smo stvorili sitno i najsitnije seljaštvo koje ide za proletarijatom iz povjerenja prema rezultatima njegovog revolucionarnog rada. Ali na tom povjerenju nama nije lako održati se sve do pobjede socijalističke revolucije u razvijenijim zemljama, jer sitno i najsitnije seljaštvo, naročito za vrijeme Nepa, ostaje po ekonomskoj nužnosti na krajnje niskom nivou produktivnosti rada. A i međunarodna situacija izazvala je to da je Rusija sad bačena nazad, da je, u cjelini uzevši, produktivnost narodnog rada kod nas sad znatno niža nego prije rata. Zapadnoevropske kapitalističke države učinile su, dijelom svjesno, dijelom stihijski, sve moguće da nas bace nazad, da iskoriste elemente građanskog rata u Rusiji za što veće razaranje zemlje. Baš takav izlaz iz imperijalističkog rata izgledao im je, prirodno, kao izlaz koji pruža znatne koristi: ako ne srušimo revolucionarni poredak u Rusiji, mi ćemo, u svakom slučaju, otežati njegov razvitak k socijalizmu, — tako su, otprilike, rezonirale te države, i s njihovog gledišta one nisu ni mogle da rezoniraju drukčije. Na kraju krajeva, one su svoj zadatak riješile upola. One nisu srušile nov poredak koji je stvorila revolucija, ali mu nisu ni dozvolile da odmah učini takav korak naprijed koji bi pokazao pravilnost proricanja socijalistâ, koji bi im dao mogućnost da ogromnom brzinom razviju proizvodne snage, da razviju sve one mogućnosti koje bi se pretvorile u socijalizam, da dokažu svima i svakome očigledno, jasno, da socijalizam krije u sebi divovske snage i da je čovječanstvo prešlo sad u nov stadij razvitka, stadij koji nosi neobično sjajne mogućnosti.

Sad se stvorio takav sistem međunarodnih odnosa da je u Evropi jedna država, Njemačka, porobljena od strane država-pobjednica. Zatim, niz država, i to najstarijih država Zapada, našao se, uslijed pobjede, u uvjetima kad može da tu pobjedu iskoristi za niz nevažnih ustupaka svojim ugnjetenim klasama, — ustupaka koji ipak otežu revolucionarni pokret u njima i stvaraju nešto što naliči na »socijalni mir«.

U isto vrijeme je čitav niz zemalja — Istok, Indija, Kina itd. — baš zbog posljednjeg imperijalističkog rata definitiv-

no izbačen iz svog kolosijeka. Njihov razvitak je definitivno pošao naprijed po općeevropskom kapitalističkom mjerilu. U njima je počelo općeevropsko previranje. I sad je cijelom svijetu jasno da su one uvučene u takav razvitak koji ne može da ne dovede do krize čitavog svjetskog kapitalizma.

Prema tome, mi u ovom momentu stojimo pred pitanjem: da li će nam poći za rukom da se održimo pri našoj sitnoj i najsitnijoj seljačkoj proizvodnji i pri našoj razorenosti dotle dok zapadnoevropske kapitalističke zemlje završe svoj razvitak k socijalizmu? A one ga ne završavaju onako kako smo mi očekivali ranije. One ga ne završavaju ravnomjernim »sazrijevanjem« socijalizma u njima, nego putem eksploatiranja jednih država od strane drugih, putem eksploatiranja prve među pobijeđenim državama za vrijeme imperijalističkog rata spojenog s eksploatacijom čitavog Istoka. A Istok je, s druge strane, definitivno došao u revolucionarno gibanje baš zbog tog prvog imperijalističkog rata; i definitivno je uvučen u opći vrtlog svjetskog revolucionarnog pokreta.

Kakvu taktiku diktira takvo stanje stvari u našoj zemlji? Očigledno ovu: mi moramo da budemo u najvećoj mjeri oprezni, da bismo sačuvali našu radničku vlast, da bismo zadržali pod njenim autoritetom i pod njenim rukovodstvom naše sitno i najsitnije seljaštvo. Na našoj je strani taj plus što čitav svijet već prelazi u takvo gibanje iz koga mora da se rodi svjetska socijalistička revolucija. Ali na našoj strani je taj minus što je imperijalizmu pošlo za rukom da pocijepa svijet na dva tabora, pri čemu je taj rascjep kompliciran time što je Njemačkoj, zemlji doista visokog kulturnog kapitalističkog razvitka, sad krajnje teško da se digne. Sve kapitalističke države takozvanog Zapada kljucaju je i ne daju joj da se digne. A s druge strane, cio Istok, sa svojim stotinama miliona radnog eksploatiranog stanovništva koje je dovedeno do posljednjeg stupnja ljudske bijede, stavljen je u uslove kad njegove fizičke i materijalne snage ne mogu nikako da se mjere s fizičkim, materijalnim i vojnim snagama bilo koje od kudikamo manjih zapadnoevropskih država.

Možemo li se spasiti od budućeg sudara s tim imperijalističkim državama? Nadamo li se u to da će nam unutrašnje suprotnosti i sukobi među prosperirajućim imperijalističkim državama Zapada i prosperirajućim imperijalističkim državama Istoka dati i drugi put odgodu, kao što su nam dali

prvi put, kada je ratni pohod zapadnoevropske kontrarevolucije, usmjeren na to da pomogne ruskoj kontrarevoluciji, propao zbog suprotnosti u taboru kontrarevolucionara Zapada i Istoka, u taboru istočnih eksploatatora i zapadnih eksploatatora, u taboru Japana i Amerike?

Na ovo pitanje, čini mi se, treba odgovoriti tako da rješenje zavisi ovdje od suviše mnogo okolnosti i da se ishod borbe, u cjelini uzevši, može predvidjeti samo na toj osnovi da, na kraju krajeva, sam kapitalizam uči i odgaja za borbu ogromnu većinu stanovništva zemlje.

Ishod borbe zavisi, u krajnjoj liniji, od toga što Rusija, Indija, Kina itd. čine ogromnu većinu stanovništva. A upravo se ta većina stanovništva posljednjih godina neobično brzo uključuje u borbu za svoje oslobođenje, tako da u tom smislu ne može biti ni trunke sumnje u to kakav će biti konačan rezultat svjetske borbe. U tom smislu konačna pobjeda socijalizma je potpuno i apsolutno osigurana.

Ali nas ne interesira ta neizbježnost konačne pobjede socijalizma. Nas interesira taktika koje se moramo pridržavati mi, Komunistička partija Rusije, mi, sovjetska vlast Rusije, da bismo spriječili zapadnoevropske kontrarevolucionarne države da nas zgaze. Da bismo osigurali svoj opstanak do sljedećeg ratnog sukoba između kontrarevolucionarnog imperijalističkog Zapada i revolucionarnog i nacionalističkog Istoka, između najciviliziranijih država svijeta i država koje su na orijentalni način zaostale, ali koje čine većinu, — toj većini mora poći za rukom da se civilizira. Nama također nedostaje civilizacije za neposredan prelaz k socijalizmu, iako za ovo imamo političke preduvjete. Mi treba da se pridržavamo ovakve taktike ili da usvojimo radi svog spasa sljedeću politiku:

Mi se moramo pobrinuti da izgradimo državu u kojoj će radnici sačuvati svoje rukovodstvo nad seljacima, povjerenje seljakâ prema sebi i s najvećom štednjom istjerati iz svojih društvenih odnosa sve tragove svih mogućih prekomjernosti.

Mi moramo reducirati naš državni aparat do maksimalne uštede. Mi moramo istjerati iz njega sve tragove prekomjernosti kojih je u njemu ostalo tako mnogo od carske Rusije, od njenog birokratsko-kapitalističkog aparata.

Zar to neće biti carstvo seljačke ograničenosti?

Neće. Ako sačuvamo radničkoj klasi rukovodstvo nad seljaštvom, mi ćemo dobiti mogućnost da po cijenu najveće moguće privredne štednje u našoj državi postignemo to da se svaka i najmanja ušteda sačuva za razvijanje naše krupne mehanizirane industrije, za razvijanje elektrifikacije, za dobivanje treseta hidrauličkim putem, za dovršenje Volhovstroja i tako dalje.

U tome i samo u tome je naša nada. Samo u tom slučaju ćemo moći preći, izražavajući se figurativno, s jednog konja na drugog, naime, s konja seljačkog, mužičkog, osiromašenog, s konja ušteda namijenjenih razorenoj seljačkoj zemlji, — na konja koga traži i ne može da ne traži za sebe proletarijat, na konja krupne mehanizirane industrije, elektrifikacije, Volhovstroja itd.

Eto kako ja povezujem u mislima opći plan našeg rada, naše politike, naše taktike, naše strategije sa zadacima reorganizirane Radničko-seljačke inspekcije. Eto u čemu je za mene opravdanje izuzetnih briga, izuzetne pažnje koju moramo posvetiti Radničko-seljačkoj inspekciji stavivši je na izuzetnu visinu, davši joj rukovodstvo koje uživa prava CK itd., itd.

To opravdanje se sastoji u tome što ćemo samo putem maksimalnog čišćenja našeg aparata, putem maksimalnog smanjivanja svega što nije apsolutno potrebno u njemu, moći da se sigurno održimo. I pri tome ćemo moći da se održimo ne na nivou sitnoseljačke zemlje, ne na nivou ove opće ograničenosti, nego na nivou koji se stalno sve više i više diže ka krupnoj mehaniziranoj industriji.

Eto o kakvim visokim zadacima maštam za našu Radničko-seljačku inspekciju. Eto zašto planiram za nju spajanje najautoritativnijeg partijskog vrha s »običnim« narodnim komesarijatom.

2. marta 1923.

»Pravda« br. 49, 4. marta 1923.
Potpis: N. Lenjin

(Preveo ZVONKO TKALEC)

SADRŽAJ

Strana

DRŽAVA I REVOLUCIJA. *Učenje marksizma o državi i i zadaci proletarijata u revoluciji*

Predgovor prvom izdanju 7
Predgovor drugom izdanju 8

Glava I. *Klasno društvo i država* 9
1. Država — proizvod nepomirljivosti klasnih suprotnosti 9
2. Posebni odredi naoružanih ljudi, tamnice itd. . . 12
3. Država — oruđe za eksploataciju ugnjetene klase . 14
4. »Odumiranje« države i nasilna revolucija 17

Glava II. Država i revolucija. *Iskustvo godina 1848—1851.* 23
1. Uoči revolucije 23
2. Rezultati revolucije 26
3. Kako je Marx postavljao pitanje 1852. 31

Glava III. *Država i revolucija. Iskustvo Pariske komune od 1871. godine. Marxova analiza* 34
1. U čemu je heroizam pokušaja komunara 34
2. Čime zamijeniti razbijenu državnu mašinu? . . . 37
3. Uništenje parlamentarizma 41
4. Organizacija jedinstva nacije 46
5. Uništenje parazita — države 48

Glava IV. *Nastavak. Engelsova dopunska objašnjenja* . . 51
1. »Stambeno pitanje« 51
2. Polemika s anarhistima 53

3. Pismo Bebelu 56
4. Kritika nacrta Erfurtskog programa 59
5. Predgovor Marxovom »Građanskom ratu« od 1891. godine 64
6. Engels o prevazilaženju demokratije 69

Glava V. *Ekonomski osnovi odumiranja države* 71
1. Kako Marx postavlja pitanje 71
2. Prelaz od kapitalizma ka komunizmu 73
3. Prva faza komunističkog društva 78
4. Viša faza komunističkog društva 81

Glava VI. *Vulgariziranje marksizma od strane oportunista* 88
1. Plehanovljeva polemika s anarhistima 88
2. Polemika Kautskog s oportunistima 89
3. Polemika Kautskog s Pannekoekom 95

Pogovor prvom izdanju 104

DRUGI POLITIČKI SPISI

ZADACI REVOLUCIJE 107
Pogubnost paktiranja s kapitalistima 108
Vlast sovjetima 109
Mir narodima 109
Zemlja trudbenicima 111
Borba protiv gladi i privrednog rasula 112
Borba protiv spahijske i kapitalističke kontrarevolucije 113
Miran razvitak revolucije 113

O DRŽAVI 116

EKONOMIKA I POLITIKA U EPOHI DIKTATURE PROLETARIJATA 133

O ČIŠĆENJU PARTIJE 143

O ZNAČAJU ZLATA SADA I POSLIJE POTPUNE POBJEDE SOCIJALIZMA 146

KAKO DA REORGANIZUJEMO RADNIČKO-SELJAČKU INSPEKCIJU? 154

BOLJE MANJE I BOLJE 159

V. I. Lenjin

DRŽAVA I REVOLUCIJA
i drugi politički spisi

Izdavač:
»Svjetlost«, izdavačko preduzeće, Sarajevo

Za izdavača:
Abdulah Jesenković

Likovna oprema:
Ivica Čavar

Tehnički urednik:
Hilmo Hadžić

Korektor:
Dragutin Vukčević

Štampa:
IP »Veselin Masleša«, Sarajevo, OOUR Štamparija, Mostar